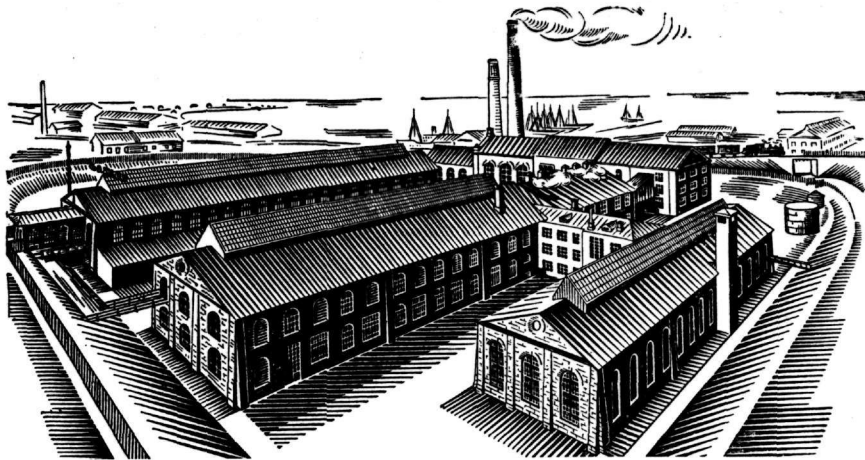

Haitre Honu!

4/10/38

*Võidupühaks iga eesti naine ja mees
valib endale rõivad*

A/s. OSKAR KILGAS'E

vabriku rikkalikust saaduste tagavarast

Aktsiaselts Tallinna Laevaühisus

Laevaomanikud

Laevamaaklerid, speditöörid,
süteimport, laevade varustamine.

Peakontor: S. Karja 18, tel. 426-90 (4 liini), telegr. „Laevandus“

- Laevasõit:** Korrapärane ühendus Tallinnast Hamburgi, Rotterdami, Antverpeni, Gdynia, Danzigi, Manchesteri ja Liverpooli. Läbiveokonosseמידid kõikidesse tähtsamatesse sadamatesse.
- Speditsoon:** Tollimine, inkasso, kinnitus, korrespondendid kõikides tähtsamates kohtades.
- Sõed:** Auru- ja sepaõed, valu- ja küttekoks alatiselt saadaval ladus ja otse laevadest. Kontor — V. Sadama 3. Tel. 456-38 ja 441-80.
- Laevade varustamine:** Kõiksuguseid laevatarbeid ja toiduaineid, purjetöökoda ja malmiladu. Kontor — V. Sadama 3, tel. 456-38 ja 441-80.
- Vabaladu:** Laevade varustamine igasuguste toiduainete ja laevatarvetega. Ladu: Uus Hollandi 6, Tel. 314-52.

METALLITÖÖSTUS
„EDUR“

TALLINNAS

UUS KALAMAJA 22
TELEFON 446-26

Soovitab **kummratastega, kuul-
laagritega** igasuuguseid

vankreid ja kärusid

Tellimised täidetakse kiiresti ja korrali-
kult, soovi korral tööandja materjaliiga

**Hinnad ja maksutingimu-
sed võistlusvõimelised**

Pärnu Majanduse Ühisus

Pärnus

Liikmeid — 3.500
Omakapitale — Kr. 470.000.—
Kinnisvarasid — „ 400.000.—
Läbimüük — „ 2.650.000.—

Osakonnad ja laod:

Tõstamaal, Vändras, Suurejõel, Jakobis, Vigalas,
Toris, Surjus, Lõpel ja Viluveres

VÕHMA MAJANDUS- ÜHISUS

JUHATUS JA PEAKONTOR

VÕHMAS

POSTKAST 27

Telefonid:

Juhatus, ärijuht 25
Arveosakond } 14
Peakassa }

Panga arved:

Võhma Ühispank -- Võhma
Eesti Pank — Tallinn
Eesti Rahvapank — Tallinn
Eesti Pank Viljandi osakond
Posti jooksev arve nr. 2004

Harukauplused:

Imaveres, tel. Imavere ag. 20
Kabalas, tel. Võhma 11-l
Suure-Jaanis,
tel. Suure-Jaani 21
Olustveres,
tel. Suure-Jaani 37-a
Pilistveres, tel. Pilistvere 5

Leivatööstused:

1. Võhmas
2. Suure-Jaanis

ILMUB KAKS KORDA KUUS

TOIMETUS:

Tallinnas, Kaarli t. 8, Kaitseliidu Peastaabi ruumes.

Vastutav toimetaja kolonel J. Maide
telefon 451-94.

Tegevtoimetaja: kapten A. Truuvere
telefon ametis 451-89 ja sv. 156-a,
kodus 465-01.

Väljaandja: Kaitseliidu Peastaap.
Tegevtoimetaja kõnetunnid teisipäeviti
ja neljapäeviti kella 10.00–12.00.

Kaastöö arvatakse tasu alla, kui sellele
tasunõudmine on peale kirjutatud. Tarvi-
tamata ja tagasisaatmiseks märkimata
käsikirju alal ei hoita.

TALITUS:

Tallinnas, Kaarli t. 8.

Talitus on avatud iga päev kella 9–3.
Telefon 451-89.

Tellimishind aastas 6 krooni, 1/3 a. 3 kr.,
1/4 a. Kr. 1.50, kuus 50 senti.

Nr. 11/12

1938

SISUKORD:

J. Orasmaa: Tervituseks!
— Vaba rahva võimas areng.
A. Tr.: Võidupüha mõttest, sünnist ja traditsioonidest.
Ed. Viisnapuu: Eestlased lauljarahvana.
L. Kalmet: Vabaõhuetenduste osa Võidupüha pidustusil.
K. Maltsoo: Noorte tegevus ja osatähtsus Eesti iseseisvuse võitluspäevil.
— Tallinna Maleva orkestri küllaskäik Riiga.
Alfred Tamm: Väliseestlaste 3. ülemaailmne kongress.
— Alevitest linnadeks.
-ju: Muistsetest tuledest võidutuledeni.
Les: Sõjamuuseum — Vabadussõja mälestuste varaait.
— Tallinna kodutütreid Rannamõisa suvekodus.
P. O.: Laskespordi näitus Paides.
Karl Talpak: Muistsete eestlaste kehakultuurist.
E. Pa.: Muinasaegseist pelgupaigust.
— Lääne- ja Saaremaa mereüksuste õppus.
J. Raudma: Põhjasõja Hummuli lahingu mälestusi rahvasuus.
M. Metsanurk: Ümera võit.
— Meie ergutuspreemiade saajad.
— Toimetusele saadetud kirjandus.

VAÄRTMETALLASJADE
& MÄRKIDE TEHAS

PÄRNU MAANTEE 20 TELE-452-79
FON 452-79
TALLINN

Meie valmistame

võistlemata
headuses

AUHINDU

KINGITUS-

ESEMEID

**MÄRKE JA VORMI-
TUNNUSEID**

Kaitse Kodu!

Nr. 11/12

Tallinnas, 21. juunil 1938

XIV aastakäik

Terwituseks!

Rahvast tuleb murruna; kõit tahavad jõuda wana ajaloolisese Tallinna: pidu seisab ees. Meie omariikluse jällesünni juubelit pühitseb waba Eesti!

Keset fibedat ülesehitawat tööd — pärast raskeid wint-
futusi ja wõitlusi — on uus kuub selga tõmmatud ja laulu-
helid kõigil suus. Pidu seisab ees.

Sellele rõõmsale ja pidulikule meeleolule, neile suurtele
ja sügawmõttelistele sündmustele, mis kantud kogu meie
rahwa mõtteist ja tundeist — ei saa loomulikult, meie suur
kaitseüidu ühispere kaasa tundmata, kaasa löömata jääda.

Nü näemegi tulemas üle kogu maa kottu meie mehi,
naisi ja noori. Kaitseüidu lippude all tahawad nad
juubeli-pidust osa wõtta ja wõida püha pidada. Kõi-
gile teile — kes süa jõudmas — ütlen mina rõõmsalt —
tere tulemast! Kõiti teid — meie ühispere liikmed — õn-
nitlen mina südamest suurte pidupäewade puhul!

Minu palwe teile: igaüks leidku nende päewade
joofsul mahti mõnekski minutiks süweneda endasse, et saa-
da wastust küsimusele: kuidas see kõit juhtus?

Juubelit pühitsedes, laulupidu pidades, ühiste suurte
wõitude üle ühiselt rõõmustades olgu aga meie kõikide
ühiseks ja pühaks püüdeks alati ja itta

hoida Eestit, kaitsta teda!

J. Orasmaa,
kindral-major,
Kaitseüidu ülem.

VABA RAHVA VÕIMAS ARENG

KAKSKÜMMEND AASTAT SUURIMAT TÕUSU EESTI RAHVA ELUS

Tänavu — Eesti Vabariigi iseseisvuse uuestisünni kahekümnenda juubeliteo aastal — pühitseme ka oma viiendat Võidupüha. Eesti kangelaslik rahvas mälestab sel pühal oma kõigi aegade võitlusi ja võite. Ta tuletab meele oma esivanemate vankumata vaimu ja murdumata sitkust ning elujõudu, mis meie rahvast on suutnud läbi tuua sajandite karmusist ja jõudnud meid viia uuele iseseisvusele ning tõusule.

Vaba maa ja iseseisev riik — see on nende raskete võitluste tulemuseks. Eesti on jälle sammumas vastu paremale tulevikule — ta rahvas näeb jälle tõusu ning edu oma vabast tahtest ning vabast tööst.

Imestamisväärse kiirusega on Võidupüha saanud meie populaarsemaks pidupäevaks. Ta mõte on tunginud kõigi südamesse. Tänavu langeb ta pealegi ühte XI-nda üldlaulupeoga, mis Võidupühast Vabariigi pealinnas teeb suurima rahvusliku pidupäeva viimaseil aastakümneil.

Laulupeod on olnud rahvuslikust ärkamisajast saadik meie rahva elujõu ja rahvuslike püüete vaimseks tiivustajaiks. Nüüd seisab meil ees rõõmustav säratähtede ühtelangemine: oma eelolevat üldlaulupidu peame Vabariigi juubeliaasta Võidupühäl. See on eelduseks ja pandiks, et meie rahvusliku vaimustuse ja usu leegid tõusevad neil pidupäevil kõrgemale kui see on olnud kunagi varem aegadel. Andku tänavuste võidutulede leegid meile uut hoogu ja usku meie maa ja rahva arengu võimsusse ja tuleviku kindlusesse.

Viimased kakskümmend aastat, kus Eesti rahvas on iseseisvalt ja vabalt saanud korraldada oma olusid ja elutingimusi, talitada vaba ja otsustava peremehega oma riigis ning teha üles-

ehitavat tööd kõigil aladel, need aastad on ajaloo kestes olnud suurima tõusu ajaks Eesti rahva elus. Kui hetkeks seisatame ja veidi järele mõtleme nende aastate tungidele, võitlustele ja tööle, siis märkame ja mõistame kõik, kui ulatuslikult ja äraarvamatult palju on muutunud meie rahva elu ja kui palju oleme sammu edasi radadel. Siis näeme, kui suurist pahedest ja puudusist oleme vabanenud, mille all meie rahva elu ja edu varemil sajanditel ja aegadel oli kammitsas.

Oleme vabanenud raskest, võõrast ja meie rahva omapärale ning nõuetele vaenlikust ikkest — raskest balti feodalismi ja vene tsarismi rõhumisest. Samuti oleme sanga-rikult tagasi löönud verise ja Eesti rahva individualistlikule vaimule vastuvõtmatu kommunistliku laine. Oleme purustanud oma ajalooliste vaenlaste raudrusikad ja rajanud vaba siseseisva riigi, kus peremeheks on nii talupojad põldudel kui ka töölised tehas-dest, meremehed kõigilt rannikult ja vaimu-inimesed kõigilt teaduse ja kunsti aladelt. Oleme kaotanud seisused ja vaba võimaluse loonud omal tahtel ning vastavalt oma vaimusuurusele, energiale, eluõnnele, haridusele ning tervisele igalühel jõuda kõigi elualade tippudele.

Oleme kaotanud mõisad ja õiglasemalt jaotanud otseseile töötegijatele maa ning muud rahvuslikud varandused. Enne iseseisvusaastaid valitsenud kisendav maapuudus, seisuslikud ja muud rohked takistused töö, ameti ja hariduse saamisel, raske tööpuudus, vaesus ja sotsiaalse hoolekande korraldamatus on kadunud. Maa reform on olnud meie sotsiaalse elu ja olukorra ümberkujundamisel ning eesti rahva püsivuse kindlustamisel oma põlise kodumaa pinnal

pöördelise ja määratu tähtsusega ja ulatusega.

Kuigi meie rahvuslik ärkamisaeg oli kiire ja haaras rahva laialdasi hulki, ometi ei suutnud me tol ajal võõra võimu ja igasugu seisuslike ning muude takistuste tõttu kultuurilisil ning majanduslikel aladel jõuda selleni, et otsustavalt vabaneda võõraist mõjudest ja ülemvalitsusest. Olime suuremas enamuses vaesed, taludeta, kapitalita ja edus takistatud. Väga suurt osa kõike seda, mis paljud teised rahvad vabana ja iseseisvana olid võinud ja saanud teha ning koguda juba sajandeid või rohkeid aastakümneid, on tulnud meil alata, teostada ja teistele järele rühkida just viimase kahekümne aasta jooksul.

See on olnud pingutav töö ja nõudnud suurt hoogu — ometi on see õnnestunud ja meie võime uhked olla oma vaba Eesti edule. Ses mõttes võime täie rõõmuga pühitseda oma riigi juubelit, heledalt loitma panna Võidupüha tuled ja täiest rinnast lasta kõlada võimsaid laulupeo-laule oma kodumaale.

Nende kahekümne aasta jooksul oleme palju edasi jõudnud ka rahvusliku üksmeele ja ühtekuuluvuse loomisel ning kindlustamisel. Noore riigi loomise tööl oleme pidanud võitlusi ja läbi elanud kriisi, kuid kõik on möödunud õnnelikult ja rahvusliku ning riikliku kindluse sihis. Äärmuslikud maailmavaatelised teravused sotsiaalseis ja usulisel küsimusis on täiesti vaibunud ja kadunud. Välja surnud ja oma mõju on kaotanud ka igasugused kadaklused ning muud oma rahvuse alavääristamise kallakud. Eesti mehe ja naise kindlam tunnus — eesti nimi — on tõusnud endastmõistetavasse ausse. Kultuuriliselt kõrge arengu on läbi teinud ka kõlav ja ilus eesti keel, mis nüüd on tarvitav ja väljendusvõimeline kultuuri ja elu kõigil aladel.

Kindlate traditsioonide tekkimine, rahvusliku vaimu tervenemine ja vajadus kõigi jõudude koondatud rakendamise järele ülesehitavaks tööks on meid ilusasti, kiiresti ja rahulikult üle aidanud sisekriiside, otsingute ja põhiseaduse ümberloomise võitluste aegadest. Nüüd on meil kehtimas kindel, tasakaalustatud ja rahvavalitsuslikel aluseil püsiv põhiseadus. Eesti riikluse kindluse kehastajana on ametisse kutsutud esimene Vabariigi President, kes peaministri poolt juhitud valitsuse ja kahekojalise rahvaesinduse töö konsolideerijana ning tasakaalustajana võib kindla käega ja kõiki riiklikke kaalutlusi julgelt arvestades juhtida meie maa ja rahva saatust.

Kuna meie rahva kogenenumad ja suurema usaldusega juhid põhimõtteis on alati olnud demokraadid, siis kogu kultuurilise maailma imestuseks on meil üllatavalt kiiresti suudetud restaureerida demokraatliku ja parlamentliku korra alused. Nii mõnedki vanemad ja suuremad riigid, kes on kõrvale kaldunud demokraatliku korra aluseilt või olid sunnitud neist loobuma sisekriiside keeriseis, pole suutnud leida uuesti teed rahvavalitsusliku režiimi juure — ja pole mõnel pool nähagi, millal suudaksid nad meile järele jõuda.

Hariduse alal on tõus väga suureulatuslik. Kui mitmekordselt kättesaadavam on nüüd meile kesk- ja kõrgem haridus! Millist vaeva ja kulusid pidid eesti lastevanemad enne riikliku iseseisvuse aegasid kandma ja milliseid takistusi võitma, et oma lastele haridust anda, seda ei tahaks keegi lihtsalt enam mäletadagi. Milliseis viletsais koolimajades pidime siis käima! Nüüd on tõusnud kõikjal uusi haridustempleid — moodsaid koolihooneid — ja kutsekoolide võrk on tihe ning mitmekülgne. Eesti raamat, kunst, kirjandus ja teadus — kes tahaks eitada nende tõusu ja edu!

Eesti kohus on võitnud rahva usalduse ja rahulolu. Praegu on käsil Eesti seaduste üldine kodifitseerimine ja suurest Seaduste Kogust on juba ilmunud kaks annet.

Oleme loonud ja üles ehitanud eesti tööstuse, rajanud soliidseid alused ja arenguvõimalused kaubandusele ning leidnud kindla usalduse ja kursi meie rahandusele. Vabariigi alguses oli Eesti valitsuse kassas ainult mõni tuhat vene rubla, millega Ajutine Valitsus pidi alustama riikliku korra organiseerimist ja võitlust sissetungivate vaenlaste vastu. Nüüd on Eesti majandusliku ja rahandusliku arengu alused ja suund kindel. Oleme kogunud uusi varandusi, arvestanud ja kasutusele võtnud uusi loodusvarasid, kindla korra ja rahva usalduse saanud krediidi- ning kindlustuskorraldusis. Kiiresti arenev põlevkivi- ja õlitööstus, metsamajanduse ratsionaliseerimine, elektri jaamade tõus turbasoodes, telliskivitööstuse arendamine ja muu tulekindla ehitusmaterjali tootmine — need on heledamad näited sellest, et oleme olnud edukad oma majanduselu arendamisel. Ja kui palju oleme ehitanud nii maal kui ka linnades! Sajad tuhanded hooned ja ehitused on alles alla kahtekümmend vanad — niisiis meie töö.

Põllumajanduse alal on meie edu samuti võimsa ulatusega ja arengu kiirus annab paremaid lootusi tulevikuks. Maa-

korralduse, asundamise, maaparanduse ja karjamajanduse alal oleme palju korda saanud. Kui enne maailmasõda, sõja ajal ja ka esimesel iseseisvuse aastakümnel veeti meile vilja sisse, siis nüüd suudame juba välja vedada ja ka endid lähedalt leivaga varustada. Või-, liha-, piima-, muna- ja aiasaaduste eksport on aasta-aastalt tõusmas mitte ainult arvult, vaid ka väärtuselt.

Meie sisekord on kujunenud kindlaks, — rahva nõuete ja vaimu kohaselt organiseerituks. Omavalitsuste töö on olnud edukas. Seda edu kindlustab veelgi peatselt asetleidev suur valdade reform, mis valdadele annab uued ja elunõuetele vastavad piirid ning alused. Veneaegsele kolmeteistkümnele linnale lisaks on kasvanud kakskümmend uut linna, mis kõik on arenenud suuremaks kui nii mõnigi vana linn. Euroopalikult korraldatud politsei, kindel ja oma ülesannetes teadlik piirivalve, ümberkorraldatud ja laiemalt rakendatud tuletõrje — need on sise- ja heakorra pantideks.

Sotsiaalalal ja rahva heaolu, tervishoiu ning elutingimuste tõstmise küsimusis on olnud edukas ja sihikindel. Töökaitse ja hoolekanne on korraldatud olude- ning jõukohaselt, silmas pidades kõigi alade tööliste ja tööandjate huvisid ning abivajamist. Pensionikorraldus on loodud kindlad alused. Eeloleval sügisel ja talvel seisavad ees sotsiaalalal uued suured reformid, mille kohta vastavad seaduseelnõud juba on esitatud rahvaesindusele.

Palju tööd on tehtud loodushoiu, kodukaunistamise ja meie suvitus- ning puhkepaikade alal. Kodukaunistamine on saanud rahvuspoliitiliseks hoogülesandeks, mida peame kogu maal ja kõiki kaasa tõmmates üldiselt jätkama ja teostama. Luues korda, puhtust, stiilsust, heakorda ja ilu meie kodus, avalikes hoones ja paigus ning kaunistades oma kodumaad kindlustame oma rahvusliku elujõu tõusu, tervist ja teistegi huvi meie kultuuri vastu. Rahva tervishoiu eest hoolitsemise töös on palju juba korraldatud, tehtud ja uut rajatud.

Meie avalikud teed on hästi korraldatud. Palju uusi teid, sildu ja mitmeid uusi raudteeliine on juure ehitatud. Eesti postija telefonivõrk on suuresti arenenud. Tõus raadio- ja lennuasjanduse alal on kiire ja rõõmustava eduga.

Eesti välissuhted on arenenud kindlas ja sirges suunas. Meie vaated ja meetodid sel alal on leidnud tunnustamist nii lähemate kui ka kaugemate riikide ja rahvaste poolt. Meid sümpatiseeritakse nii sõprade kui ka võõraste poolt, sest meie soovime kindlat rahu ja ei poolda segamist ühegi võõra rahva ega režiimi siseasjusse.

Eriti palju ja suurt tööd on meil tehtud riigikaitse ja rahvuslike sõjajõudude organiseerimisel. Tugev kaader, moodne korraldus ja varustus ning terved alused sõjajõudude vaimus on meie maa-, mere- ja õhujõud viinud tunnustustväärivale tasemele. Suureks lisajõuks sõjaväele ja meie riigi- ning sisekaitse väga tähtsaks teguriks on olnud Kaitseliit, mis rajatud vabatahtlikkuse ja rahvusliku löögivalmisoleku alusele. Meie sõjavägi ja Kaitseliit on kujunenud rahva uhkuseks ja usalduseallikaks. Nende loomulikuks reserviks on meie tõusev noorsugu, kellele vastavat eelõppust antakse juba koolides ja keda organiseeritakse mitmesuguste noorsoo-organisatsioonide kaudu.

Veel paljugi muud võiksime üles lugeda Eesti elu ja olude edus viimase kahekümne aasta jooksul. Tänavusel Võidupühal mõelgem kõik tagasi sellele edule, ammutagem sellest uut hoogu ja jõudu riigi ning rahva heakäekäigu eest võitlemiseks ja pühitsegem täie rõõmuga oma rahvusliku tõusu saavutusi ning Eesti loova töövõitu.

Suursündmuseks kujuneb tänavusel Võidupühal meie Kaitseliidu suurkogunemine Vabariigi pealinna ja praad Vabadusväljakul. Ümarguselt kakskümmend tuhat kodukaitse meest, naist ja noort tuleb kokku, et vabariigi Presidendile, sõjajõudude ja riigi kõrgemaile juhtidele ning rahva laiadele hulkadele esitada oma organisatsiooni terviklikkust, jõuküllust, kaitsetahet ja alatist valmisolekut.

Meile kõigile armsaks saanud Eesti lipupele lehvides marsib eeloleval Võidupühal Eesti kodukaitse nii vanem- kui ka noorem põlv, et koos lauljate väega tõendada Eesti jõu ja vaimu suurust.

E. H. Truvere.

Võidupüha mõttest, sünnist ja traditsioonidest

Võidutule säilitamiskoht ja kaitseliitlaste rivi võidutule ootel Taali vallamaja ees 23. juunil 1937. aastal

Tänavu pühitseme meie vabariigi 20. aasta juubelpidustuste sarjas viiendat Võidupüha. Aastate jooksul kujunenud traditsioonide kohaselt on see päev saanud meile tõsiseks pidupäevaks, meie kõikide aegade võitluste ja võitude mälestuspühaks.

Suurimaid võite eestlaste aastasadade pikkuses ajaloos oli meie iseseisvuse saavutamine ühes sõjaliste võitudega meie maale tunginud punaväe ja landesvääri vastu peetud lahinguis.

Landesvääri purustamine Võnnu all 1919. aasta jaani-laupäeva sangarlikus võitluses, punaste väljatõrjumine Eesti rahvusruumist — need on suured konkreetsed tähtpäevad pikas võitlusahelas Eesti poliitilise iseseisvuse eest. Need on pöördelised tähtpäevad, mille järele sai tõeks Eesti iseseisvus, kuid need ei ole ainukesed. Aastasajad jutustavad meile eesti rahva ennastsalgavast ja visast võitlusest poliitilise, majandusliku ja vaimse iseseisvuse ja eneseteostamise eest.

Lembitu päevil alanud lakkamatu võitlus eesti rahva olemasolu ja poliitilise vabaduse eest kestis läbi aastasadade, Ordu, Rootsi, Vene okupatsiooniaegade ning lõõmendas jüriöö tuledes, Toomapäeva õudustes, Pühajärve, Mahtra ja Anija vastuhakkudes. Vabadusiha ja tahe olla vaba, tung vabadusele ja julgus astuda vabaduse teostamisele ei ole iialgi kustunud eestlaste hingest. Eneseteostamise julgus on õilsamaid mehevõrusi, ja eestlaste ajaloos tähendab eneseteostamise

julgus — julgust tahta ja võtta seda hinge- ja kehajõuga, mida on rahvale vaja elamiseks, koostööks ja kultuuriliseks loominguks. Ei midagi vähem ega rohkem.

Aastakümneid võitles meie rahvas haruldase visadusega maale sissetunginud vallutajate vastu, kandes seejuures väga suuri ohvreid, kuid alistumata võõrale võimule. Alles pikaajalise võitluse järele suutsid saksalased, kes said oma kodumaalt järjest uusi lisajõude, varem allaheidetud lätlaste ja liivlaste abiga murda eestlaste vastupanu.

Paala lahingus 1217. aasta paiku kaotas eesti rahvas küll oma poliitilise iseseisvuse ja vabaduse, kuid ei kaotanud vabadusiha. Kuigi võõras rõhumine pärast Paala lahingut oli tugev, tegid eestlased siiski umbes sada aastat hiljem katset võõrast iket maha heita. Nii-nimetatud „Jüriöö“ võitlus nurjus peamiselt samal põhjusel, millisel varem ebaõnnestus eestlaste väga jõuline võitlus oma vabaduse eest. Puudus rahvuse terviklus, puudus ühine juhtimine. Eesti rahvas ei olnud tolle ajani veel suutnud luua oma tervikulist rahvusriiki, kui tulid võõrad sissetungijad suure jõuga.

Ja siis tuli meil veel kord ajaloos põrgata kokku saksa rüütlitega, see on, mitte saksa rahvaga, vaid selle rahva liikmetega, keda kihutas meie kallale peamiselt saagihimu, tung vallutada endale sobivaid asu- maid.

Kuid sissetungijad pettusid raskesti, sest nüüd ei

Võidutuli loidab

astunud nendele enam vastu üksikud Eesti maakonnad ega kihelkonnad, vaid terviklik Eesti rahvusriik, mille rahvas on tuntud mitte üksi oma suure vabadusearmastuse ja suure sõjakuse, vaid nüüd ka suure riigiloome-võime poolest. Ja Võnnu tegi täielikult tasa Paala.

Võidupüha ei ole eesti rahvale erakordselt suure tähendusega ainult selle poolest, mis on olnud, vaid ka selle poolest, mis on ja mis tuleb.

Me teame kõik väga selgesti, et kui me oleksime kaotanud Võnnu lahingu, oleks meil jäänud õige vähe lootust iseseisvuseks. Tõenäoliselt oleks rahvas langenud uue, kestva ja raske võõra surve alla. Võit Võnnu all kaotas meie rahva ajaloo suure hädaohu.

Meie kõneleme vahel uhkusega ja vaimustusega Sigtuna hävitamisest ja Lembitu sõjakäigust Pihkvasse. Aga meie peaksime asetama oma vaimus Võnnu võidu nii kaugemale ajalukku, et saaksime temast kõnelda suurema uhkusega ja vaimustusega kui ei mingist teisest eesti rahva kangelastööst, kuigi see suursündmus seisab meil ajalisel nii lähedal.

Ei jätku sellest, et Võnnu võit on saanud rahvuslikuks pühaks, mida peetakse üle kogu maa. Tema tähendus, ajaloolise õnnetuse heakstegemine ja lõplikult vabaduse kättevõitmine, peab saama mõistetavaks igale inimesele, igale lapsele, niisamuti nagu mõistetakse jõulupühade tähendust.

Selle mõistmise alusel tuleb kasvatada noorsugu julgetele tegudele, nagu neid tegid meie esivanemad pikas võitluses oma vabaduse eest või nagu neid tegid meie sõdurid Vabadussõjas, ning mis said oma haritipu Võnnu all.

Tähtsaima rahvuspühana peab olema Võidupüha seks allikaks, millest ammutab rahvas julgust ja jõudu oleviku töös seesiselt tugevamaks saamiseks, aineiselt kui ka vaimiselt, ja lootust tulevikus jääda seisima vaba rahvana. Ta peab tõstma meie endausaldust, kasvatama eriti nooris julgust ja idealismi ning veel suuremat vabadusarmastust kui omab nüüdne põlv. Sest vabadus on suurim hüve, millele pole võrdset. Ainult kavakindel isamaaline kasvatus kaotab aja kes-

tes meie rahva iseloomust pika võõra ikke all kogunenud pahelised jooned ja meie rahvas muutub terviklikult sellaseks, nagu oli tema algiseloom: uhkeks, tuliselt vabadust armastavaks, otsekoheseks, teovõimeliseks ja vankumatult visaks.

Suured ja õilsad eeskujud, nagu seda on Võnnu võit, on parimaks kasvatusvahendiks.

Me kõik teame muinasjuttu Koidust ja Hämarikust. Nad armastavad teineteist, kuid ainult kord aastas lühikeseks ajaks saavad nad kokku. Öö ja päev ulatavad siis teineteisele käe, valgus ei kustugi siis, valgus on võitjaks, taevast punetab Koidu leekides. Jaaniöö see valguse võit on kõige suurem ja Koit toob ja kingib meile siis suve.

Ürgvana komme on meie rahval, et sellel ööl küngastele ja kinkudele paneme põlema tuled ning oleme rõõmsad selle tule ümber. Millal ja miks just säärane komme on tekkinud, seda meie põlved täpsalt ei teagi enam.

Võibolla on see kujukaks mõistujutuks sellest, et inimesed loomusunniliselt ihkavad pimedusest valguse poole!

Või on see aga sümboliseks toonitamiseks, et rahvas tungib vaimuvabadusele, kus valgus peab selgitama ka kõik pimeduse mõistmatused!

Kas maksabki meil juurelda selle küsimuse kallal. Kindlasti püha ja õilis ning kallis oli see meie esivanemaile, kui nad selle kombe rajasid ja südamerõõmudega sajandist sajandisse säilitasid ning edasi andsid tänapäeva põlvedele. Elutungil parimad ihavad alateadlikult jaanituledes.

Ajalugu ja meie rahva eluvõitluste käik on nüüd tahtnud, et käesolev päev meie põlvele ning tulevastele põlvedele on omandanud uue tõsielulise ma mõtte ja sisu.

Kui me nüüd kokku tuleme jaanitulepäeval, et pidutseda ja leekisid loitma panna mäekinkudele, siis tuleb kõigile meele, kuidas 1919. a. suvel eesti rahvas oma tublimate mehepoegade verehinnaga arveid õien- das saksa landervääriga Võnnu-Ronneburgi lahinguis ja kuidas jaaniööll sakslaste pealetung lõplikult purustati.

Muinaskombeline mõistukujuline jaanituli valgusest ja vaimuvabadusest kujunes 19 aasta eest ümber ajalooliseks võidu-tuleleegiks, mis hävitas meie 700 a. kannatud võõraste härraskiitide üli- võimu all ning tegi meid uuesti vabaks rahvaks, nagu olid meie esivanemad.

Kui tol ajal rahvaste vabanemise mõte sai kinnituse suure revolutsiooni poolt ning meie mehed poisikestest kuni taatideni rind rinna kõrval surusid enamust kodumaa piiridest välja, tulid sakslased, et võita ja orjastada uuesti eesti rahvast. Riia poolt uute vaenlastena uuesti, nagu kord 700 a. eest, et uuesti võita ja orjastada meid. Eesti elutahe põles leegina ja südameveri tõukas jõutagavarad meeleheitlikule pingutusele.

Võnnu-Ronneburgi lahinguis otsekui karjatas ärkvele ja võidule see südameis kantud vaba rahva vabaduse õigus, mida orjaohtude aastail isad kõnlesid ja emad laulsid poegadele verre tulevaste pare-

mate aegade jaoks. Nois lahinguis tõestus rahva igapäevase elu jaoks mõistukujutus taeva valgusest, kuis koit pimeduse võidab ja valguse-aega kuulutab.

Oma maa jalge all, oma taevast pea kohal, oma tahe ja mõte elu määramas — selle hümni südame-
tukumisel võitlesid Võnnu all meie meeste käsivarred ajaloolise vaenlase vastu ja töid meie rahva sellele ajaloo-leheküljele, kus kirjutatakse tööst ja tegevusest oma tahtmise juhtimisel.

Nii sai jaanilaupäevast meie rahva suur võidupüha.

*

Käesolevate juubelipidustuste puhul, mil pühitsememe järjekordselt ka juba viiendat Võidupüha, oleks huvitav vaadelda pisut ka selle rahvusliku pidupäeva arenemis- ja saamislugu.

Võidupüha pühitsemise mõte on püsinud asjameses ringkondades juba kümnepäev aastat, kuid seda ainult üksikute kavatsuste ja mõttemõlgutuste kaudu. Esimesed täpsemad rahvuspuha määratlemise piirjooned kujunesid siiski alles 1930. aastal, mil alustati Kalevlaste Ühingu algatusel, algul küll ainult Põhja-Eestis, 1343. a. jüriöö mälestamist sellekohaste pidustustega.

Varsti jõuti aga selgusele, et küsimust tuleb võtta palju laiemas ulatuses. Ka ei oldud rahul jüriöö sündmuse tähistava tähtpäevaga, seda enam, et 1343. a. jüriöö mäss, kuigi ta kujutas endast eestlaste sangarlike võitlusi ja temas peegeldus rahva kustumatu vabaduseiha, oma masendava lõpu tõttu ei paku vajalikke eeldusi, et sellest päevast võiks kujuneda tõeline rahvuspuha. Eriti leidis küsimus vastuseismist Lõuna-Eesti ringkondades, kus jüriöö sündmuste mälestamise mõte sugugi pooldamist ei leidnud.

Et muretseda tekkinud olukorda täit selgust, selleks kutsuti kokku mitmesuguseid organisatsioonidevahelisi nõupidamisi, kus asuti küsimust igakülgsest kaaluma. Sellest moodustati eriline rahvuspuha toimikond, kus leiti samuti, et jüriöö pidustuste korraldamine ei ole üleriiklikus mõttes vajalikku kõlapinda leidnud. Et leida tekkinud ummikust väljapääsu, selleks hakati kaaluma küsimust, kas ei tuleks mitte kaaluda üldise rahvuspuha loomise võimalust kõikide aegade kanglaste ja võitluste-võitude mälestamiseks. Sellega määrati hiljem väljakujunenud Võidupühale juba alguses õige alus.

1932. aastal, mil küsimus eriti kindlakujuliselt esile kerkis, peeti asja lõplikult selgitamiseks mitu koosolekut. 19. mail 1932. a. astus Kaitseliidu Peastaabi ruumes kokku rahvuspuha toimikonna nõupidamine, millest võtsid osa Sõjavägede staabi esindajana major (nüüd kolonel) Laats, Kaitseliidu Peastaabi esindajana leitn. A. Treufeldt (nüüd kapten A. Truurevere), Kalevlaste Ühingu esindajana kapten L. Tõnson ja E. Hõbemägi, ÜENÜ esindajana A. Meikop, üliõpilaskonna esindajana Leevald ja Eesti Rahvuslaste Klubi poolt K. Peterson.

Sel koosolekul valitakse toimikonna juhatusse: juhatajaks leitn. A. Treufeldt, abideks kapten Tõnson

ja major Laats, sekretäriks E. Hõbemägi. Kaalutakse ka teadusliku sekretäri ametisse kutsumise küsimust, kuid seal ei jõuta üksikutest mõttevahetustest ja ettepanekutest kaugemale.

Toimikonna koosolekul jõutakse üksmeelsele otsusele, et rahvuspuha kindlaksmääramise küsimust tuleb hakata õhutama suurema intensiivsusega. Selleks otsustatakse luua lähem kontakt ajakirjandusega ja kaalutakse ülemaalse kongressi kokkukutsumise küsimust. Kuigi koosolijad arvavad, et suurtel nõupidamistel, nagu seda on kongresski, valguvad kõned ikka laiali, seal esitatakse palju seisukohti ja et töö otseid tulemusi pole sealt oodata, jõutakse siiski otsusele, et kongressi kokkukutsumine võib küsimusele uut hoogu anda. Lõpuks otsustatakse küsimuse igakülgseks selgitamiseks korraldada üle maa organisatsioonide vahel sellekohane ankeet.

Ankeetlehed saadeti laiali ja toimikonna sekretariaat käis vahepeal pidevalt koos, kuid esialgu küsimuse lahendamine ei nihkunud siiski paigast. Kuna paljud väljaspool Tallinna asuvad organisatsioonid ankeedile üldse ei vastanud, siis paistis, nagu oleks küsimus jäetud üldse ainult pealinna hooleks.

Järgneval, 1933. aastal korraldati rida uusi nõupidamisi, kuid ka need ei annud küsimuse lõplikult lahendamiseks nimetamisväärseid tulemusi. Kohalike omakultuuripäevade korraldamisega killunesid jõud, ja kuna samal aastal peeti Tallinnas veel kümnes ülemaalse juubelilaulupidu, siis ei saanud rahvuspuha mõtte levitamiseks ja otsustamiseks sel aastal palju ära teha.

Rahvuspuha küsimus sai lõplikult küpseks alles 1934. aastal, mil see määrati Võidupühana Vabariigi Valitsuse poolt riiklikuks pidupäevaks, mil tuleb eestlaste kõikide aegade võitlusi ja võite pühitseda. Ka määrati siis Võidupüha tähtpäev kindlaks — 23. juuniks.

Esimesel aastal oli Võidupüha mõte laiemates hulkades siiski veel uus ja suurejoonelistel pidustustel läbi viimine osutus võimatuks. 1935. aastal hakkas aga

Võidutule viimine läbi Tallinna

Võidupüha pühitsemine juba enam hoogu võtma ja aasta hiljem — 1936. a. — kujunes see päev juba ülemaaliseks kauniks pidupäevaks. 1936. a. saadeti esmakordselt üle maa laiali ka Riigivanema läkitus ühes võidutuledega. Sel aastal alustati Kaitseliidu ülema kindral J. Orasmaa algatusel üle maa ka meie muistsete linnuste ja ajalooliste mälestusmärkide korrastamist ja tähistamist sellekohaste mälestustahvlite ülespanemisega. Riigivanema poolt laiailisaadetud läkitus ja võidutuli leidis otseima tee meie rahva hingesse ja selle pidupäeva ülla mõtte rikastumine uute kaunite traditsioonidega viis Võidupüha kui rahvusliku pidupäeva mõiste rahvale palju lähemale.

Neljas Võidupüha möödunud aastal kujunes hiilgavaks jätkuks eelmisel aastal väljakujunenud traditsioonidele. Jälle saadeti Riigivanema poolt päevakohane läkitus ja võidutuli rahva sekka ja rahvas kuulas võidutulede loites üle maa meie riigi kõrgeimalt juhilt saadetud läkitust suure hardusega. Läkituses toodud sõnad ulatusid kuulajaile südamesse. Seal öeldi:

„Vabad talupojad põldudelt, töölised tehastest, eesti meremehed kõikidelt meredelt, eesti vaimuini-mesed teaduse, kirjanduse ja kunsti aladelt, kogu eesti rahvas, teie kõik koos olete Võidupüha pidupere-mehed, sest teie töö ja vaim on loonud eesti rahva ainelised ja vaimsed varandused ja teie loote täna ja homme edasi Eesti parema tuleviku jaoks.

Eesti noored koolidest, põldudelt ja õppetöökoda-dest, astuge täna võidutulede juure sügavas aukartuses möödunud aegade sangarlike võitlejate töö ja vae-va ees. Eesti tulevik ootab teilt, et teie võtaksite minevikust kõik väärtusliku, säilitaksite selle tulevi-kule ja kasvataksite kõiki rahvuslikke varasid Eesti kaunima tuleviku jaoks.

Võidutuled süttivad täna ja igavesti kõigi nende jaoks, ilma vahet tegemata usus ja rahvuses, kes armastavad Eesti kodumaad, kelle usk Eesti Vabariigi igavesse elujõusse ei kustu iialgi.

Mehised, andekad, ustavad ja iseenele truud rahvad on ajaloo saatnud korda suuri tegusid. Eesti rahvas loob oma kauni tuleviku oma vaimse jõuga, tõemeelega ja väärtuslike tegudega.

Meie päevade suurtegu on kindla ja püsiva vundamendi rajamine suurele riigi- ja rahvushoonele uue põhiseaduse läbi. Selle rahvusliku teo vii-me üksmeeles täide.

Meie rahva sangarlikud esivanemad ja Vabadus-sõja kangelased on oma verd valanud eesti rahva ise-seisvuseks tõe ja õiguse nimel. Kinnitagem loitvate võidutulede juures, et meie hoiame puutumatusena ja pühana eesti esivanemate päranduse — vaba maa ja iseseisva riigi. Lõõmaku võidutuledest uut usku ja julgust veel paremasse, õilsamasse ja kuul-susrikkamasse tulevikku, mis koidab uutele põlve-dele. Loitku heledalt ja igavesti meie hinge püha tuli Võidupühast Võidupühadeni meie kaunile maale ja vabale rahvale.“

Kuivõrd need tulised ja sütitavad sõnad mõjusid rahva hingele, selle kohta on säilinud südamlikke ja vaimustavaid aruandeid kohtadelt. Näiteks loeme meie Pärnumaa IV Võidupüha aruandest Tahkurannal korraldatud pidustuste kohta, kus loitis võidutuli ja kuulati Riigivanema läkitust: „Kindlasti oli sel päe-val näha tuld mitte ainult kivisel tuleasemel, vaid ka rahva hinges.“

Ja see tuli loidab rahva hinges kindlasti ka tä-navu. Kuigi ühenduses Vabariigi 20. a. juubelpidus-tustega ja XI üldlaulupeoga Tallinnas käesoleva Või-dupüha pearõhk kandub pealinnale ja võidutuld sel aastal kohtadesse välja ei saadeta, loidavad kohalikud võidutuled 23. juunil kindlasti üle maa, tähistades selle päeva suurt tähtsust, mälestades meie kõikide aegade kangelasi ja nende poolt saavutatud võite ning kasvataades meie noori uutele tegudele ja rahvuslikule mõtlemisele vaba ja õnneliku kodumaa hüvanguks ja heakäekäiguks.

Eestlased laulja rahvana

Laulupidude tähtsus eesti kultuuri arengus

Käesoleval suvel Eesti Vabariigi juubeliaastal langetavad ühte Võidupüha ja XI üldlaulupidu. Nende mõlematega meie tuletame meele möödunud aegade võitlusi eesti rahva iseolemise eest nii vaimsel alal kui ka ühiskondlikus elus.

Need kaks sündmust ei satu kokku mitte ainult ajaliselt, vaid siin tegutsevad kahel rindel ühiselt ka isikud: umbkaudu 5000—6000 inimest Kaitseliidu ridadest võtab osa üldlaulupeo läbiviimisest, tundes võrdse innuga kaasa kummagi ettevõtte õnnestumisele.

Aga veelgi enam: Eesti laulu edule ja omariikluse kaitsmise mõttele elame meie kõik ühises meeles. Iseisvus annab kultuurilistele eneseavaldustele nende õige aluspinna ja lauluga teisipidi sisustame oma riiklikku olemist.

Kuidas varem aegadel kummagi mõtte eest väljas olles järgsi tuli läbi teha raskeid heitlusi, seda näitavad meile tagasivaated minevikku. Siis lauluga äratati ja kinnitati rahvusliku iseolemise tunnet ning sama seesmine tugejõud viis eestlased kokku laulupidudele vaimseid alasid teenima.

Kõige algus oli eriti raske seetõttu, et meie käed polnud kaugeltki vabad organiseerimiseks, puudus vajaline majanduslik kandepind, samuti ka kunstilise muusika varud ning vastavalt arvukas ja kogenud juhtkond.

Mitmehäälse laulu harrastamine sigis peamiselt vaimulikul pinnal, kooli ja kiriku kaudu. Asja eesotsas seisisid pastorid ja köstrid. Nii rakendati koorilaulu esijoonel uskliku meele ning vagaduse kasvatamiseks.

Kooride asutamisest kuuleme juba 19. sajandi alguses, näiteks Tartu Vennastekoguduse juures ja Kanapääs. Üleminekul 2. veerandile tegutses koore Luunjas, Tähtveres, Simunas, Laiusel, Kaarmas. Esimese väljapaistvama koori asutas Põltsamaa köster M. Vilberg 1840. aastal. Kuna algul töötati tihedas sidemes kooliga ja kirikuga, siis alles hiljem jõuti iseseisvate lauluseltside asutamiseni.

Esimene kooride ühine ülesastumine toimus 1863. aastal Saaremaal Ansekülas ja on tuntud „Sõrvemaa laulupüha“ nimetuse all. Korraldas ning juhatas pastor M. Körber. „Jõhvi laulupüha“ peeti kohalikus kirikus 1865. a. Algatajaks oli praost F. Meyer, korra'das ja juhatas köster S. Saar. „Simuna laulupüha“ toimus samuti kirikus 1866. aastal, erinevalt teistest laulis siin meeskoor. Ettevõtte seisis praost H. Pauckeri eestkostmise all, juhatas köster V. Normann. „Pärnu kihelkonna laulupüha“ peeti 1867. aastal Uulus kohaliku mõisomaniku toetusel. Korraldas Pärnu Eliisabeti koguduse köster C. F. Lorenzonn, juhatas Pärnu koorijuht J. Jürgens.

Nendel laulupühadel suurimaks esinejate arvuks oli 250 tegelast ning seda viimati nimetatud ettevõtte puhul. Korraldamise sihina nimetati kasvatuslikke põhimõtteid ning südamele äratamist ja rõõmustamist. Et asjal aga ka teisi kaalutlusi juures oli, seda loeme välja piiskop Walteri „Liivimaa Maapäeva jutlusest“, kus üsna selgesti antakse mõista kohalike rahvaste saksastamise vajadust kui asjade loomulikku käiku.

XI üldlaulupidu juhid.

Istuvad paremalt:

T. Vettik, J. Aavik, V. Nerep, R. Kull, E. Aav ja J. Simm.

Vägevasti kõlab laul

J. V. Janssen oli kaasa teinud Tallinna saksa laulupeo 1857. aastal ja Riias peetud balti-saksa laulupeo 1861. a. Jälgides vastavat liikumist ja nende toimingute mõju ta hakkas organiseerima esimest eesti üldlaulupeo. Juba 1867. aastal oli küsimus arutusel „Vanemuise“ seltsi juhatuses ning varsti saadeti palve sellekohase loa saamiseks. Põhjuseks kasutati pärisorjuse kaotamise 50. aasta juubelit tänumeele avaldamise ettekäände all. Ometi möödus ligi kaks aastat enne kui luba kätte jõudis.

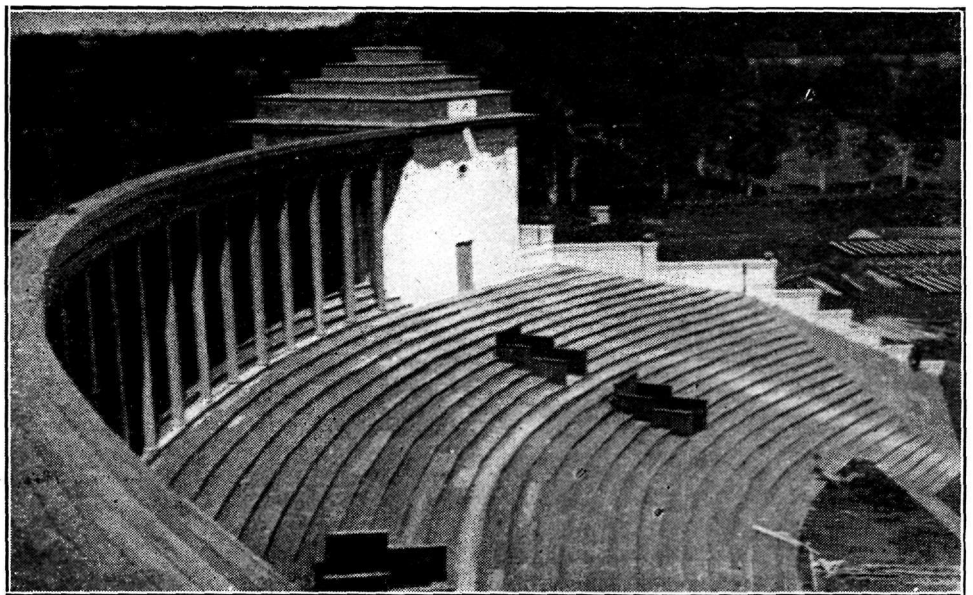
Asja hõlbustamiseks tõmmati kaasa sakslasi ja kutsuti peokomitee esimeheks praost A. H. Villigerode, kellel oli sidemeid kõrgemate ringkondadega. Viimane tundis ise huvi kooride tegevuse vastu ja teda lükkas tagant ka teatav auahnus. Siiski töötati mõttele saksa ringide poolt vastu, milline arvamine püsib samuti A. H. Villigerode kohta. Paratamatuse juures püüti ainult avalikkusele näidata, et sakslased eestlaste asjale kaasa tunnevad ja ühiselt nende vabaduse tähtpäeva pühitsevad.

Olukorra kohta kirjutab peokomitee liige H. Rosenthal oma mälestustes: „Esimehe isiku läbi oli tarvis peo heaks neid ringkondi võita, kel mõju oli eesti intelligent ringkondade peale, nagu köstrid, kooliõpetajad, mõisavalitsejad jne. Ülemuse poolt kinnitatud eesti lauluseltse peale „Vanemuise“ Tartus ja „Estonia“ Tallinnas ei olnud. Tuli loota peasjalikult kihelkondade laulukooride peale, mille liikmed olid eesti talupojad. Kuid nad seisid köstrite ja rahvakooliõpetajate juhatuse all ja olid asutatud selleks, et kirikulaulu suurtel pühadel kaunistada. Seepärast oli kirikuõpetajatel nende kohta suur mõju ning nad võisid niihästi kooriliikmete

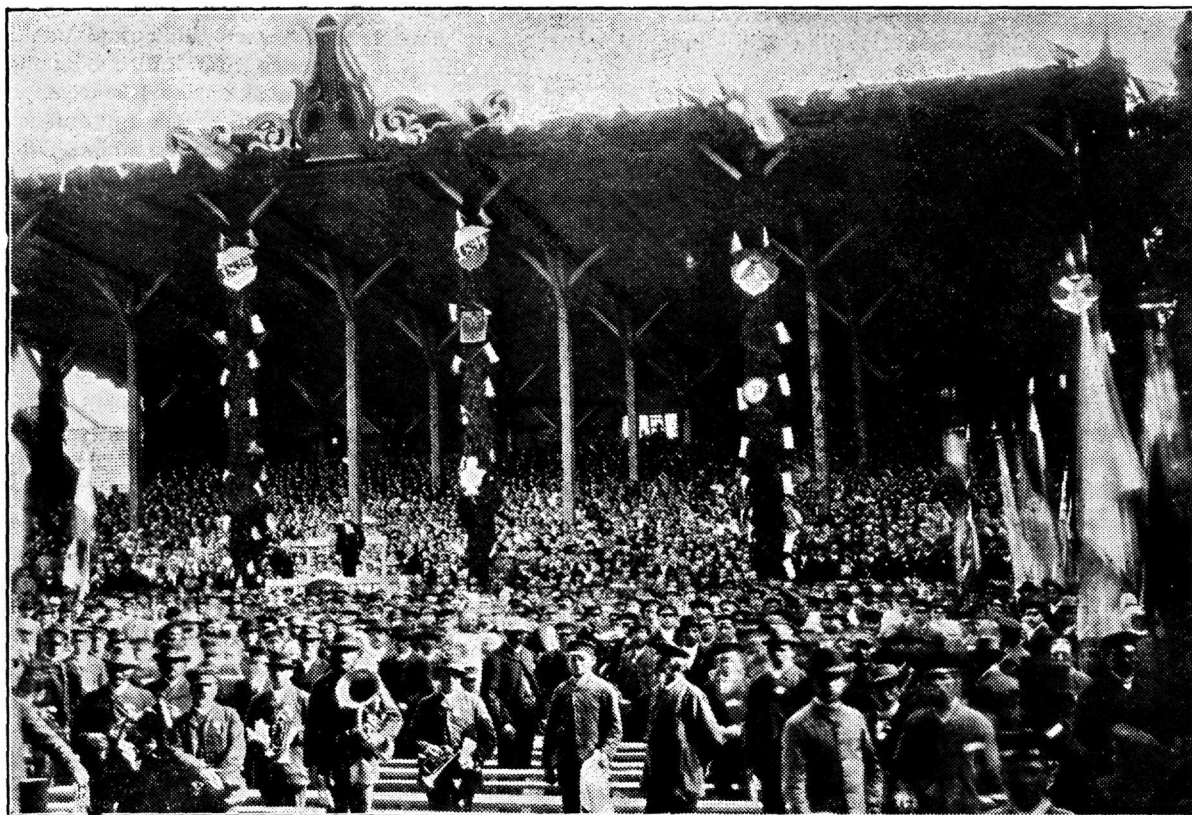
kui ka juhatajate peale mõjuda. Peo kordaminek oles suurelt osalt sellest, missuguse seisukoha saksa kirikuõpetajad maal tema vastu võtavad. Seepärast oli tingimata tarvilik neid ettevõtte poole võita ja ära hoida, et nad mitte seda takistama ei tuleks. Et nende ringkondade peale mõju avaldada, pidi peokomitee eesotsas lugupeetud kirikuõpetaja seisma. Niisugune mees oli A. H. Villigerode, Tartu ühendatud linna ja maakoguduse õpetaja, ühtlasi ka Võru praostkonna praost ja Liivimaa konsistooriumi assessor. Oma ametvõimendades keskel kui ka koguduses oli ta suure au sees ning tervel maal oli tema mõju suur. Peokomitee esimeheks polnud võimalik sündsamat isikut leida.“

Nagu näeme, oli A. H. Villigerode valimine ühest küljest taktiliselt hästi läbikaalutud samm. Siiski oma kirjas Kreutzwaldile laseb Koidula asjale paista ka teist valgust: „Nüüd on papa neile ülem vägimees, nüüd, kus see „pettuse asi“ (der Schwindel) nii ootamata ladusasti ning kõigi intriigide ja kavalate konksude abil vastutöötamise kiuste õnnelikult korda läinud, kusjuures oli „süüdi ühe mehe edevus“. Kui hästi pidu korda läks, võib ka sellest näha, kuidas nad papa tööd ja teeneid vaikides vähendada katsuvad. Oli ju peo esimees peo kõige suurem vastane!“

Esimese üldlaulupeo rahvuspoliitiliste sihtide ja saavutatud tulemuste kohta Koidula kirjutab Kreutzwaldile: „Susisegu kadedad keeled ja suled, mis nad tahavad: See oli siiski Eesti pidu. Mina olen ainult tüdruk ja olen julge, et niisuguste jõududega, mis nõnda nagu siin täis usaldust oma usaldusmehe peale vaatavad, kõik korda võib saata. Kuidas peab siin mehe süda, mis oma rahvast tõsiselt armastab, uhkusest ja lootusest paisuma, kui ta nende viimaste päevade peale tagasi vaatab! Teie vaadake ainult neid vankuvaid, poolikuid eestlasi, kes iialgi ei teadnud, kas nad õiguse pärast sakslased olid või venelased või liivimaalased või baltlased või veel midagi muud? Kuidas nad nüüd korraga eestlaste ridadesse tungivad, endale sinna aseme võta-

XI üldlaulupeo laululava

V üldlaulupidu 1894. a. Tartus

vad, mida nad millegagi ei ole ära teeninud. Eestlaste seisukord peab hea olema, kui isegi sugusalgajad teist korda sugusalgajateks saavad."

Koidulalt toodud tsitaatidest loeme välja, milliseid kavatsusi mõlgutati Jannseni perekonnas, kuidas nende teotsemine õnnestus ja kuidas suhtusid ettevõttesse selle ametlikud eestkostjad. H. Rosenthali mälestused valgustavad olukorda laulupeo taktilise läbiviimise küljest. Nii saame järgmise kokkuvõtte: esimese üldlaulupeo korraldamise puhul oldi sunnitud vormilistel põhjustel otsima koostööd võimu juures püsivate muulastega, et teostada eestlaste rahvustunnet virgutavat ja viljastavat sündmust.

Uhenduses esimese üldlaulupeoga üritati terve rida mõtteid, mida hakati järk-järgult läbi viima. Nii tekkisid kavatsused „Aleksandri kooli“ loomiseks, „Eesti Kirjameeste Seltsi“ asutamiseks, „Soome silla“ kujundamiseks, „Eesti muuseumi“ rajamiseks jne. Sellest küljest tuleb sündmust hinnata tõukejõuliseks ning tagajärjekaks.

Milliseks kujunes aga esimese üldlaulupeo muusikaline osa, see küsimus moodustab juba uue iseseisva peatüki. Tollal tegutses üle maa rida koore, mis olid võrdlemisi sõltuvad kiriklikust võimust. Vastavalt nad ka harrastasid esijoones vaimulikku repertuaari. Kuna nende käsutajateks olid suuremalt jaolt saksa-soost pastorid, siis arusaadavalt langes valik enamikus ka saksa päritoluga lauludele. Liiatigi see materjal tuli võrdlemisi vähenõudlikult pinnalt.

J. V. Jannsen ise oli endine laulja saksa koorist ning oli kaldunud maitset vastava ümbruse järgi. Nii siis peotoimkonna mõõduandvad tegelased ühes kooride üldjuhiga mõtlesid ja tundsid koos sakslikult, pisikodanlikult. Jannsen mitte ainult ei tunnud sümpaatiat rakendatava saksa literatuuri vastu, vaid ta koguni võttis väljanaervalt sõna eesti rahvaviiside kohta. Sellest küljest meie esimese üldlaulupeo tegelik korraldaja ning koorijuht jättis kaunis palju soovida.

Võõra repertuaari kasutamine tol korral oli iseendast möödapääsmatu, kuna meil alles peagu täiesti puudus vastav toodang. Kui ühelt poolt leidus rikkalikult rahvaloomingut, siis teisest küljest kunstmuusika varasalvedesse polnud talletatud õieti mitte midagi. Esimese üldlaulupeo kavast leiame kaks A. Kunileidi laulu ning see oli ka kõik, mida võisime nimetada omaks. Nendega päästetigi eesti algupärase toodangu au. Väga tähendusrikkaks tuleb pidada asjaolu, et mainitud esimesed palad kuuluvad hinnatavate teoste hulka ja tähistavad eesti kooriloomingu sisukat algust.

Esimene üldlaulupidu oleks normaalselt pidanud toimuma segakooridega, kuna need tegutses arvukalt. Jannsen aga kartis mõlema soo ühise kokkutuleku puhul segadusi ning rajas pidustused ainult meeskooridele. Selleks moodustati kiires korras juure uusi koore. Ka laulude õppimise aeg jäi väga lühikeseks, kuna pidustuste luba jõudis kätte umbes neli kuud enne sündmusi. Ometi tõendatakse ettekannete head kordaminekut. Nagu näha, valmistuti peoks suure

innuga ja püsivusega, milline asjaolu ongi enam mõistetav meeskooride puhul. See kooriliik jäi sündmusi kandma kuni neljanda üldlaulupeoni.

Alguses kavatseti üldlaulupidusid korraldada iga viie aasta tagant, nagu see toimub praegugi. Ometi ei tulnud asjast takistuste tõttu midagi välja. Esiteks tekkis lubade saamisega raskusi, teiseks kujunesid segavateks ka muud põhjused.

Eestlased olid asetatud nagu kahe veskikivi vahele: Vene riiklus ja kohalik saksa võimupoliitika püüdsid vastastikku meil kõik käest ära jahvatada. Ometi nende olukordade kiuste aegamööda eestlaste rahvuslik enesetunne ajas selja järjest rohkem sirgu. Haridusliku taseme tõusuga ja uute juhtivate tegelaste pealekasvuga suurenes pidevalt enesekindlus.

Ka eesti kooriloomingu osatähtsus laulupidude kavas näitas järjekindlat tugevamaks muutumist. Peagu eranditult iga uue üldlaulupeo programm sisaldas eelmisest suurema arvu eesti autorite helitöid. Alguses neid andsid asjaarmastajad ning kolmandast laulupeost löid kaasa juba kutselised muusikud, mis tähendas tehniliste vahendite rikastumist ja sisulise külje tihenemist. Seitsmenda üldlaulupeoga jõuti olukorrani, kus juba terve eeskava koosnes algupärasest toodangust ning seda ka kõrvalkontsertide osas. Siiski puhkpillikoored jäid võõra repertuaari juure ja püsisid selles olukorras veel kaheksandalgi laulupeol.

Eesti laulude täieline kasutamine oleks võinud materjalide poolest leida aset juba varemgi, kuid võõraste eestkostmine tõi kaasa ka laulupidude sisulise külje mõjutamise.

Kui alguses üldlaulupidudele võimude poolt vaadati nagu truualamlike tunnete avaldamise aktile, siis aja jooksul hakati nendes nägema ohtlikku rahvuslikkuse väljendust ja separatismi püüdeid. Eestlaste majandusliku järje paranemise ning haridusliku taseme tõusu juures nende ühiskondlik osatähtsus kõvenes seevõrra, et vaoshoidjad asusid tarvitama erakordsemaid ja kar-

mimaid mõjuvahendeid. Kõige tugevamaks muutus surve just viimaste veneaegsete üldlaulupidude puhul.

Varemini laulu sõnades võidi pisut vabamini avaldada oma tundeid, hiljem aga hakati suurema hoolega jälgima nende tähendust. „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“ leidis juba võimude poolt tõlgitsuse hüdni tähenduses ning keeldi hoopis ära. Vahel see laul pääsis spontaanselt valla, tekitades Vene kroonule tuska ja tuues mõnelele asjaosalistest kaela sekeldusi.

Peokõnedega pidi oldama äärmiselt ettevaatlik. Rääkida saadi tänumeele varjust mõistukõnena, millisel alal esines meisterlikult dr. J. Hurt. Vahel kujunes asi selle piirini, et ei lastud hoopiski sõna suhu võtta. Säärastel puhkudel tunti endamisi kibedust, saadi vaikusest ehk veelgi rohkem aru ja kasvatati iseloomu.

Kuuenda üldlaulupeo kohta oma mälestustes kirjutab olukorda iseloomustavalt H. Prants: „Peoluba palves seletati rõhuga, et see peetakse „keisri majesteetide kroonimise mälestuseks“, mis 1896. a. 14. mail sünnib. Sellekohaselt võeti siis ka peo eeskavasse „Kroonimismarsš“ ning ooperist „Elu tsaari eest“ monarhismist õhkuv hümn „Kiitust, oh kiitust sul, Vene tsaar!“ Nii-sama olid ajalehtedes avaldatud peokutsed ja muud peosoovituseks ilmuvad kirjedused õige paksult salvitud „riigivanemate“ ülistusega. Seletati, meil tulevat pidu pidada „kalli keisripaari kroonimise auks“, kuna „meie rõhutatud rahvake Vene keisrite piirita armu läbi orjapiitsa alt vabaks, määratu Vene riigi võsuks, hea ja vaga Vene rahva liikmeks on saanud, kelle vägevate ja jumalast valgustatud tarkade valitsejate varju all temal võimalik on vaikselt ja rahulikult enese hinge ja vaimu kosutada, oma poegi ja tütreid õpetada jumalat kartma ja keisri sõna kuulma.“

Ka peokomitee valimine sündis õieti targu ja diplomaatlikult. Sellesse valiti vene ja saksa seltskonnategelasi, et võimudega kõigiti heas vahekorras seista.

Kõige selle tõttu suudeti ametvõimude usaldust võita, nii et peokomitee soov, seekord ka jälle peokõneld pidada (mis kolmel esimesel peol pidulistest rohkem huvi äratasid, mida aga viimasel peol mitte enam ei lubatud), kaunis kergesti täideti.

Asi näis kõigiti korras olevat. Aga õige pea langes sellele lokaalsele lootusorasele purustav rahehoog. Venestamise voolu valvajak meil, nimelt vene ajalehed, hakkasid peo ettevõttes „tšuhnade“ rahvuslikku tuhinat nuusutama, kartsid peopidamisest eesti rahvusliku vaimu kõvenemist, sellega täie auruga töötavale venestuskäigule tõkke tegemist. Kõva hooga hakati kuberneris ees peo otstarvet ja sihti kahtlustama, mille juures muidugi mõista anti, et kui riigivõimu esindaja seda

Rahvariides naislauljad teel üldlaulupidule

kõike sündida laseb, siis „pole ta keisri sõber mitte“. See õnneamine ja hinmutamine kandis var-
malt vilja — kuberner muutis oma seisukoha peo vastu täiesti. Esimene ül-
latus tuli sellega, et peo-
komiteelt nõuti, peokõned
saadetagu aegsasti kuberne-
rile läbivaatamiseks vene-
keelsetena. Selle nõude täit-
mine oli tegelikult nii raske,
et kõnepidajateks kut-
sutud isikud oma nõu kohe
katki jätsid (üks kõne il-
mus ometi „Eesti Postime-
hes“), ainult dr. Hurt, kes
vene keeles täitsa kodus oli
ja oma kõne ametvõimu-
dele hästi suud mööda os-
kas seada, võis nõuet täita
ja peol kõnega esineda.“

Kui kaugemale võidi kitsendustega minna, näitab asja-
olu, et peokavad, kus oli märgitud „kõne peab õpetaja
J. Hurt“, lasti ametivõimude poolt ümber trükkida ja
asemele panna „kõne peab doktor J. Hurt“, kuna ei sal-
litud teise usu lõhna.

Kubneri lossi ees pidi peokomitee avaldama aland-
liku palve „piduliste nimel nende truualamlike õnne-
soove püha kroonimise mälestuseks keisri majasteedi
jalgade ette kanda“. Kuberner oma venekeelses kõnes
andis isalikkude õpetust, et „eesti rahvas ennast ikka tu-
gevamini vene külge liidaks, milles tema ainus õnn ja
kosumine seisab“.

Samal üldlaulupeol juhtus ka seik, et kava lõpus
keelust hoolimata lauldi ära „Mu isamaa“, kusjuures
isegi kuberner püsti tõusis ja pea paljastas — muidugi
arusaamatuses. Kuigi kohe esitati otsa Vene riigi hümn
ja seda asja silumiseks tehti „vaimustusega“, oli ometi
pärast rohkesti sekeldust seletuse andmisel.

Seitsmenda üldlaulupeo puhul kordusid samad kit-
sendused uuesti — ja veelgi teravamal kujul. Kõnesid
ei lubatud üldsegi pidada. „Estonia“ teatri nurgakivi
panemisel keelati eesti keele tarvitamine ära, mispärast
toiming jäi hoopis kõrvale; politsei koguni kiskus maha
ka pärjad ühes postidega. Selle hoone kohta venelased
väljendasid pilkavalt, et eestlased ehitavad omale par-
lamendimaja. Aga juhtuski nii, et meie omariikluse
algpäevil astuski siin kokku rahvaesindus.

Esimesest üldlaulupeost võtsid tegelastena osa li-
gemale 800 lauljat meeskoorina. Alates neljandast lau-
lupeost asusid kaaluvalt tegevusse segakoored; muuseas
esinesid siin ka keelpillid. Seitsmendal üldlaulupeol
Vene valitsuse lõpul oli tegelaste arv tõusnud umbes
10.000-ni. Osa võtsid ka lastekoored. Erilist paisumist
ja sisulist süvenemist näitas just viimane pidustus, mis
toimus pärast revolutsioonilisi käärimisi. Siin arvulise
laienemise kõrval ka eeskava koosnes terves ulatuses
algupärastest lauldest, kuna varem oli jõutud ainult
umbes 50 protsendini. Puhkpillikoored jäid võõra re-
pertuaari juure — ja seda isegi VIII üldlaulupeol.

Rahvariides meeslauljad teel üldlaulupidule

Ule 40 aasta oli lauludega võideldud eesti rahvus-
liku aate kasuks. Mida rohkem aga meie enesetunne
kõvenes, seda valjemate vahenditega hakati tegema
tõkestusi. Viimastel venestuse aegadel muutus surve
otse näotusteks, kuna eestlaste rahvuslik ülestung kuj-
nes kiireloomuliseks ja võimsaks. Osa, mida enne eten-
dasid sakslased, oli saanud ka venelaste asjaks.

Maaüldlaulupeo aastad tähendasid suurt ja põhjalikku
arvepidamist ühiskondlikes vahetõrgetes. Kõik eelnenud
jäi minevikuks, mis on nagu ära lõigatud vabadusvõit-
luse vaheda teraga. Järgnenud leheküljed meie elust
on kirja pandud uute määruste alusel. Kuigi oota-
mised kujunesid pikaks, tuli siiski tagasi meie aeg.

Esimene iseseisvusaegne ja kaheksas üldlaulupidu
toimus haruldase rõõmujoovastuse tähe all. Siis tunti
otse lapselikku õnne sellest vabadusest ja avasüdamli-
kust olekust, mis langes kätte pärast üliinimlikke pin-
gutusi. Kuidas kõik oli võtnud hoopis teise kuju! Pi-
dutsime ise, loa andsime ise, kõnelesime, mida ise
tahtsime ja laulsime, mida ise vajasime.

Need pidustused korraldas Eesti Lauljate Liit, kes
kutsuti ellu 1921. aasta sügisel ja kes hakkas vai-
bunud kooritegevust uuesti virgutama. Tagajärjena
1933. aastal oligi väljas umbes 15.000-line tegelaspere.
Lühikese aja jooksul ei suudetud asjasse haarata küll
erilise põhjalikkusega, kuid siiski saadeti korda tohu-
tu suur organiseeriv töö.

Uheksanda üldlaulupeo eeltööd muutusid märga-
tavalt süvendatumaks. Uute vastavate laulude saami-
seks korraldati võistlus. Sama toimetati ka puhkpilli-
palade osas. Eriti just viimasel alal oli vaja uuendust,
kuna siin seni tarvitati ainult võõrast materjali. Nüüd
needki kavad muudeti algupärasteks. Palade kätteõppi-
miseks jäi aega ligi kaks aastat. Koorid jagati umbes
50 eelproovide ringkonnaks, kus käidi ühiseid harjutusi
tegemas ja instrueerimas, kasutades ka demonstratsioo-
ne parematelt üksustelt. Uheksandal üldlaulupeol te-
gelaste arv polnud küll kasvanud, kuid töö oli märga-

tavalt süvenenud. Siin küsimus nihkus juba rohkem muusikalisele kasvatuslikule pinnale.

Veelgi põhjalikumaks muutus ettevalmistus küm-nenda juubelilaulupeo puhul. Lisaks endistele võtetele rakendati koorijuhtide instrueerimiseks kursusi, kasu-tati raadio kaasabi jne. See sündmus õieti arendati välja suurteks muusikapidustusteks, mille kavasse kuu-lusid ettekanded paljudelt ja mitmekesistelt aladelt. Olgu märgitud, et laulupeo kõrvalesinemised ei tõsta mitte ainult sündmuse suurejoonelisust, vaid täidavad tõhusalt ülesannet ka masside kasvatamises. See pidus-tus oma põhjalikkuse ja mitmekülgse juures tõstis ka osavõtjate arvu tunduvalt — tegelaskond paisus ümarguselt 20.000 pealiseks.

Eelseisva üheteistkümnenda üldlaulupeo etteval-mistust on püütud veelgi süvendada. Nii ilmus seekord ka koorilaulude analüüside vihk; pidustuste registree-riti ainult Lauljate Liidu liikmeskonda kuuluvaid koo-re, kellede juures veel teostati individuaalset kontrolli; nõrgalt ettevalmistunud ja korratult eelproovidest osa võtnud koorid kustutati maha tegelaskonnast jne. See-ga püütakse sündmustest eemale hoida kõike juhuslikku.

Nende sammude juures on hakatud silmas pidama endiset rohkemal määral kavade koosseisu. Praegu si-hitakse sinna, et eeskavad oleksid mitmekesised ja sisu-kad, kuid ei koormaks liigselt tegelaskonda palade ras-kusega ega nende rohkusega, nagu seda mõningas osas võime märkida möödunud pidustuste kohta.

Praegusel omariikluse ajal üldlaulupidudele on jää-nud alles nende suursündmuslik tähendus, kuigi mitte endises rahvusliku aate eest võitlemise mõttes. Nüüd meie laulupidude abil nende eeltööde kaudu teostame masside tõsist muusikalist kasvatust kindla süsteemi järgi. See organisatsioon on Eesti — ja õigusega terve maailma — suurimaks rahvuslikuks muusikakooliks, kuhu kuulumine tagab kvalifikatsiooni ning tuleb igale liikmele auks. Laulupeod ise osutuvad jõudude demonst-ratsiooniks, kus ühtlasi tunneme rahvuslikku ja kunsti-list vaimustust ning mõistame distsiplineeritud töö ka-rastavat tähendust.

Eestlaste kohta üteldakse, et ta on laulja rahvas. See aga ei tähenda, et eestlane igal juhul väga kergesti hakkaks lõõritama. Selleks tema iseloom osutub tagasi-hoidlikuks, tõsiseks ja kinniseks. Eestlaste kohta enne-mini sobib väljendus: ta on loovalt ja sügavalt tundev laulja rahvas. Seda väidet kinnitavad meie rikkalikud rahvaviiside varad, milledest peegeldub eestlaste sigitav vaimsus. Siin võime edukalt võistelda paljude teistega, jättes nad endast kaugele taha. Ka meie koorilaulu rakendus on käinud suurte aadete teed. Kuigi laulu-pidude liikumine alguses kaldus kõrvale omakunsti taot-lusist, siis ometi oli väga kaaluv tähendus rahvuslik-ühiskondlikel sihtidel. Ei tule kahelda, et meie oleksi-me valmis saanud ka kavade täitmisega algupärase loo-mingu varal, kui selleks oleks leidunud vastavaid kor-raldajaid ja võimalusi poliitilistes raamides. Juba meie rahvaviiside väljatöötused oleksid annud rikkalikku materjali kasutamiseks. Et need viisid kuulajatele vä-gagi meeldisid, näitavad hilisemad kogemused esimes-telt üldlaulupidudelt.

Praegugi meil lauldakse tõsise harrastuse juures võrdlemisi palju, kui mõtleme suurele organiseeritud perele. Pole kahtlust, et masside üldine laulmistung veelgi kasvab, kui koolide ja organisatsioonide kaudu viiakse uuesti ringvoolu rahva muistsed varad ja pan-nakse liikuma pealekasvav omatoodang. Seda viimase materjali juures muidugi peab soodustama laulude liht-sus nende parimas rahvuslikus mõttes.

Varsti meie tuleme kokku laulu suurpäevadeks. Niihästi tegelased kui ka kuulajad on asja juures ühiste ülevate mõtetega ja tunnetega. Need päevad on kokku viidud ka Kaitseliidu piduliku enesevaldamisega Või-dupüha tähistamisel. Eks seisagi mõlemad sündmused ühise idee teenistuses eestluse aate kasvatamise, kõven-damise ja hoidmise alal. Ühised on siin paljud laulupeo ning Kaitseliidu tegelasedki.

Nõnda siis ütleme vastastikku soojema „Tere tu-lemast!“

Ed. Visnapuu.

IX üldlaulupidu rongkäik

Vabaõhuetenduste osa Võidupüha pidustusil

Oleme põlised elanikud oma kodumaal, Soome lahe kaldal. Meie esivanemad on olnud Läänemere isandad, kel oli kõrge kultuur ja rahvuslikud traditsioonid. Ent kestev võõras ike on pühkinud paljugi traditsioonidest. Meie uus iseseisvusaeg aga oma lühikese kestuse tõttu pole veel jõudnud luua küllaldaselt uusi rahvuslikke traditsioone. Mõndki on juba kujunenud, kuid ikkagi veel liig vähe, eriti mis oleks seoses meie rahva viimase kangelasliku vabadusvõitlusega. Seepärast on õnnelikuks mõtteks kujundada traditsiooniks Võidupüha pühitsemist, mis tähistab meie põlise vaenlase purustamist. Kuna selle päeva tähistamine baseerub rahvahulkade jõulisil tundeil, meie rahva hinges käärival ürgvihal endiste rõhujate vastu ja võidurõõmul nende purustamise üle, siis on kõik eeldused Võidupühal kujuneda uue iseseisvusaaja rahvuslikuks traditsiooniks. Võidupüha pühitsemine on veel võrdlemisi noor, mõningaid aastaid kestnud üritus, seepärast ei ole selle päeva sisu veel jõudnud täiel määral võtta kindlat ilmet. On aeg mõtelda selle tähtsa päeva sisustamisele.

Kuna Võidupüha satub ühte põlise traditsioonirikka „Jaani“ tulekuga (jaanipäevaga), siis dikteerib juba see asjaolu osalt selle päeva sisustamise suuna. See püha peab kujunema suureks rahva pidustuse päevaks, kus rahval on võimalus suurtele, hulki ühendatavatele tunnetele kaasa elada ja ennast avaldada kohase isetegevuse kaudu. Põline jaanitulede süütamine ja vastselt loodud võidutulede süütamise tsereemonia on kõigi eelduste kohaselt loodud ühte sulama suureks, ilusaks rahvuslikuks traditsiooniks.

Võidupüha päeva esimene pool oma sisus, nagu võidutulede laialisaatmine, paraadid, rongkäigud, jumalateenistused jne., on juba võtnud enam-vähem kindla ilme, kuid Võidupüha õhtupool, seoses võidutulede süütamisega, vajab veel sisukujunemist. Arvan, et kõigi eelduste kohaselt sobivaimaks võidutulede süütamise kaasürituseks oleks Võidupüha õhtul kõikjal suurte rahvuslikus vaimus vabaõhuetenduste korraldamine.

Seni on nii pealinnas kui ka provintsis mitmesugustel rahvakokkutulemistele päevadel korraldatud vabaõhuetendused kujunenud laiade rahvahulkade huvi ja poolehoidu osaliskiks. See tõendab, et vabaõhuetendustel on suurt kõlapinda rahva hulgas. Eriti peab seda nentima laulupeoalgsete vabaõhuetenduste puhul Tallinnas, mis puhul ajakirjandus on korduvalt märkinud, et uuemaalgsete laulupidude lahutamatuks osaks peaksid kujunema masslavastused.

See soov on täiesti põhjendatud, kuna vabaõhuetendus oma sõnalise ja ettekande mõjuvusega võib niisama hulki ühendada ühiseks elamuseks kui laulgi. Ja veel enamgi. Sest sõna on olnud kõigi aegade

kõige tugevam relv, mis ei ole midagi kaotanud oma mõjuvusest tänapäevalgi. Ja vabaõhuetendusel sõna muutub veelgi tugevamaks relvaks, kuna ta esineb siin plastiliste piltide miljöö, manades esile rahva mineviku kannatusi, kangelaslikke võitlusi või tuleviku ideaale. Kui meie laulupidude traditsiooni alguses puudus täiesti sõnalise ettekande kunst, sest polnud meil veel õieti teatrinki, siis nüüd, kus eesti teater on jõudnud täisikka ja tunnustatavale tasemele ning kus lavakunst on pääsnud laiadesse hulkadesse lugemata arvu asjaarmastajate isetegevuse kaudu, astub ka lavakunst väärikalt rahvuslike suurpidustuste kavasse, samuti kui kehakultuuri üritused hakkavad enam ja enam pinda leidma laiemates rahvahulkades. Austades laulupidude ajaloolisi traditsioone peab siiski märkima, et uus ajavaim dikteerib, et laul ja muusika ei saa enam jääda ainuvalitsejaks rahvuslikel suurpidustusil, vaid peab arvestama ka teisi hulki haaravaid üritusi, olgu see meie tuleviku laulupidudel või järjekordsetel Võidupüha pühitsemistel. Saagu laulupeoalgsete vabaõhuetendused suureks eeskujuks, samasuguseiks üritusiks üle maa. Et see kõikjal, nii suuremates kui ka väiksemates keskustes, on täiesti teostatav, seda tõendavad paljud senised õnnestunud katsed. Jääb ainult soovida, et see sünniks sihikindlalt, rahvusliku vaimu õhutamiseks, vanade traditsioonide elustamiseks ja uute süvendamiseks. Samuti oleks soovida, et eesti autorid pühendaksid sellele alale enam tähelepanu.

Kuna Võidupüha ja jaanipäev sulavad ühte, siis tuleks ühendada vanu traditsioonilisi jaanipäeva kombeid vabaõhuetendustega ja võidutulede süütamisega. Endised traditsioonilised Jaani tuleku rahvapeod saagu vastavalt meie ajavaimule uus sisu.

Iseseisvusaalgsete laulupidude traditsiooni jälgides korraldatakse ka tänavuse laulupeo puhul vabaõhuetendus, kuid seekord juba suurema tunnustuse tähe all, kuna selle ettevalmistuse algatuse on enda kätte võt-

Vabaõhuetendus 30. juunil 1928. a. „Antigone“, Sophoklese tragöödia M. Under'i tõlkes. Lavastus — Paul Sepp

nud Riiklik Propagandatalitus, korraldades kirjanike vahel võistluse vabaõhünäidendi saamiseks. See on esimene juhtum meie ajaloos ja see näitab, et riiklik võim on annud oma täie tunnustuse sellele üritusele. Ettekandele tuleb võistlusel parimaks osutunud H. Visnapuu „Maa vabaduse eest“, kuna etenduse teostamine on usaldatud Eesti Draamateatri kätte, missugune asutus on neid enda algatusel varemgi korraldanud. Kaasategevad on kõikide Tallinna teatrite vabaõhuettekandeks sobivad jõud. Seekordne vabaõhuetendus, mis

oma sisult kujutab meie esivanemate kangelaslikku võitlust vabaduse eest sissetungivate vaenlastega, raudrüütlitega, Tartu linnuse all, on vahenditult ühendatud võidutulede süütamisega ja sellele järgneva rahvapeoga ühes hiiglasliku tulevargiga. See oleks esimeseks suureks katseks ühendada vabaõhuetendust rahvapeoga ja võidutulede ning Jaani tuleku traditsioonidega. Loodame, et selle õnnestumine saab tõukeks säärase ürituste kordamiseks edaspidi üle maa.

L. Kalmet.

ARE kvaliteet - jalgratas

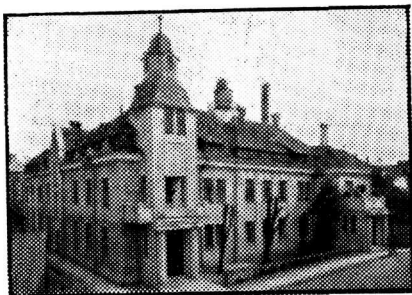
on võistlematult hinnaväärne!

„SIIRIUS“ Kr. 118.—
naiste ratas Kr. 123.—
„KOTKAS“ Kr. 126.—
naiste ratas Kr. 131.—

- Headest terastorudest, kõvendusmuhvidega raam.
- Alt vasetatud, roostekindlad nikkelosad.
- Kaunis välimus, puhas ja täpne töö.
- Ainult kõrgekvaliteedilised üksikosad.

Iga tõsine eestlane valib kahtlematult ARE jalgratta.

A/S. ARE tehased ja ladu,
TALLINNAS, Reimanni tn. 11, tel. 316-59, 300-30.

BIRK'i

värvimistööstus
apretuur
keemiline puhastus

Tallinn: Maakri 23 (307-07)
Raekojapl. 13 (423-28)

Moodsaim sisseseade. Parim töö. Soodsad hinnad.

Noorus vanade jälgedes...

Noorte tegevus ja osatähtsus Eesti iseseisvuse võitluspäevil

K. MATISOO

Lugeses Vabadussõja annaale, sõjast osavõtnute ja kaasaegsete mälestusi, kohtame ikka ja jälle ridu, mis kriipsutavad alla noorsoo prevaleeruvat osatähtsust eesti riikliku iseseisvuse võitlusajastu otsustavaimas ajajärgus — Vabadussõjas, eriti sõja algupäevil. Riigijuhid, Sõjavägede Ülemjuhataja, väeüksuste ülemad, vanemad kaasvõitlejad, avaliku elu tegelased, ühe sõnaga kõik kaasaegsed toonitavad unustamata suurt ja auväärset osa, mis oli ja mida täitis noorsugu neil rahva sangarlikemal võitluspäevil.

Ja tõesti. Eesti rahvas võib olla uhke oma noorsoole. Eesti noorsoo ohvrimeelsust ja heroismi Vabadussõjas võib julgesti kõrvutada maailma ajaloo esitatavate vabadusvõitluste kangelaslikemate peatükkidega.

Jäägu tulevaste põlvete ülesandeks Eesti riigi sünipõhjuste ja lugude üksikasjaline uurimine. Selle töö objektiivseks läbiviimiseks puudub meil, kaasaegseil, vajaline vahekaugus. Kuid, võime olla kindlad, et tuleviku eestlasile saab sellest vääriline lugulaul ja igavene jõuläte, kust rahvas ja rahvast edasikandev noorsugu ammutab kustumata rammu, elujõudu ja eestlaste rahvuspärandit — kalevlikku kangelasmeelt.

Küsiksime siiski, millised olid need jõud ja nende jõudude ajed, mis sundisid noorsoo Vabadussõtta; kust kasvasid nad välja, kuidas kujunesid, ja kuidas aegnesid (küpsesid) nad?

Vabadussõda algas meil eriolukorras, mida ei saa võrrelda hariliku, normaalse riikidevahelise sõjakuulu-

tamisega, kus sõdima hakkab riiklikult organiseeritud rahvas, kes evib sõjapidamiseks kõik vajalised ressursid ja ettevalmistuse.

Kas leidunuks maailmas kedagi, kes julgenuks, ise haigena, paljaks koorituna ja relvatuna, astuda vastu ärritatud hiiglasele? Kas leidunuks kedagi?

Jah, leidus! Eesti rahva rahvuspäränd, mis koosnes ja koosneb teojulgusest, ohvrimeelsusest ja sangarlu- sest, see jõud, mis sajandeid kandis rahvast läbi veel lootusetumate aegade, — see jõud, keskendudes eeskätt rahvajuhtides ja noorsoos, ärkas ja vastas resoluutselt kutsele relvastumiseks.

Rahvajuhtidel, kes kandsid eneses selle jõu ekstrakti, oli teada, et rahva põhivaras peitus selle jõu kihkuv potentsiaal. Äratades see, muuta lõke lõõsaks — see oli rahvajuhtide peamisi ülesandeid. Ja nende esimesed sammud keerlesidki selle jõu, kui kontsentri ümber. Kõik muu, materiaalne, pidi tuginema sellele vaimsele jõule.

Seega seaõid rahvajuhid Vabadussõja aluseks vaimse jõu, vaimse relva. Eestlaste vabadusiha, mis, kartmata ohvreid, võitles kangelaslikult sajandite jook- sul rahva loomuliku eluõiguse eest, oligi neid vaimseid pearelvi, millega alustati sõda ja võideti vaenlased.

Seega näeme, et Vabadussõja hakul, s. o. kriitilisi- mail päevil, meie võitlusvõime baseerus peamiselt psüh- holoogilistel, ja nendime, õigetel psühholoogilistel komponentidel. Teojulgu, ohvrimeelsus ja sangarlus olid meie püss, kahur ja lennuk, millega astusime vastu vaenlasele ja võitsime vaenlase.

Aga kuidas siis selles segaduses ja uhus võis ärgata eesti põlise vaimse jõu kolmik: teojulgu, ohvrimeel- sus ja sangarlus? Kas rahva meeolus sündis järsku äkiline ja imelik pööre ja muutus.

Selle küsimuse esitamisega satumegi tulipunkti, sa- tume imeväärsele muuteainele, juuretusele ja fermenti- dile. See muuteaine oli noorus, eesti rah- vuse uhkus — eesti noorsugu. Eesti noor- sugu evides eneses rikkumata kujul kõik rahva parimad väärisomadused, sai sel- leks fermentiks, mis jõuliselt ja kiiresti pani käärima hulkades peitejärgus vii- bivad rahva pärisomadused. See jõuline käärimisprotsess, algul lokaliseeritud, levis, laienes peagi kõigisse rahvakihtidesse. See käärimisprotsess, kestes kogu Vabadussõja aja, muutis sõja- ja revolutsioonide keerises lahatud rahva homogeeneks, ühtla- selt mõtlevaks ja ühtlaselt toimivaks rahvustervikuks. Just noorsugu juhtis oma eeskujuga rah- va laiad hulgad tagasi genuiinseile rah- vusomadusile; teojulgusele, ohvrimeel- susele ja sangarlusele. Kiiresti kadusid vöö- raste poolt külgepoogitud vääromadused, kiiresti moon- dus eesti korrastatav kaitsevõime vanaeestlaste vääris- omaduste kandjaks. Jah, võitlejate moraal, mis oli rajatud neile põliseile rahva pärisomadusile, võitis Va- badussõjas kõik vaenlased.

Miks sai just noorus nende vaimsete jõudude ära- tajaks, nende levitajaks ja laialikandjaks?

Vastuse sellele küsimusele annab üldiselt nooruse

ja eriti eesti nooruse resp. noorsoo põhiosiste ja nende arengu ning kujunemise vaatlemine.

Noored erinevad täiskasvanuist mitmeti. Noorte psühholoogias kehtivad sootu teised, täisealiste omast hoopis erinevad seadused. Kuna käesolev kirjutus hõl- mab Vabadussõjas võitleva noorsoo, eriti kooliõpilaste, kes olid tollal 15—20 a. vanad, arengut ja tegevust — siis katsume üldjoontes tutvuda selle ea (vanus- järgu) psühholoogiaga.

Selles eas poisike sirgub nooreksmeheks. Kehaliselt on intensiivseim kasvuaeg — esimene suguküpsusaasta — möödas. Kõik vaimsed võimed on arenemishoos. Sise- ja välismaailm avavad üha uusi ja uusi väärtusi. Meeled haaravad tohutul hulgal tajumusi, need oma- korda tõotatakse kiiresti ümber. Kujutlusvõime, mõt- lemine kõigi keeruliste kaasnähtustega, tundmus- ja tahteelu — kõik need psühholoogilised elemendid on arenguteel, stardivalmid, on täis dünaamikat. Keha ja vaimu puhkemisaeg on haritipul. Pole sugugi vaja olla luuleline, kui öeldakse: noorus on elukevad. See on tõesti kevad: mõttelt lilleline, tundelt puhas ja tah- telt jõuline. Nende omaduste konsistents annab noorusele erilise seisukoha elunähtusisse suhtumisel. Need nooruse omadused määravad ka ta tegutsemise suuna ja selle pinguse.

Needsamad omadused tõstsid ka iseseisvuse võit- lusajastul noorsoo võitlejate esirinda, sest Eesti vaba- dusvõitlus vajab just sellaste omadustega varustatud võitlejaid. Noorus — juhitud neist loomusunnilisist pärisomadusist ja liitnud neile veel eesti rahvusjõu komponendid: teojulguse, ohvrimeelsuse ja sangarluse — muutusid Vabadussõja asendamatuks avangardeks. Nigellate materjaalsete relvade kõrval omasid nad tollal nii piiritult vajalise küllase vaimsete relvade arse- naali. Minnes esimesina lahingusse nad nakatasid oma eeskujuga ja vaimustusega kõhklejaid vanemaid, äratasid neidki inertsuselt ja loidusest ning noorenda- sid neidki omataolisiks. See oli noorsoo resp. koolipoiste esimene, ühtlasi ka suurim võit Vabadus- sõjas.

*

Juba eespool tähendasime, et noorsugu evides rah- vuslikke väärisomadusi ja olles entusiastlikult aktiivne ning platooniliselt puhas, oli selleks fermentiks, mis muutis rahva ebaühtlasest lahklaste massist homogeen- seks ja jõuliseks tervikuks. Kui rahva laiemad kihid olid lõhestatud sõja ja revolutsioonide mõjurite poolt, kui rahva enamik kõhkles järgida rahva- (riigi) juhti- delt valitud iseseisvuse võitlusteele — siis noor- sugu, kogu oma konsistentsis oli ühtla- selt mõtlej ja ühtlaselt teovalmis. Rahva- (riigi) juhtide üleskutse leidis kõhklemata vastukõla noorsoo ridades. Jah, noorsoo, just noorsoo rida- dest koostatigi esimesed võitlusrühmad, kes võitlusvalmusest põledes astusid väejuhtide juhatusel vastu pealetungi- vale punaväele.

Mäletame hästi, kuidas riigil ebaõnnestus esimene, otsene pöördumine rahva poole. Mobilisatsioon ei an-

nud nimetamisväärsed tagajärgi. Aktiivsete kaasalööjate arv oli kurvalt väike. Samuti mäletame, et meeste, kelle obligatoorseid kohustusi oli kodu kaitsmine, kuid kes püsisid tegevusetuses, kõrval astusid esimestena tegevusse noorte võitlusvalmid löögirühmad. Tallinna, Narva ja Rakvere noored — Virurindel, Võru ja Tartu noored — lõunarindel olid esimesi Vabariigi sõjalise jõu üksusi, kes löid rinnad kokku mustsajana liikuva vaenlasega. Jõukolmik — teojulgus, ohvrimeelsus ja sangarlus ärkas eeskätt noortes. Noorte peagu hoolimatu julgus, südidus ja kangelaslikkus, usk ja võidutahe olid eeskujuga antud vaimsed omadused, mis panid võnkuma rahva loiu meele, algatasid pärmina käärimist rahva meeltes ja mõtetes. Vanaeesti veri hakkas kõnelema ka passiivseis ja neutraalseis rahvagruppides. Vanaeesti sõjasarve kumin leidis tee rahva hinge sügavusse. Sajandite kestes umbunud lõke muutus tulelõõsaks. Alusainest oli rahva vaimuvarasalvedes külluses. Esmalt aegamisi, siis ikka kiirelt, jõulisemalt ärkasid kogu rahvas väarisomadused; käärimissaadusena kogu rahvas muutus ühtlaseks, ühist tahet kandvaks tervikuks. Ja, selle terviku lipukirjaks oli: võitlus kuni võiduni.

See, just see rahva äratamine, kangelaslik algus ja eeskuju, see oli noorsoo peamiseks, suureks ja unustamatuks vääristeoks. Selle vääristeo tunnustamisega olemegi märkinud noorsoo osatähtsuse põhise eesti riikliku iseseisvuse võitlusaegastu otsustavaimas ajajärgus — Vabadussõjas. Kui sellele arvata juure veel noorte lahingutublidus kogu sõja kestel ja alatine võidutahe, mida noorsugu transfuseeris ka kaasvõitlejaisse — siis võime aiva kinnitada noid tunnuseid, mida kaasaegsed on annud vabadussõjaeegsele noorsoole.

*

Meil jääb veel küsida: kuidas kujunes ja küpses noorsugu selleks rahvast ühtlustavaks ja kaasatõmbavaks fermendiks, kuidas vahendusi need vaimsed relvad, millele toetudes loodi esimesed reaalse jõu üksused ning loodi väärikas eeskuju.

Selguse saamiseks peame vaatlema noorsoo arengut iseseisvusvõitluse eelperioodil, s. o. alates maailmasõja algpäevist kuni Vabadussõja hakuni. Vabadussõjas võitleva noorsoo areng oli liialt erilaadne, liialt erinev eelmiste lähemate sugupõlvade arenemiskäigust. Vabadussõjas võitleva noorsoo keha ja vaimu küpsemisprotsess toimus ajalooliste suursündmuste keerises, nende suursündmuste otsesel mõjustusel ja taotlusel.

Laskumata psühholoogilisesse üksikasjadesse, tähendame, et maailmasõja puhkedes oli kõnealune noorsugu vastuvõtlikum kõigile välismaailma sündmuste mõjudetele. Maailmasõja algpäevadega tähistame kiire, ajavaimust imbutatud küpsemisprotsessi algust, mis enneaegu muutis poisid meesteks, enneaegu lammutas noorte lähima keskkonna ning kiskus noored varakult kaugemas keskkonda — poliitiliste ja sotsiaalsete jõudude võitlusareenile. Selle aja (1914—1919) küpsev noorsugu

polnud niivõrd kodu- ja koolilapsed, kuivõrd sõja- ja revolutsioonilapsed. Lühike ülevaade sellest ajastust ja selle ajastu noorsoo arengust annab meile õiguse sellaseks määranguks.

1. a j a j ä r k. S õ d a. A a s t a d 1914, 1915 ja 1916.

Bravuurselt algas 1914. a. juulikuu pöüapäevadel maailma koledaim relvatants. Kriiskavad manifestatsioonid kõnede, muusika ja lippudega kütsid üles rahva meeleolud. Algavad mobilisatsioonid tungisid perekonnaellu: värvatud isa, poja või vennaga läks tükk perekonda kaugele laia maailma. Kodujäänute huvi- piirkonnad laienesid nende kannul rindele, Vene sise-maa kaugeisse ja Saksa-Austria vangilaagrite naljaurkaisse. Perekonnaliikmete äraolek mõjus kodusele meeletervusele kui ka majapidamisele. Eluviise ja tingimusi määrasid valitsevalt sõjamõjurid. Sõda murdis sisse uksist ja aknaist.

Kõik see mõjustas noorsoo arengut. Kodu- ja koolikasvatuse lämmatas kõikjale tungiv kõikvõimas sõjavaim. Kodus lugesid noored õhinal ajalehti, jälgisid tõe lepanelikult rinnete nihkumisi ja vaidlesid väsimuseni vanemate ja omataolistega sõjateatri sündmuste üle. Koolis klanisid nad õpetajailt terveid sõjateaduslikke ettekandeid. Sõda, sõda ja veel kord sõda kiindus küpseva noorsoo meelte- ja mõttemaailma, luues seal tohutul hulgal sõjalisi dispositsioone. Järgnevail aastail see mõjustus üha suurenes. Eestisse koondati suured sõjaväemassid. Kasvavad noored olid otsemas läbikäimises nendega. Kasarmuis, õppusil, paraadidel, manöövrelil ja mujal, kõikjal tunglesid nad hallide sinelite keskel. Sõdurilaulud ja -naljad, komandosõnad. sõdurielu hädad ja rõõmud, kõik see süübis areneva noorsoo hingeellu. Koduelu ja koolitöö, see lehkas tugevasti sõduri higi- ja saapahaisust. Kuid, mõõname siinkohal, noorureile oli tollal sõda ainult sõda. Miks, mispärast — need küsimused olid mõistusele veel võõrad. Sõda oli tollal noorte kujutelmades ikka ja ainult heerose äratamine, võitlus võitluse enese pärast; sõja praktilist eesmärki noored ei osanud, ei suutnud veel tajuda. Selleks küpsesid nad aga kiiresti.

2. a j a j ä r k. R e v o l u t s i o o n i d. A a s t a 1917.

Vene veebruarirevolutsioon külvas uut hasarti nüüd juba sõjatüdimust põdevaisse rahvahulkadesse. Uus hämmeldav psühhoos — poliitikategemine — valdas rahva meelemõistuse. Senini lihtsameelsed, vagad ja alalhoidlikud kodanikud aelasid ringi ehtsate poliitikalõvidena. Miitingud kestsid hommikust õhtuni, ööni: välis- ja kohapealsed oraatorid võistlesid seal kõnekunstis.

Uldisele vaimustusele järgides, tormas ka noorsugu poliitikalavale. Nemadki veetsid kogu oma vaba aja miitinguil, rongkäikudes ja juubeldavate sõdurite keskel. Koolides õpetajad lugesid oma kohuseks anda noortele seletusi kiiresti üksteisele järgnevate sündmuste kohta. Poliitika toodi ka koolikateedril. Vanemate klasside õpilased astusid rahvamiiltsasse. Seal õppisid nad tundma ka võimutunnet ja relvamõju.

Mehistumine käis kiiresti. Revolutsiooniaeg respekteris noori võrdselt täiskasvanutega.

Kes teab kui kaugele meilgi läinuks see revolutsiooni amokijooks, kui mitte õigel ajal polnuks rahva enamik juhitud põlisele püüdlustele — rahvavabaduse taotlemisele. Rahvajuhid olid need, kes taiplikult astusid rahvuspoliitika etteotsa, kes hoiatasid eestlasi kaasaminemast vene üha süveneva revolutsioonimõlluga, kes südilt ja pidevalt äratasid isamaalsust, koputades eestlase rahvustundele ja -uhkusele. Ja, rahvajuhtide külv kandis vilja. Saavutati osaline iseseisvus — autonoomia. Sellega oli pandud nurgakivi iseseisvusele, nüüd oli vaja rahvast tervikuna suunata edasisele ülesehitustööle. Kuid Petrogradis veebruarirevolutsiooni esimesil päevil pöranda alt välja ilmuv Tööliste Saadikute Nõukogu algas kiiretempoliste kihutustööde revolutsiooni „süvendamiseks“. Tallinna Nõukogu, kelle koosseisus oli hulk eestlasi, suhtus juba algul eitavalt kõigisse eesti rahvuslikesse üritusisse. Siitpeale algas võitlus rahvuslik-isamaalise ja internatsionaal-bolševistliku maailmavaate vahel. See võitlus kestis kuni 24. veebr. 1918, mil rahvusaate võit krooniti iseseisva Eesti Vabariigi väljakuulutamisega.

Küsime, mida tegi, kuidas elas ja arenes noorsugu noil aegadel. Kohe siis, kui eesti rahvustegelased kuulutasid eesti rahvusliikumise lahkumiseks vene revolutsiooniliikumise, kohe siis suundus noorsoo teotsemisihale oma maa, oma rahva heakäekäigu ja püüdlussuhtide teenistusse. Ühe korraga vaibus noortes revolutsioonitegemise hoog. Noorsoos algas võimas rahvuslik-isamaaline liikumine, mis päev-päevalt kõvenedes koondus rahvajuhtide püüdlussuhtidele. Noorsugu, olles immuunne bolševismile, kujundas enesest üksmeelse terviku, kellele eelkõige võisid toetuda rahvajuhid. Ja — milline õnn — see üksmeelne tervik polnud mitte võimetu, ka mitte kahtlev-passiivne, vaid julgelt-aktiivne. Koolides asutati isamaalikud ringid, kelle ülesandeks sai rahvustunde äratamine ja süvendamine mitte ainult õppiva noorsoo hulgas, vaid ka laiemais kihtides. Elava sõnaga hakkasid noored propageerima rahvustegelaste poolt ülesseatud põhimõtteid. Julgesti astusid nad vastu ka revolutsiooni süvendajatele; viimaste ähvardused ja meelitused ei kõigutanud nende meelegi teojuhtust. See puhtpoliitiline võitlus, millesse noored sukeldusid, see karastas ja kinnitas tugevasti nende jõudu, teotahet ja isemeelt. Mehistumisprotsess oli hoogjooksus.

Enamluse arenedes ja kasvades otsustati koondada oma read. Asutati ülemaaline Eesti Noorsoo Liit. Liidu keskus Tartus ja osakonnad maakonnalinnades kujunesid eesti rahvusliikumise pesaruumiks, kuhu ei saanud tungida ükski bolševistliku õhumürgi pisik; kus aasina lõomas terve, puhas patriotism ja entusiastlik teoia; kus võrsusid esimesed rahvusriiklikud mõtteed; kus teojuhtus avas tulevpäevadeks reaalseid lootusi ja perspektiive. Noorsoo koondumine liitudesse oli tingitud ka oma jõukeskuse loomise vajadusest. Sügisepoole, millal Nõukogud värbasid endale ikka rohkem ja rohkem pooldajaid, millal viimaseid hakati suuremal arvul varustama relvadega, ka kodan-

lik seltskond hakkas mõtlema tõhusamale endakaitsele. „Omakaitse“ asutamine septembrikuus andis ka noorsoole tõuget tegutsemiseks samas sihis. Paljud õpilased, peamiselt endised rahvamilitsionärid astusid „Omakaitse“ ridadesse.

Varsti tekivad relvis kokkupõrked omakaitselaste ja punakaartlaste vahel. Kokkupõrked arenevad korralisiks tänavalahinguiks, millest võtavad osa ka noored koolipoisid. Neis tänavalahinguis õppisid noored esmakordselt tarvitama relva sõjalises mõttes. Sündinud lood kõnelevad, et nad ei teinud seda aralt...

3. a j a j ä r k . S a k s a o k u p a t s i o o n , 1918. a. II — 1918. a. XI.

Sakslaste tulek viis meid vihma käest räästa alla. Kavalsuine ja mehkeldav — hakkas okupatsioonivõim ähvardavalt tegutsema maa allaheitmise plaane. Eesti iseseisvuse manifest rebiti hoolimatult välja rahva ajalooraamatust. Kättesaadavad rahvajuhid vangistati, eesti rahvusväeosad ja omavalitsused aeti laiali, koolid germaniseeriti, seltskondlik elu suruti perekondadesse, ühe sõnaga saksa uus koloonia — Balti hertsogiriik — pidi väärima oma õiget nime.

Kuid, rahva aktiivsed jõugrupid ei heitnud siingi meelt. Rahvajuhid, kes pääsid vangistamisest, tegutsesid iseseisvuse kindlustamiseks välismaal, Skandinaavias ja liitriikide juures. Eesti siitpeale riiklik-rahvuslike väeosade juhid pidasid kontakti laialisaadetud meeskondadega. Noorsugu kandis edasi võitlustuld, õhutades rahvast passiivsele vastupanule. Kõikjal jätkus näiliselt katkestatud ülesehitustöö.

Varsti keeldi sakslaste poolt Eesti Noorsoo Liidu tegevus. Põhjuse selleks andsid saksavaenulised demonstratsioonid, mida korraldasid õpilased nii koolides kui ka väljaspool kooliseinu. Seepärast pidi ka noorsoo tegevus kolima üle pöranda alla. Noorsugu tutvus siitpeale ka kolmanda poliitilise võitlusvahendiga — konspiratsiooniga. Sügisel, Kaitseliidu organiseerimise hoogu võttes astus palju noori Kaitseliitu (tollal salajasse). Sealsest noorte tooaegsest tegevusest loeme Kaitseliidu algusaastate ajaloost. Seal seisab noorte tegevus väärikal aukohal. Ja pole imestatagi: keskkond arendas ja kujundas noored just sarnaseiks võitlejaks, keda just vajas sakslaste lahkudes meie riigi, meie maa ja meie rahva „olla või mitte olla“ küsimus — Vabadussõda.

Kokku võttes, liitnud need 1) võitlejaks-kasvatava keskkonna mõjutused — sõja- ja revolutsioonipäevadel küpsenud hingestruktuuri, mis lõi Vabadussõjaks hulga vajalisi dispositsioone, 2) pärusomadustega — eesti rahvusparandi kolmiku — teojuhtuse, ohvri-meelsuse ja sangarlusega ja 3) arvanud sinna juure veel sõja-, revolutsiooni- ja okupatsioonipäevil teelikule võitlusele kaasalöömise omandatud kogemused — siis mõistame ilma suuremata seda osatähtsust, mis oli ja mida täitis eesti noorsugu Vabadussõjas.

Vabadussõja eel (1917—1918) noorsugu äratas ja süvendas rahvustunnet laiemais kihtides, astus vastu ja võitles revolutsiooni „süvendajatega“ ja „Balti

hertsogiriigi" loojatega; kandis võitlustuld ja elava sõnaga propageeris riikliku iseseisvuse mõtet.

Vabadussõja algul (1918. a. lõpul ja 1919. a. algul) noorsugu astus esiridades vastu vaenlasele, tõmbas ja kutsus eeskujuga võitlusse kaasa laiemaid hulki, äratas rahvas ühtlustunde hoogsat kasvu, äratas rahvas peitejärgus olnud eesti rahva väärisomadused: teojulguse, ohvrimeelsuse ja sangarlust.

Vabadussõjas (1918—1920) noorsugu võitles vapralt, austas lahingukäsku ja pidas lugu ülemaist ja alamaist relvavendadest. Sageli ausast vaenlasestki.

Surra isamaa eest — seda oskas ta vapralt: huulil hüvastijätt kodumaale, vanemaile ja kaasvõitlejaile.

Meil jääb soovida, et tulevane Eesti noorsugu leiaks siit traditsioone; et ka tulevane Eesti noorsugu kannaks ausalt edasi rahva põlispärandeid: teojulgust, ohvrimeelsust ja sangarlust, et ka tulevane noorsugu armastaks kuumalt oma ruumilt väikest, kuid vaimult suurt isamaad.

Vabadussõja mälestused ja Vabadussõja pärand kohustavad selleks. Ka marmortahvlid koolide seintel kohustavad selleks.

Tallinna Maleva orkestri külaskäik Riiga

27. mail s. a. kell 21.30 Tallinnast väljuva kiirrongiga sõitis Riiga külaskäigule Tallinna maleva orkester 50-mehelises koosseisus.

28. mai varahommikul Riiga jõudes olid orkestrit vastu võtmas ja tervitamas Läti kaitseliidu peastaabist hr. Raps ja orkestrite inspektorid hr. Kuškevits ja Imaks.

Pärast hommikeinet tutvuti Riia linna vaatamisväärsustega. Orkestri pealik Fr. Tammar tegi külaskäigu puhul visiidi Eesti sõjaväelisele esindajale kolonel Saarsenile, Läti kaitseliidu peastaabi ülemale ja Riia linnavalitsuse haridusosakonna juhatajale hr. F. Krussale.

Kell 11 päeval asetas orkestri pealik orkestri nimel pärja vennaskalmistule. Järgnes lõuna. Selle järel tutvuti Läti kunsti- ja sõjamuuseumiga. Kell 20—22 esines orkester kontserdiga Vöhrmanni pargis, missugune esinemine sai erakordse menu osaliseks. Park oli viimse võimaluseni rahvast täis ja kõik palad võeti vastu nii suure aplausiga, et orkestril tuli esineda veel pool tundi lisaettekannetega. Orkestri juhile Fr. Tammarile annetati rikkalikult lilli, samuti orkestrandile hr. E. Pert'ile, kes sai suure menu osaliseks saksofonisoologa. Pärast kontserti oli korraldatud Riia linnavalitsuse poolt õhtusöök Vöhrmanni pargi restoranis, kus öeldi vastastikku südamlikke tervitusi ja süvendati liidurahvaste sõprust.

Pühapäeval, 29. mail, kell 8 korraldati autobustel väljasõit Kemeru raviautusse ja Riia randa, kust jõuti tagasi kella 13-ks. Kell 13.45 oli Riia ringhäälingus proov ja pärast seda kell 14.35—15.45 orkestrikontsert.

Õhtul kell 9 oli lõppbankett Riia kaitseliidu kodus, millest võtsid osa ka Riia orkestrijuhid ühes kahe esindajaga ja naiskodukaitse. Orkestri pealik annetas härradele Rapsile, F. Krussale, E. Kuškevitsile ja K. Imaksile Tallinna Maleva orkestrile ülesnäidatud teenete eest orkestri rinnamärgid. Ühtlasi valiti eelnimetatud härrad orkestri sõprusliikmeiks, millise toimingu tõenduseks orkestri pealik andis neile ka vastavad diplomid.

Läti ajalehed töid orkestri pildi ja pikki kiitvaid kirjeldusi orkestri muusikalise taseme ja võimete kohta. Maleva orkester jäi naaberriikide südamliku vastuvõtuga väga rahule. Koju jõuti 30. mai hommikuks parimate muljetega.

Orkester ootab vastukülaskäigule Läti kaitseliidu orkestrite inspektoreid E. Kuškevitsi, K. Imaksi ja Riia polgu juhti A. Seglinši, kes saavad Tallinna 22. juunil, et tutvuda Eesti Kaitseliidu orkestritega ja nende korraldustega ning külastada ka Eesti XI laulupidu.

Ütal: Pärja asetamine Läti Vennaste kalmistule

All: Eesti Kaitseliidu orkester mängib Vennaste kalmistul

Väliseestlaste 3. üle- maailmne kongress

Tallinnas, 21.—22. juunini

Kaugemate võsude

tähtsus Eesti tüvele

Alfred Tamm

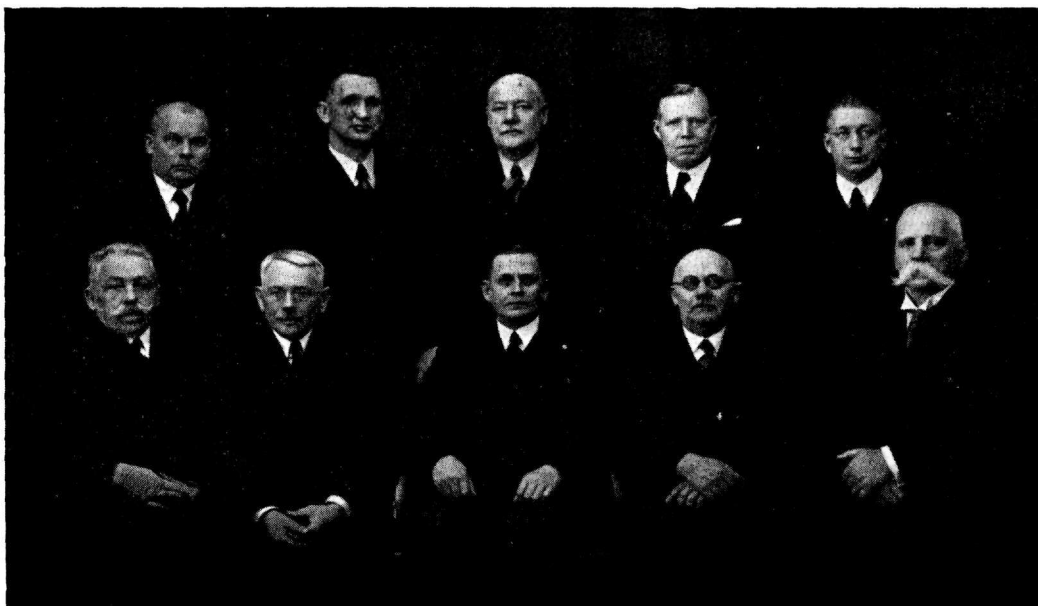

Tähelepanu ja mõistmine, mida väärrib ja pälvib Välis-Eesti liikumine Eesti omakaitse — Kaitseliidu — laialdases peres, osutub mitmeti põhjendatuks. Juba oma iseloomult rajanevad mõlemad liikumised sarnle-vaile alustele, — kumbki neist on suunatud oma rahvuse püsivuse ja vastupanu taotlemisele, et saaks kesta rahvuse täiuslik väljakujunemine ja säiliksid väärika tõu paremad ja võimsamad omadused. Sugulus ja analoogia Välis-Eesti liikumise ja Kodu-Eesti kaitseliidukorralduse vahel ilmneb aga veelgi suuremana nimelt selles, et neid mõlemaid õhutab vaid siiras ja otse loomusunniline omaalgatuse ettevõtlikkus ja tung ühinemisele; kumbki neist kaoks jälgi jätmata — ja poleks tekkida saanudki, — kui ta ammutaks oma jõu vaid mingeist ajalisist, mööduva iseloomuga sundkorraldusist.

See igaviku tiivustaja, — tung ja võime tarviduse korral endasse ka sobivate võõrmõjude ja -olluste sulatamiseks, et seeläbi rikastuda ja veelgi tugev- neda, — ühelt poolt, — ja mitte loovutada hädavaja-

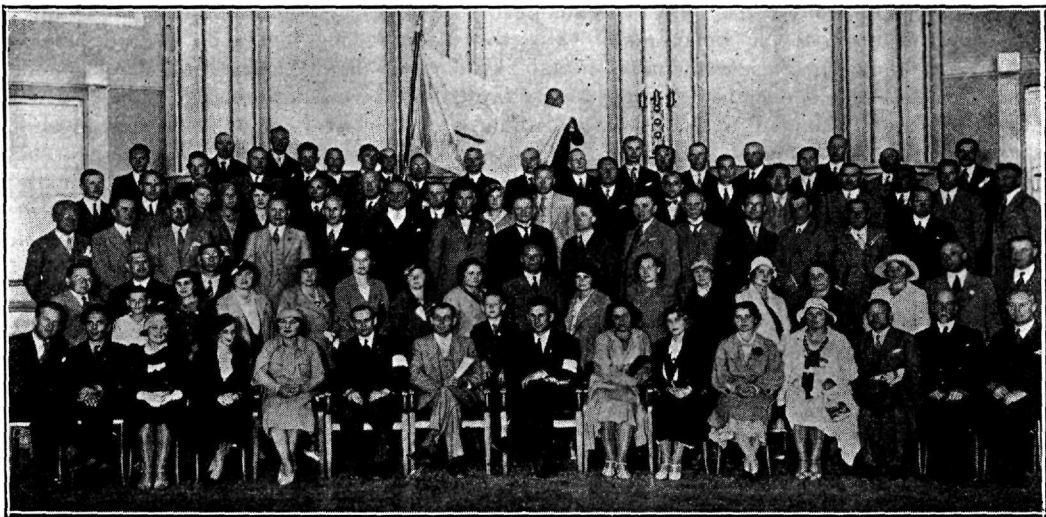
likke rakukesi oma paisuvast organismist, — teiselt poolt, — seepärast alati ongi avaldunud kõikidel neil üksikjuhtumel, mil näit. ka mõni Eesti kaitseliidu pere liige on sattunud ja jäänud kauemaks välismaile: — seega juba väliseestlastena on need rahva pojad eranditult kõik jäänud edasi ka kodumaa omakaitse- korralduste liikmeks ja nendega sidemisse. Ja teiselt poolt võib nentida ka väliseestlaste ja nende organi- satsioonide lakkamatut huvi ja osavõttu kõikidest neist kodukaitse üritusist, mille toetamine eemalviibimisel praktiliselt võimalik. Siia liigitaksime näit. kõikide niisuguste, vabatahtlikul alusel kodumaakaitseks toi- muvate ühiskorjanduste toetamist väliseestlaste poolt, selleks pidude korraldamise ja annetuste näol, nagu näeme praeguses allveelaevastiku ehitamise aktsioo- nis jne.

Ilmeka näitena väliseestlase kohusetruust rahvus- teadlikkusest meenub praegu nende ridade kirjutajale veel ka juhtum, mil oma Ameerikas-viibimise aastail kohtasin 1932. a. suvel New Yorgis Eestiski kuulsuse

Välis-Eesti Ühingu ju-
hatus 1937/38. aastal.
Istuvad vasakult: lae-
kur E. Jürgens, abi-
esimees E. Virgo (†),
esimees J. Kristelstein,
K. Mauritz ja dr. O.
Kallas. Seisavad vasa-
kult: A. Kimberg, abi-
esimees E. Riismann,
J. Mölder, kirjatoime-
taja V. Kargaja ja
sekretär B. Tiido.

II ülemaailmsest Välis-Eesti kongressist 1934. a. juunis osavõtjad „Estonia“ kontsertsaali poodiumil.

võitnud meest, kes praegugi on jäänud väliseestlasteks, kuid pole kaotanud sidemeid kodumaaga: — parajasti oli oma pätklikooresuuruse purjepaadiga ületanud Atlandi Ahto Valter, ja mu küsimusele, kauaks ta kavatses Ameerikasse jääda, suvatses ta vastata kaljukindlas vältimatuse rahus, et jääb esialgu kohale ainult paariks kuuks, sest tal olevat kaitseväes aeg alles teenimata ja selleks tulevat olla kodumaal tagasi juba sügisel. Samas New Yorgis, kus väliseestlaste killunemine maailmalinna heterogeensetes mõjutustes on eriti suur, võisin jälgida kodumaa „vapside-ajastul“ sealseidki eestlasi haaranud ärevust suurtel protestkoosolekul, mida ajasid kokku kohalikud vabadussõjalased omal algatusel: teati-tajuti vaid, et erakondadevalitsused kodumaal olid muutunud ohtlikuks kogu Eesti iseolemisele ja et sellele tuleb teha lõpp. — Väliseestlane otse vaistlikult tajub riikliku suveräänsuse, oma rahvusliku kesktuuma ja jõukoonduse puutumatuse ja edasikestmise tähtsust temalegi, — kõigile neile, kes perifeeria suunas kaugele paiskunud ja välja rännanud, sest ju ainult niikaua saavad nemadki püsida külgetõmbejõus ja hoida ühendust oma kodumaaga, kuni see on olemas.

Iga-aastaselt novembrikuu viimasel laupäeval ülemaailmselt pühitsetava Välis-Eesti päeva puhul meenutasime juba ka l. a. „Kaitse Kodu!“ nr. 21 veergudel, et väliseestlastega võimalikult tiheda kontakti hoidmine meile on paratamatult tähtis juba puht-arvuliselt seisukohalt: — iga viies eestlane on väliseestlane. Mõistagi, kõikide eemalevalgunud rahva poegade ja tütarde säilitamine oma rahvusele pole kunagi läbiviidav sajabrotsendiliselt, ning mõnelgi üksikjuhtumil pole sellistest hälbinud võsudest ka suuremat kahju, aga, nagu rõhutasime juba ka eelmainitud kirjutuses, kokku võttes osutub Välis-Eesti liikumise kindel ja sihitav liik suunamine rahva elujõule ja tema iseolemise kindlustamisele siiski võrratult tähtsaks. Oleks andestamata kergemeelsus ka suurelegi rahvale, kui ta oma liikmeid ka väljaspool kodumaa piire ei püüaks koondada ega tahaks

nendega hoida ühendust, ja tegelikkuses me seda kuskil ei näegi.

Kui 1929. aastal leidis aset väliseestlaste esimene kokkutulek kongressiks iseseisvas Eestis, et ühiselt läbi harutada oma päevamuresid ja -rõõme ning kõvendada sidemeid emamaaga, siis, korraldava keskorgani, Välis-Eesti Ühingu, nooruse tõttu toimus see peaaegu ilma mingite ettevalmistusteta, ning kongressi tulemused seepärast ei võinud olla ka kuigi ulatuslikud. — Ka praegugi, mil kontakt kodu- ja väliseestlaste ja nende organisatsioonide vahel pole enam juhuslik, valmistab väliseestlaste esindajate kokkusaamine igast ilmakaarest Tallinna mõnel juhul isegi ülesaamatuid raskusi, aga siis astusid kokku lihtsalt tol suvel kodumaad külastavad ja asjast huvitatud väliseestlased ning liikumise vastu huvi tundvad kodumalased, kuid kasulikuma nähtus juba seegi üritus.

Teine, 1934. a. suvel Tallinnas toimunud ülemaailmse X üldlaulupeoga ühel ajal kokkukutsutud Välis-Eesti kongress möödus juba palju suurema eduga. Oli ilmunud juba üle 200 delegaadi väliseestlaste organisatsioonidelt igast maailmaosast, ligidalt ja kaugelt, ja aruanete ning resolutsioonide sõelumine kongressil nõudis juba kaks pikka tööpäeva. Ühiselt ja väliseestlaste laulukooridega võeti osa ka üldlaulupeo-pidustustest, kongressi ajal toimus Tallinnas Välis-Eesti näitus, kongressist osavõtjaile Välis-Eesti Ühingu korraldas banketi „Estonias“ jne.

Ja kui nüüd tänavu, — seoses jällegi laulupeo-pidustustega, mida niigi tahavad kaasa elada ja selleks kodumaale tulevad paljud väliseestlased, — nelja aasta takka tuleb Tallinnas 21. ja 22. juunil kokku järjekorraline kolmas ülemaailmne Välis-Eesti kongress, siis senikogunenud andmetel ja kõikide eelduste kohaselt ta saab veelgi suurem ja kujuneb märksa ulatuslikumaks eelmistest. Nüüd ka keskorgan, Välis-Eesti Ühingu, on juba kümneaastane, ja tema tõhusal korraldusel kongressi välise külje eest on hoolitsetud kuni peensusteni. Kongressi esindajad võetakse vastu ka Vabiriigi Presidendi ja peaministri poolt, kongres-

signa ühel ajal korraldatakse jälle ka Välis-Eesti näitus, mis oma eksootiliste ja omapäraste väljapanekutega Välis-Eesti muuseumi esemete näol töötab kujuneda huviküllaseks ka kodueestlasile, ning pärast kongressi töökoosolekuid toimuvad ühissõidud ka kodumaa vaatamisväärsesse tööstus- ja põllumajanduskeskustesse.

Välis-Eesti kongressiks ning üldlaulupeoks saabub Tallinna mitu suuremat väliseestlaste ekskursiooni, üks nendest, üle mere Põhja-Ameerikast, tuli juba mai lõpus ja tõi kaasa ka mitmed kongressi delegaadid. Kokku võttes oodatakse kongressile esindajaid järgmisel arvul: Põhja-Ameerika mandrilt saadavad oma esinduse 14 väliseestlaste organisatsioonid, Lõuna-Ameerikast 5, Kaug-Idast 2, Austraaliast 2, Euroopa riikidest 21 ja Eestist (V.-E. Ühingu osakonnad Valgas ja Tartus) 2. Kogu organiseeritud Välis-Eesti seega oleks esindatud 46 organisatsiooniga, kusjuures esindajate arv igalt organisatsioonilt on jäetud piiramata.

Veerandmiljonist väliseestlasest üle poole, kuni 150.000, aga on jäänud Nõukogude Venesse, ainult tilkhaaval, üksikute perekondade viisi pääseb neid sealt veel kodumaale tulema. On mõistetav, et Vene eestlaste esindus ka praeguselt Välis-Eesti kongressilt puudub. Aga olud pole kuski igavesed — nimelt siis, kui nad on niisugused kunstnikud, nagu neid võib näha praeguses meie suure naabri režiimis. Ja seni pole põhjust viivitada koondumisega neilgi väliseestlasil, kes asuvad mujal.

Selles teadmises, et tänavu suvel Eesti riikliku iseseisvuse 20-a. juubelpidustustel ja XI üldlaulupeol meiega oma valitud esindajate näol kaasa juubeldavad ka meie kaugemad vennad ja õed, peaksid aga meilegi, kodueestlasile, rippumatu vaba Eesti juubelpidupäevad tunduma eriti kauneina, südantsoojendavaina. Ainult ühisel hoolet ja pingutustel, ainult ühisel koondumisel, kusjuures on arvestatud iga elavat eestlast, kerkib ja kasvab meie kõikide suur homne Ühis-Eesti.

SILLAMÄE,
„EESTIMAA ÖLIKONSORTSIUM“

ESIMENE BENSIINITEHAS EESTIS

BALTOLIN
SILLAMÄE TEHASE

toodang on võrdne parimale välismaa bensiinile, sealjuures aga ökonoomsem

OMA BENSIINIAUTOMAADID

Vene turul Kalevi vastas
ja Balti jaama vastas

**AUTOOMANIKUD JA
MOOTORRATAJUHID,**

tarvitage

BALTOLINI

ja teie hoiate kokku

**KIRJAÜMBRIKU- JA
PABERIÜMBERTÖÖTAMISE TEHAS**

OSAÜHISUS
RAF. HAARLA

TALLINN, TINA TÄN. 9
TELEFON 302-56.

Alevitest linnadeks

Uue linnaseaduse kehtimahakkamisega 1. maist s. a. rikastus Eesti 14 uue linna võrra. Seega on Eestis nüüd 33 linna, mis jagunevad kolme liiki: esimese astme linnad üle 50.000 elanikuga, teise astme linnad 10.000–50.000 elanikuga ja kolmanda astme linnad alla 10.000 elanikuga. Viimasesse astmesse kuuluvad ka kõik 14 uut linna, millede kohta anname allpool järgneva ülevaate.

Antsla nimetus on tuletatud sõnast „Antsi“, missugune on Soome-Ugri keeltest pärit. Sellele algnimele „Antsi“ on lisandus „la“ juure tulnud kui asula nimetus ja nii on Antsist saanud Antsla. Umbruskonnas leidub veel praegu „Antsit“ koha- ja perekonnanimena. 1413. a. on kirjades esimest korda nimetatud Antsla nime. Selle nimega on nimetatud kihelkonda ja kirikut, mis hiljem on ümber nimetatud Urvaste kirikuks ja kihelkonnaks ja missugune nimi on arvatavasti tulnud

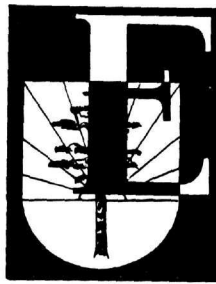
Urvaste kiriku juures leiduvast samanimelisest külast. Nagu eeltoodust näha, on Antsla nimetus puhtakujuline vana Eesti nimi, millele ei ole midagi ühist saksakeelse „Hansuga“. Mõisad on oma Antsla nime saanud 1477. a., seega 64 a. hiljem. Antsla nimetuse teadaolev vanus oleks seega 525 aastat. Nii arvab Antsla nimetuse kohta Tallinna linnaarhiivi juhataja, ajaloolane dr. Johanson.

Vanemal ajal oli rahvasuus Antsla üldiselt tuntud „Hauka“ nime all. Lähtudes sellest nimest, on kavatsatud linna vapi kujutuseks tarvitada endise nime kohaselt haugast (kulli), kes küünte vahel hoiab kaalusid.

Antsla alev (praegune Antsla linn) on iseseisva administratiivüksusena asutatud 1920. a. Vanem sellekohane dokument leidub linna arhiivis 12. sept. 1920. a. Vana-Antsla valla ja Antsla alevivolikogu ühise protokollil näol, missugusest vallast ka tegelikult Antsla alev eraldati. Esialgu oli Antsla alevis 400 elaniku ümber. Esimesel rahvalugemisel oli elanikke veidi üle 900, teisel rahvalugemisel 1934. a. aga juba 1588 ja 1. mail 1938. a. 1722. Linna kiiret kasvu on suurel määral soodustanud põllumajanduslikult jõukas ümbrus, mistõttu ka linna elanikkonna rõhva enamuse moodustavad põllu- ja ehitustöölised ning kaupmehed.

Antsla linna osatahtsusest Eesti vabariigi loomisest ja vabadussõjas ei ole erilist teada peale alljärgneva:

Vabadussõja ajal, s. o. 1919/20. a. oli Kalevlaste maleva peakorteriks Antsla linn. Vabadussõja lõppedes korraldasid Antsla organisatsioonid kalevlastele lahkumispeo. Sel puhul tol ajal kalevlaste malevas teeniv kapten Karineel (Kornel, praegune riigivolikogu liige) valmistas vapikujulise akvarelljoonistuse, mis kujutab ühel pool leegitsevat südant aastaarvuga 1918, keskel kalevlaste embleemi ja paremal risti aastaarvuga 1921. Joonis, paigutatult kuldraami, seisab veel praegu Antsla Vabat. Tulet. Üh. saalis.

Elva linn omavalitsusliku üksusena eeloleval 1. juulil pühitseb oma 15. aastapäeva. Enam kui 50 aastat tagasi praegusel linna maa-alal oli ainult kuus-seitse elamut, neist enamus Tartu-Riia maantee ääres. Siis omas Tartu-Riia vahelises liiklemises suuremat tähtsust Elva postijaam, mille ümbruse tekkisid esimesed elamud. Tartu-Riia raudtee ehitamisega 1866. a. langes postijaama tähtsus ja Elva männimetsa ehitatud raudteejaam tõi uut elu ja liiklust Elva arengusse. Tekkis

Elva alevik ja esimesed suvilad. Esimesed suvilad kuulusid Meeri mõisa omanikule, ja nagu suvilad olid vööra omad, nii neis suvitajadki olid vöörad, muukeelsete sakslased ja venelased. Alles sajandi vahetusel hakkasid Tartu kaupmehed endale Elva suvilaid ehitama. Neile ehitusile lisaks tekkis aga aleviku ääremail, mis kuulusid taludele, käsitööliste ja väikekaupmeeste elamuid. Nõnda oli 1905. a. Elva tekkinud umbes 50 elamut, neist umbes 10 suvilad. Kiiremaloost aleviku arengut pidurdas maaomanike-mõisnike vaenlikkus maatarahva vastu. Kuid elu arenes ja Elva sai 1906. a. postkontori, 1909. a. tuletõrje seltsimaja ja 1911. a. asutati Elva Püümaühing. Hiljem tekkisid majandusühisus ja ühispank. Turupäevade pidamiseks saadi luba 1909. a. Vene võimu lõpuks üldine elamute arv oli tõusnud üle 200 ja neist rõhuv enamuse kuulus eestlastele. Elva aleviku tänavate esmakordne ristimine teostati okupatsiooni ajal ja oli loomulik, et siis tänavate nimed anti saksakeelsed nimed, mis aga kadusid koos „mustade päevadega“, andes aset eestipäraseile tänavanimedele.

Vabadussõja ajal, pärast Tartu vallutamist, jäi Elva meie lõunarindel tegutsevate soomusrongide peatuskohaks kunni Valga vallutamiseni. Kuigi taganevad punased suurtükidest tulistasid ohtsasti Elva jaama ja alevikku, see siiski suuremat kahju ei tekitanud ja inimohvreid ei nõudnud. Elva vabastajaks oli soomusrongide dessant, mis 17. jaanuaril 1919. a. asus Elva.

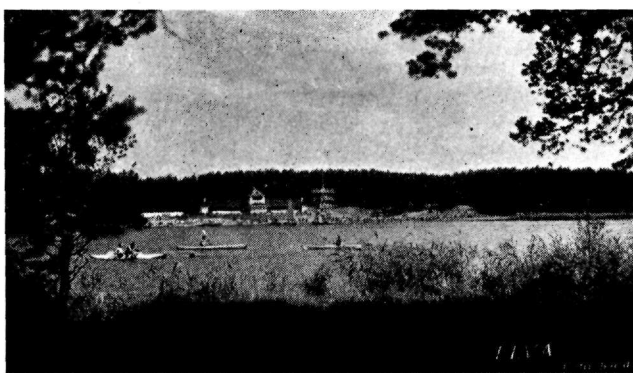
Iseseisvuse aastail alevik arenes kiiresti. Alevik oma maa-alalt kuulus Meeri, Uderna ja Konguta valla piiresse ja seega arvurikka elanikkonnana asjaajamine oli raskendatud kaugel asetsevais vallamajades. Tekkis vajadus kohaliku omavalitsuse järele ja 1923. a. 1. juulist omandas Elva aleviomavalitsuse õigused. Siit peale algab Elva kui suvituskoha järjekindlam korraldamine ja koos sellega tõuseb nii suvitajate kui ka alatiste

K. HOMMIK,
Antsla linnavanem

V. TELLING,
Elva linnavanem

Elva

elanike arv. Praegu on alatise elanikke 2000 ja elumaju 421. Muretsetakse hooned alevivalitsusele ja koolile ning asutakse nende korraldamisele. 1924. a. sügisel algab tänavate valgustamine — algul viie elektrilambiga. Sellest algusest on tänavavalgustusvõrk arenenud 9,5-km-pikkuseks ligemale 100 valgustuspunktiga. On ehitatud rannahoone, omandatud maja „Suvekasiinole“, ehitatud uued ujumisbasseinid koos kaunima hüppetorniga. Need korraldustööd ja Elva looduslik asend on kindlustanud Elvale püsivalt tõusva suvitajate arvu, ja praegu on Elva suvitajate arvult neljandal kohal meie suvituskohade peres. Linnavalitsus teeb kõik võimaliku suvituskoha arendamiseks tänapäeva nõudeile vastavaks ega ole põhjust arvamiseks, et Elva linnana seda ei suudaks.

Jõgeva linn asub Põhja-Tartumaal, Tartu linnast raudteed mööda 48 km põhja-loode suunas. Raudtee läbib linnas hommikupoolse osa, mille piiriks on Pedja jõe parema kallaku. Ohtupoolseks linnas piiriks on Tallinna-Tartu maantee, kuna põhja ja lõuna poolt piiravad teda Jõgeva valla talude maad. Jõgeva linn asub ühtlasi Tallinna-Tartu ja Põltsamaa-Mustvee maanteed ristkohal ja on oma asendi poolest saanud äriliseks tsentrumiks, mis annab selleks erilise soodustuse, et linnal on

jõukas tagamaa.

Aastal 1903 rentis selleaegne Jõgeva mõisa omanik krahv Ernst Mannteuffel Jõgeva mõisa maade vastu vahetatud talumaadest esimesed ehituskruunid välja. Uued rendikruunid asusid Jõgeva-Põltsamaa maantee ääres raudtee läheduses, kuhu hakkas arenema alev. Jõgeva Alevi Korraldamise Seltsi esindajate ettepanekul otsustas Tartu Maakonna Nõukogu

Jõgeva linnavanema maja

3. juunil 1919. a. lahutada Jõgeva alev Jõgeva vallast, andes loa ajutise alevivalitsuse moodustamiseks, alates 16. augustist 1919. a. Selle järele valiti esimene alevivolikogu, kelle koosseisu kuulusid 16 liiget. Jõgeva alevi lahutamine leidis kinnitamist vabariigi valitsuse poolt 30. septembril 1919. a. ja siseministri poolt 13. oktoobril 1919. a. Nõnda tekkis alev 95 maja ja 817 elanikuga. Siia hulka kuulusid raudteejaam, postkontor, apteek, jaoskonnaarst, villa- ja jahutööstus „Uku“, piimatallitus, rahvamaja, postijaam, 2 võõrastemaja, mõned tööstused, ärid jne.

Kuna riigi maatagavarad juba 1921. a. lõppesid, siis on sellest ajast peale alevi edaspidine arendamine laienenud talumaadele, kust on majade ehitajad ehituskruunte ostnud ja rentinud.

Esimeseks alevivanemaks oli kooliõpetaja Villem Sikk, pärast teda August Jõgar, Johannes Laur, Jaan Luha, August Meos ja praegu Johannes Võsu. Esimeseks alevisekretäriks oli Valter Thalberg, kes 1921. a. aprillis astus sõjaväeteenistusse. Tema järele valiti alevisekretäriks Qsvald Paju, kes on ametis praeguse ajani.

Käesoleval ajal on linnas 184 elamut ja 1480 elanikku. Linnas on 60 ärilist ja tööstuslikku ettevõtet ning umbes 100 käsitöölisi.

JOH. VÕSU,
Jõgeva linnavanem

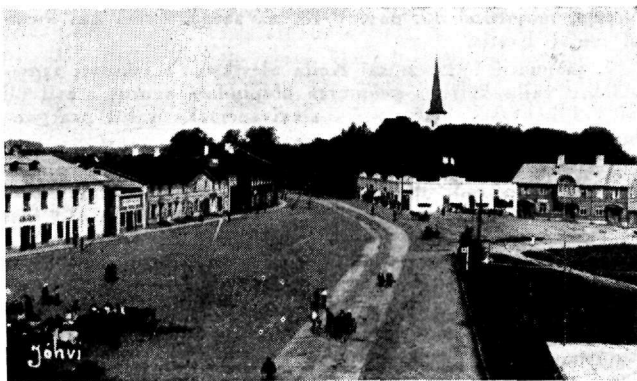
Jõhvi omavalitsus on seatud sisse vene ajal Vene aj. valitsuselt antud aleviseaduse alusel. Esimene alevivolikogu valiti 25. juunil 1917. a. ja selle koosseis oli 30-liikmeline.

Vene enamlaste sissetungil sai omavalitsuse tegevus takistatud. Jõhvi kaitseks sissetungijate vastu peeti esimene lahing 8. detsembril 1918. a. Kõrve kõrtsi juures, kus vaenlase edasitung pandi seisma. Selle järele võttis vaenlane teise tee mere äärt mööda Järve mõisa peale, et sellega ühtlasi Jõhvi kaitsejaid ümber haarata. Järve mõisa kohal oli teine lahing, kus sai surma tundmatu sõdur, kelle põrm on maetud vabadussõjas langenute ausamba alla Jõhvis. Pärast Järve lahingut Eesti väeosad tõmbusid tagasi ja soomusrong viis ära Kõrve kõrtsi juures olevad väeosad. Jõhvi vabastamine Eesti võidukate vägede poolt toimus ööl vastu 17. jaanuari 1919. a. Lahingud olid enne Jõhvit Järve ja Pagari küla juures, kus saadi õige rikkalikku sõjasaaki.

Pärast Jõhvi vabastamist võidi uuesti alata omavalitsuslikku tegevust. Esimene volikogu koosolek peeti 21. jaanuaril 1919. a.; selle 36-liikmelisest koosseisust võttis koosseisust osa ainult 17 volinikku. Kuna sel ajal valitses terav toiduainete puudus, oli omavalitsuse suurimaks mureks kohaliku elanikkonna varustamine toiduainetega. Ka tuli muretseda sõjaväele korter, kütet ja valgustust. Kuna oma-

A. DANILEVSKY,
Jõhvi linnavanem

Jõhvi vaade

valitsuse kassa oli enamlaste poolt ära viidud, siis tuli teha laenu kohalikust laenu- ja hoiuühisusest.

Suuremaiks ettevõtteiks senisel tegevusajal on elektrialajaama asutamine 1926. a. ja algkoolimaja ehitamine 1929. a.

Algkoolimaja on kahekordne kiviehitus, mille mõlemates otstes tiibehitused juhataja ja teenijate eluruumidega ja mis on varustatud keskkütte, veevärgi ja elektriseadeldisega.

Algkoolis, mis töötab 11 õpetajaga, õpib 330 last.

Omaavalitsuse adm.-piirkonda kuuluva maa-ala suurus on 375 ha. Tänavate üldpikkus on 18 km, sellest kattega 3 km. Elanikke oli 1922. a. rahvaloenduse andmeil 1620, 1934. a. rahvaloenduse andmeil 2037.

Jõhvi suuremaks mureks on oma raekoja puudumine. Suurem jagu väikelinnu on endised mõisa kõrtsi- ja postijaamahooned, milledest on ehitatud ümber raatused. Ka Jõhvis asub endine postijaamahoone, mis on turu ääres ja raatuseks väga sobiv, kus senini linnavalitsus on ruumi leidnud. Jõhvi kodanikud loodavad, et Siseministeerium annab selle üle omavalitsusele, millest võiks ümberehitusega luua nägus maja, kus leiaksid aset kõik linnavalitsuse asutused ja ettevõtted.

Jõhvi nimi on olnud vanades ürikuis Jēve (Geve), mis arvatavasti on tulnud sõnast jõevee. Jõhvis asub allikas, mis on veel praegu Kābina veskile jõuallikaks. Varem on olnud allikas veerikkam, sest praegusest veskist allpool on olnud veel teine jahuveski. Paganuse ajal võis olla sel allikal eriline tähtsus ohvripaigana. Hiljem, ristiusu tulekul, ehitati Jõhvi kirik, mis tänini on säilinud. Kirik on üks vanimaid ehitusi kogu Jõhvi-Alutagusel. Algul on olnud kavatsus ehitada sellele kohale kindlus, kuid hiljem ehitati see 2 km eemal Ädise mõisa. Kindlusest on säilinud tänaseni varemed. Jõhvi asub Tallinna-Rakvere, Tartu ja Narva ristlemisteedel Alutaguse laantes Virumaa tööstuste ja kartulikasvatuse keskuses. Linnas töötab tärklisevabrik.

allaste linn on tekkinud Peipsi rannikule kalurite külana 19. sajandi algul. Kuid täpse asutamisaja kohta ei leidu kusagil kindlaid andmeid.

Linn asetseb kõrgeil Peipsi kaldal, millised rannikul järsu seinana moodustavad nagu punasekaljulise mäe, millest on saanud ka koha venekeelne nimetus Krasnõja Gorõ (punased mäed).

Esimesed Kallaste elanikud olid vanausulised vene kalurid, kes asusid siia sisemaalt, kus sellal vanausulisi valitsusvõimude poolt ei koheldud just

hästi. Siin, riigi ääremail ja mõisnike maa-alal, kus seaduseilm oli veidi nõrgem kui siseriigis, leidsid vanausulised soodsa asupaiga.

Aja jooksul asula kasvas ikka suuremaks nii elamute kui ka elanike arvult. Hiljem siirdus siia ka eestlasi, kes tegelevad käsitöölisina, ametnikena ja juhuslike päevatöölisina. Praegu on eestlasi umbes 15% ja venelasi 85%.

Elamuid on praegu 276 ja elanikke 1600 ümber.

Kuni Vene revolutsiooni lahtipuhkemiseni Kallaste kuulus põhjapoolses osas Kokora ja lõunapoolses osas Alatskivi valla administratiivpiirese, kuna maaomanikeks olid Kokora ja Alatskivi mõisa omanikud.

Kui 1917. a. asuti Eesti aladel omavalitsusi ümber korraldama, siis Peipsiäärsed venelased, alates Varnja külast põhja poole, moodustasid iseseisva valla, mille nimetuseks sai Peipsiäärne vald. Selle valla administratiivpiirese kuulus tol korral ka praegune Kallaste alev, kus venelased moodustasid enamusraha. Aga see olukord ei kestnud kaua. Juba Eesti vabariigi algaastail leiti, et sellane seisukord Kallaste elanikkonnale ei ole soodus, kuna Kallaste asus vallamajast liig kaugel, mille tõttu asjaajamine muutus raskeks. Peeti tarviliseks astuda samme Kallastel iseseisva omavalitsusüksuse — aleviomavalitsuse — loomiseks. Mõtte algatajad olid Josif Dolgošev, August Mägi, Eduard Piiri ja teised agaramad seltskonnategelased.

See mõte leidis ka laiemates rahvahulkades poolehoidu, kavatsus teostati ja 1921. a. sai Kallaste alevi õigused ning eraldus Peipsiääre vallast.

7. augustil 1921. a. peeti kohaliku tuletõrjeühingu ruumes esimene alevivolikogu koosolek, mille koosseisu kuulus 34 alevivolinikku. Esimeseks alevivanemaks valiti Josif Dolgošev ja alevivalitsuse liikmeiks August Mägi ning Timofei Dolgošev. Alevisekretäri kohuste täitjaks oli postkontoriülem Eduard Piiri, kuna esimeseks alevisekretäriks valiti Jüri Kulli. Sekretär Kulli lahkus ametist 1932. a. algul. Tema asemele tuli sekretäriks Richard Keldes, kes omakorda lahkus 1936. a., siirdudes Kunda alevisse. Tema asemele sai alevisekretäriks praegune linnasekretär Rein Nirk. Esimeseks abisekretäriks oli Kristjan Kütt, kes ka praegu on samal kohal.

Esimeseks linnavanemaks on senine alevivanem Timon Skorohodov ja tema abiks Johannes Hallik — senine alevivalitsuse liige.

Alevi asutamisest kuni tänaseni on olnud alevivolikogu liikmeiks Eduard Piiri ja Filumen Pavlov.

TIMON SKOROHODOV,
Kallaste linnavanem

Kallaste tüübiline vaade

1. mail k. a. sai Kallaste alev nagu teisedki vabariigi alevid linna õigused. Seda tähtsat sündmust tähistati 1. mail majade ehitamisega riigilippude abil, ka istutati peatänavale ilupuid, kuna 15. mail korraldati vastav aktus. Samal päeval leidis aset ka linnavolikogu pidulik ja ühtlasi esimene koosolek, kus pärast tervitustelegrammide saatmist otsustati anda nimi raekojaesisele platsile, missugune ristiti „Vabadusplatsiks“, kuna Peipsi rannikule rajatavale pargile anti nimeks „Rannapark“.

Eesti vabariigi loomispäevil Kallaste ei omanud veel seisvat omavalitsusüksust ja kuna elanikkond koosneb umbes 85% venelasist, siis riigiloomisel Kallaste ühelgi alal eriti välja ei paistnud.

Kallastel kui kalurite linnal eriti suuri väljavaateid arenemiseks ei ole. Kuid linnaks saades loodetakse siiski sel või teisel alal mõndki rohkem korraldada kui senini on suudetud teha. Majanduslikult linnal erilisi raskusi ei ole; ka maksud ei ole kuigi suured.

eila asutamine langeb ajaloolase dr. P. Johanseni poolt kogutud andme'l aastate 1224—1232, millal ehitati Keila kirik ja kiriku juure ka Keila küla. Keila oli tee ääres, mis lõuna poolt Tallinna viis ja seda teed on tarvitanud paljud ajaloolise tähtsusega isikud. Sõjakäigud Tallinnale on Keilatki puudutanud, kuna Keila on Tallinnast kõigest 25 km kaugusel.

Hiljem ehitati kiriku ümbrusse rohkem maju ja Keila kujunes ümbruskonna keskuseks. Vanade hävinud hoonete alusmüürid on praegugi veel linna keskel asuval väljakul nähtavad. Vanimaid ehitusi peale kiriku on veel endine magasiait, mis nüüd kaupluseks ümber on ehitatud ja endine „Kuld Kartuli“ kõrts.

Kirikuesisel platsil, 100 sammu kirikust eemal, olevat asunud kaak, kus olevat pühapäeviti karistatud süüdlasi. Kaak püsis kuni 19. sajandi keskpaigani.

Keilasse hakkas suuremal arvul elanikke asuma Haapsalu raudteeliini ehitamise ajal, s. o. umbes 30 aastat tagasi. Ehituskrunte müüs ja rentis tolleaegne Keila mõisa omanik.

Aastal 1918, millal sakslased okupeerisid meie maa, pidasid saksa sõdurid oma esimese ja ainsa lahingu ühenduses saksa okupatsioonivägede sissemarssimisega Eestisse Keila all. Lahinguväljaks oli tol ajal lage n.-n. „Patsaku“ põld. Lahingus langes 3 saksa sõdurit ja 33 punaväelast, nende seas ka naispunaväelane Alice Tišler.

Praegu asub nimetatud lahinguväljal Keila uus linnaosa, mille üks tänav on nimetatud „Sõja“ tänavaks.

Saksa okupatsioonivõim langes Keila kohalike energilistate tegelaste ja piiskop Kuke, tolleaegse Keila koguduse

Keila jõgi

õpetaja, mõjutusel 10. nov. 1918. a., seega varem kui kusa-gil mujal Eestis.

1. jaanuaril 1925. a. sai Keila aleviks. Ta lahutati samanimelise valla küljest, kusjuures üldpindala suurus alevil oli 150.550 hektaari. Esimeseks alevivanemaks valiti praegune linnavanem Johann Tähe.

Keila alevi linnaks saamisel, s. o. 1. mail 1938. a., oli seal elanikke 1118. Keila on näidanud kogu aja kasvamise tendentsi, olgugi et ta pindalalt on jäänud endiseks. Ehitustegevus on eriti viimaseil aastail väga elav ja Keilal on eeldusi veelgi kasvamiseks, kuna ta asub Tallinn-Haapsalu ja Tallinn-Paldiski maanteed ja Tallinn-Haapsalu ja Tallinn-Paldiski raudteede sõlmpunktis.

Viimaseil aastail on palju rõhku pandud linna haljasalade asutamisele, on istutatud puisteid ja korraldatud jõeäärseid alasid ja supelkohti, samuti ka parki. Oma loodusliku ilu ja pealinna läheduse tõttu on Keila arenemas suvituslinnaks.

ilingi mõisa rentnikud asutasid 19. sajandi esimesel poolel Pärnu-Riia postmaantee ääres teelahkmele kõrtsi. Kõrtsi hakati hüüdma ümberkaudse männimetsa ja nõmme rohkuse tõttu „Nõmme“ kõrtsiks. 1870. a. jagati Kilingi mõis ja selle järele tekkisid kõrtsi ümbrusse esimesed elamud ja poed, asusid käsitöölised, ning tõeliselt võiksime pidada seda aastat aleviku asutamisaastaks.

Kitsarööpmelise raudtee alevikust läbi ehitamisega, olgugi et alevikku jaama ei ehitatud, hakkas alevik kasvama. Maad majade alla saadi kohalikelt talupidajailt, kes said maa eest mitu korda suurema tulu kui seda põllupidamine oleks annud.

Esialgu hüüti alevikku lihtsalt „Nõmmeks“ ja siip rahuldasa laia tagamaa elanikkond oma ärilised tehingud ja nõuded. Kõige esimesiks käsitöölisiks olid sepad ja neid oli juba algul arvult kolm.

Kohalike seltside ja eriti tuletõrjeseltsi algatusel nõuti Vene valitsuse ajal alevikku postkontori asutamist, kuna en-

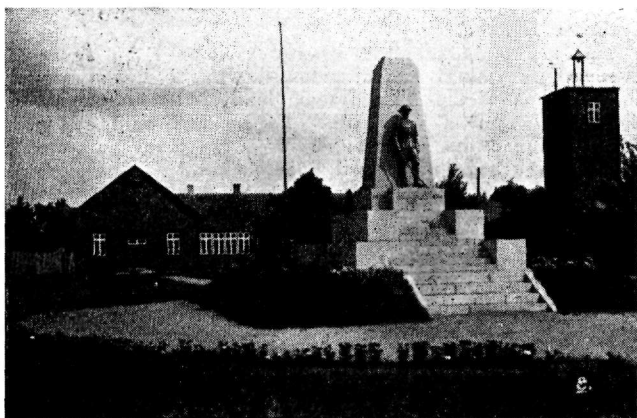

A. OISSAAR,
Kilingi-Nõmme linnavanem

ne seda tuli post aleviku elanikel 5-km kauguselt Kvellensteini postkontorist omal algatusel tuua, kusjuures kirjatooja sai igalt kirjalt 3 kop. Kui lõpuks saadi postkontor, siis kandis see nime „Kurkund“ — Kilingi. Kõik kirjad, mis olid adresseeritud lihtsalt „Nõmme“, rändasid Tallinna külje all asuvas Nõmmel ringi, ja nii tuligi tarvitada kohe õigemaks nimetuseks „Kilingi-Nõmme“ — „Kurkund Nemme“. Sõna „Kilingi“ sündis seepärast juure, et alevik seisis Kilingi valla all.

Aasta-aastalt kasvades tõusis alevikus majade arv, kusjuures ka elanike arv ei jäänud endiseks. Kui 1917. a. algul vene revolutsioon tõi vabamaid tuuli, siis valiti hulk maata-mehi Kilingi vallavolikogusse, selsamal ajal sündis ka valla-valitsuse juure moodustatud toitlustamiskomitee kaudu aleviku rahva varustamine toiduainetega. Lõppeks leidsid aleviku kodanikud, et alevikule võiks nõuda alevi omavalitsust, mida võimaldas selleaegse Vene duuma poolt vastu võetud alevite seadus.

Esimese alevivanema Jüri Tombergi energilisel algatusel peeti mitmed majaomanike ja lõpuks ka aleviku rahva üld-koosolekud, kus otsustati alevikule rüütada omavalitsus.

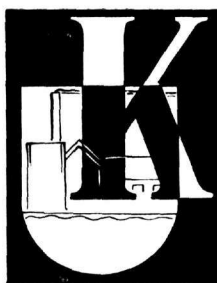
Saarde Vabadussõjas langenute mälestussammas

6. det. 1917. a. kinnitati Pärnu maakonna nõukogu poolt Kilingi-Nõmme iseseisvaks aleviks ja anti luba sisse seada aleviomavalitsus. 3. märtsil 1919. a. peeti esimesed alevivolikogu valimised, kus valiti 21 volinikku; 6. märtsil s. a. peeti esimene alevivolikogu koosolek; sel koosolekul alevivalitsust veel ei valitud. Järgmine koosolek peeti 17. märtsil 1919. a. praeguses Saarde Põllumeeste Seltsi majas, kus valiti alevivanemaks Jüri Tomberg. Olgugi et Kilingi-Nõmme on ligemale 20 a. vana, on selle aja kestes juhtivaid jõude õige harva vahetatud.

Esimeseks alevivanemaks oli Jüri Tomberg, 1919.—1924. a. ja järgmiseks Albert Oissaar, 1924.—1938. a. 1. maini, millal alevivanem sai alevi linnaks muutmise läbi endale linnavanema tiitli.

Olgugi et Kilingi-Nõmme jäi vabadussõja lahinguist puutumata, elas alevirahvas siiski sõjameeleolus. Selle meeleolu löid Voltveti Punapargis peetud võitlused lahkuvate Saksa vägedega ja hiljem pealetungivate punastega. Naljatades ütlesid alevikust Punapargi laskekraavide kaevamistöõdele saadetud mehed: „Kaevame kraavid, kust vaenlane enam üle ei saa“. Hiljem selgus, et see ütlus osutus paikapidavaks, sest vaenlane ei suutnud neist kraavest tõesti üle tulla ja ta löödi taganema. Samuti kui Kiisa-Tuuliku-Tuski frondil tuli piiri kaitseks välja astuda, olid Kilingi-Nõmme mehed kaitseliitlasina agaralt väljas. On selgesti meeles need ajad, kus praegune linnavanem Oissaar, linna revisjonikomisjoni liige Reilant ja J. Sonk kaitseliitlasina meie vägedega õõd kui päevad telefonilist sidet pidasid ja teateid edasi andsid.

Maailmasõjas ja Eesti vabadussõjas langenud Saarde kangelaste mälestuseks püstitati 1933. a. Kilingi-Nõmme alevisse graniidist mälestussammas.

unda linn on igatahes üks noorimaid asulaid Eestis, kuna veel läinud sajandil asusid linna praegusel pindalal Kunda mõisa karjamaad ja põllud. Alles 1870. a., kui tolaegne Kunda mõisa omanik parun Girard de Soucanton praeguse linna rajooni asutas tsemendivabrik, hakkas siin elu vähehaaval arenema, kusjuures väikese vabriku töölismajade kvartaalist ja moonameeste majade grupist võrsus tänapäevaks linn välja sellasena, nagu ta praegu on.

Kuni 1920. a. kuulus Kunda tööstusalevik Kunda, hiljem K.-Malla valla alla. Alevi piirid määrati kindlaks 26. märtsil 1920. a. Aleviks muutmine sündis 28. juunil 1920. a., millal peeti esimene alevi valimiskomisjoni koosolek, millest võtsid osa P. Püts, A. Vehrberg, J. Lepmets, A. Steinberg ja R. Damberg.

Juba 29. juunil 1920. a. peeti esimene alevivolikogu koosolek. Esimeseks alevivanemaks oli Frühlung. 5. aprillil 1922. a. asus alevivanema kohale Siiman. Pikemat aega oli alevivanemaks J. Einman, nimelt 11. sept. 1925. a. kuni 20. aprillini 1937. a. Selle järele määrati siseministri poolt Kunda alevivanemaks praegune linnavanem Kalju Otu. Linnavanemiks on praegu J. Tõlpus ja A. Oru.

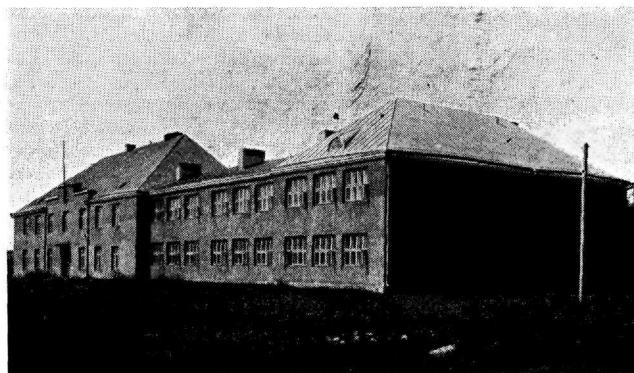
Kunda linna pindala on 950,6 hektaari. Elanike arv 1. mail 1938. a. oli 1923. Ehitusplaani järgi on kivichituste rajoonis pindala 11,95 ha, puuehituste all 161,9 ha, puisteede, avalike parkide ja platside pindala 60,8 ha ja tööstusrajooni pindala 284 hektaari. Hoonestatud linnaosa tänavate üldpikkus on 6,3 kilomeetrit. Kanalisatsiooni torustiku ja kaetud kanalite pikkus on 5,6 km, vesivarustuse kanalite üldpikkus 1,7 km ja lahtiste kraavide üldpikkus 12,6 km.

Linnal on oma kinnisvarad, millede hulgas on muu seas moodne ja avar 6-kl. algkoolimaja ning üks suuremaid rahvamaju Virumaal. Mõlemad hooned on uued kivist ehitused ja varustatud keskkütte, elektrivalgustuse ja vesivarustusega.

Vahepeal, eriti viimaseil aastail, tekkis end. alevivalitsusel raskusi elarvete täitmisega, mis oli tingitud halvast majanduse juhtimisest. Alates 1937. a., millal alevivalitsust hakkas juhtima praegune linnavanem K. Otu, hakkasid asjad edukalt paranema. Selle tõenduseks olgu tähendatud, et

KALJU OTU,
Kunda linnavanem

Kunda algkool

end. alevi eelarve puudujäägi summa 1. aprillil 1937. a. oli Kr. 16.250,16, 1. aprillil 1938. a. oli aga juba kõigest Kr. 9.713,65. Aasta jooksul kaeti seega puudujääki Kr. 6.536,51. Läänud aasta eelarve lõppes Kr. 1.266,18 ülejäägiga. Praegune linnavalitsus on kogu innuga oma asja juures ja võib julgesti oletada, et veel mõningate pingutuste järele ollakse kõigist raskusist üle. Praegu on linnavalitsusel peamiseks ülesandeks linnavalitsuse ja koolimaja ümbruse kordaseadmine ja kaunistamine, samuti ka rahvamaja korrastamine ja lõpule ehitamine, peamiselt näitelava ja selle juure kuuluvate ruumide näol. Ka uue tapamaja ehitamine on linnal kavatsusel juba lähemal ajal.

Kärdla linn asub Lääne-Eesti saarestiku kuuluva Hiiusaare põhjarannikul. Alevina määrati ta piirid kindlaks 1933/34. a. maamõõtja A. Toomi poolt koostatud piiride plaaniga. Linna pindala on 9,05 ruutkilomeetrit, elanikke oli 1. mail 1938. a. 1488, neist mehi 595 ja naisi 893. Kesktihedus 16,4 ühel ruutkilomeetril.

Maapinnalt on Kärdla lausmaa, keskmise viljakusega. Kliima on pehme ja mereline. Taimestik ja loomastik tavaline.

Kärdlat ümbritseb põhja-piirilt Läänemeri, muus osas Pühalepa vald (endine Suuremõisa). Kärdla sadam on soodus mereühenduseks, kuna ta võimaldab laevavahendust aasta läbi.

Kärdla ajalugu algab 19. sajandi algusest, millal praegust linna läbistava jõe kaldal elutsesid üksikud perekonnad, kes tegelesid peamiselt kalapiügiga, kuna tuiskliivane maapind ei kõlvanud maaharimiseks. Elanikud olid rahvuselt enamuses rootslased.

1828.—1829. a. alustasid kolm venda, krahvid Ungern-Sternbergid (Suuremõisa, Kõrgessaare ja Ungru mõisade omanikud), siia kalevivabriku ehitamist. Vabriku valmisaamisel, mis oli väike osa praegusest suurtööstusest, oli vaja töölisi ja neid toodi nii mandrilt kui ka teistest Hiiumaa osadest.

1879. a. hävis osa vabrikuhoonest tuleõnnetusel ja pärast seda teostati vabriku juurehitusi, millised kivihooned on säilinud tänaseni.

Töenduslikult olid kalevivabriku hülgeajad 1905.—1907. a., millal töötati 700 töölisega, kuna Eesti omariikluse ajal on nende arv püsinud 200—300 ümber.

Kuna Baltimail moodustati vallakogukonnad 1866. a., on Kärdlas, mis kandis siis nime „Kerde“, juba 1848. a. kalevivabriku valitsuse poolt seatud ametisse „oma“ vallavanem, kes „valla“ piirkonnas, vabrikule kuuluval maa-alal, lahendas elanikkonna ühiskondlikke küsimusi. Tolleaegsete vabrikuomanike leidlikkuse tippsaavutusena tuleb lugeda oma rahade käibeelaskmist. Maksuvahendina levisid need kogu saarel ja isegi mandrile, kuid kõrvaldati Vene riigivõimuga. Territoriaalselt on Kärdla välja kasvanud Pühalepa vallast, kelle piirkonda kuuluvast Suuremõisast on eraldatud Kärdla kalevivabrikule maa-alasid kolmel korral, kogusummas 170 ha suurus.

A. POST,
Kärdla linnavanem

Aleviomavalitsuse sisseadmisega 1920. a. liideti Kärdla vallale juure osa Pühalepa (Suuremõisa) vallast 700 ha suurus. Hilisemaid piiride muudatusi ei ole olnud.

Kärdla koolimaja

Elanikkonna vajaduseks on Pühalepa vallas pikaajalise rendil riigilt kasutada antud 150 ha karja- ja heinamaad.

Elumaju on 350. Need on rõhuvas enamuses ühekordsed. Omal ajal on nad ehitatud vabrikutöölise poolt kalevivabriku laenuga.

Maa-ala on tükeldatud kruntideks 0,3—1 ha suuruses, moodustades väikesi aiamaajapidamisi.

Linna omapärasus peitub tema looduslikus lopsakuses — inimelamud upuvad rohelusse. Ta on üks neid aedlinna, kus üldmulje ühtlus on domineeriv — iga tänav on omaette puistee, kus aedu palistavad pöösashekid.

On kulunud sajand aastaarvust, et tuiskliivalagendikku muuta visa tööga kauniks lille- ja taimeaiaks, kus hävitavad põhjatormid halastamatult murravad kauneid kuuski, kaski. Langenute asemele istutatakse uued ja nii kestab see võitlus ka tänapäeval.

Linnas puudub kanalisatsioon ja veevõrk. Vett saadakse ainulaadsest suurkaevudest, kust seda saadakse aasta läbi. Ka ei puudu veel oma eriline omadus tervishoidlikust seisukohast, kuid need omadused vajavad veel uurimist.

Vene keiserriigi langusele järgnenud revolutsiooniaegse demoraliseerunud sõjaväe nõrkus võimaldas Saksa okupatsioonivägedel vallutada ka Hiiumaa. Nende vägede siinviibimise aeg, 1917. a. nov. kuni 1918. a. detsembrini, on kurvim Kärdla ajaloo.

Vene vägede taganemisel hävitamisest vaeu pääsnud kalevivabrik lõpetas oma töö ja kogu Kärdla rahvas kannatas tõelist nälga kuni Eesti omariikluse saabumiseni.

Tänu omariikluse seaduseandlusele, on siin läbi viidud majaanike õigus maa kasutamises.

Riiklike asutustena ja ametnikena tegutsevad kohapeal jaoskonnakohtunik, kohtu-uurija, notar, postkontor, politseikomissar, metsaülem, piirivalve rajooniülem, maavalitsuse ülalpidamisel haigla, jaoskonnaarst ja loomaarst.

Linnavalitsuse ülalpidamisel on reaalkool ja algkool, mis mõlemad asuvad uues, 1930. a. ehitatud, nägus koolimajas.

Kaubanduse alal on Kärdlas kohalik tarvitajateühing juba 30 aastat edukalt töötanud, omades 500 liiget.

Mustla linna asutas 1901. a. Tarvastu mõisa omanik Karl von Mensenkampff, kellel asus Viljandi-Võru maanteel 27 km Viljandist pikk ja must Mustla kõrts ja selle kõrtsi naabruses kaks lohakile jäänud talu: Eestro ja Anni-Hansu. Nimetatud talud kuulusid veel mõisale ja andsid mõisaomanikule vähe tulu. Talude tulukusetõstmise küsimuse juures tuli mõisaomanik mõttele talud ära tükeldada ja ehituseks vakamaade viisi välja anda. Nii valmiski 1901. a. esimene Mustla linna plaan

ehitusvakamaadega ja tänavatega. Et asukoht oli soodus, nagu kaugus Viljandist, kõrts ja Tarvastu kirik lähedal, mis kujundas temast Tarvastu kihelkonna keskuse, siis hakkas asu-

JOH. REKAND,
Mustla linnavanem

on Tarvastu Tarvitajate Ühisus ja Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi Kaubanduse Osakonna harukauplus. Peale nende veel 5—6 väiksemat erakauplust. Linnas asub ka kaks rahaasutust: Tarvastu Ühispank ja Tarvastu Põllumeeste Ühispank. Siis veel kaks restorani, kus kõik linna ja tema ümbruskonna ärilised, poliitilised ja muud tehingud alguse saavad ja pärast ka kinnitust leiavad. Ametasutisist asub linnas peale linnavalitsuse veel Tarvastu vallavalitsus, Tarvastu postkontor ja Tarvastu jaoskonna tervishoiuarst. Seltskondliku kooskäämise kohaks on Tarvastu Põllumeeste Seltsi maja. Tähtsaimaks seltskondlikuks organisatsiooniks on linna Vabatahtlik Tuletõrje Ühing ja KL Tarvastu malevkond ühes oma üksustega ja eriüksustega, mille keskus asub Mustlas ja mis on ümbruskonna aktiivseimaid seltskondlikke organisatsioone.

Kuni 1927. a. 1. jaanuarini kuulus Mustla Tarvastu vallale külge, kuid ülalnimetatud ajal eraldub ta Tarvastu vallast ja saab iseseisvaks omavalitsuse üksuseks — aleviks. 1. okt. 1931. a. asutatakse Mustlasse algkool, enne oli kool ühine Tarvastu vallaga.

Mustlas on ümarguselt 1000 elanikku, seega on ta rahvarvult Eesti väiksem linn.

ustvee praeguses asukohas, Peipsi rannikul, elutses umbes 150 aastat tagasi metsa sees neli eesti perekonda. Hunded, karud ja teised metsloomad olid nende lähimaiks naabreiks. Aegajalt tuli perekondi juure, raiuti maha metsa, hariti maad. Eriti rohkesti asus siia rannikule elama vanausulisi läinud aastasaja esimesel poolel, pagedes Venemaalt usulise tagakiusamise eest. Nii kujunes Mustvee, olles saja aasta eest väikene kalurite küla.

Oma haripunkti saavutas Mustvee maailmasõja algpäevil, kuna siis elanike arv ulatus üle 4000. Viimaseil aastail kõigub elanike arv Mustvees 2800—3000 vahel. Elanike arvust on Mustvees umbes $\frac{2}{3}$ vene ja $\frac{1}{3}$ eesti rahvusest. Vene rahvusest kodanike peatöölaks on kalapüüdmine.

Eesti-Vene rahulepingu alusel eraldati pool Peipsi järve Eestist, mis loomulikult mõjus vähendavalt kalasaagile. Sel põhjusel on osa kalureid endale teise elukutse valinud ja siirdunud osalt Kiviõlisse, teenides seal ülalpidamist kaevanduses, kuna teine osa on ülalpidamist leidnud ehitustöödel sisemaal. Need asjaolud ongi põhjustanud Mustvees elanike arvu languse. Eesti Vabariigi loomisel hakati kohapeal organiseerima kaitseliitu 26. nov. 1918. a., mis sündis Torma-Lohusuu Kaitseliidu ülema L. Toominga üleskutsel ja ju-

tatud linn võrdlemisi ruttu arenema. Tekkisid esimesed ärid, käsitöölise asulad ja põllutöölise elumajad. Mustla on põllutöölise linn. See omapärane joon oli temal alguses ja on püsinud kuni käesoleva ajani, sest enamik linna elanikke on seotud põllutööga ja saavad ülalpidamist töötades ümbruskonna, s. o. Tarvastu, Suislepa, Kärstna ja Holstre valdade taludes. Peale põllutöö tegeleb osa linna kodanikke käsitöö ja kaubanduse alal, kuid suuremaid nimetamisväärseid tööstusettevõtteid linnas ei ole. On paar väiksemat nahatööstust, kaks meiereid ja paar mehaanikatöökoda, mis rahuldavad ümbruskonna nõudeid. Suuremaiks ärideks

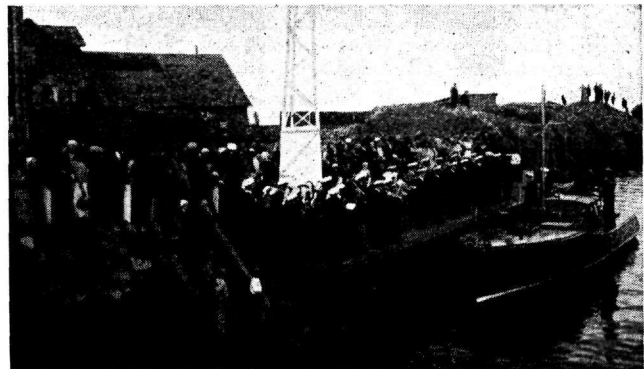
Mustla linna vaade

hatusel. Mehi oligi vaja, sest 14. dets. 1918. a. jõudsid punaväed Lohusuu küla alla, kuhu Mustvee mehed ühes naabervaldade kaitseliitlasiga neile vastu läksid. Vastase suure ülekaalu tõttu tuli taanduda. Edasi järgnesid Kõnnu ja Aidu lahingud. Aidus ühinesid Mustvee kaitseliitlased, arvult 12—13 meest, Kuperjanovi pataljoni ja osalt mindi soomusrongile. Rahuajal kuni 1936. a. detsembrikuuni kuulusid Mustvee kaitseliitlased Torma malevkonda. 14. dets. 1936. a. pandi alus Mustvees Peipsi sisevete rajooni Põhja divisjonile, ja tänu kodanike ohvrimeelsusele oli divisjonil järgmise aasta suvel Mustvee sadamas oma mootorpaat.

Selle mootorpaat „Vahuri“ korpus läks maksma 3900 krooni, missugune summa on suuremalt jaolt juba kaetud koha pealt saadud summadega. Et siin, idapiiril, riigikaitse nõudel tuntakse end ühe riigi kodanikena, rahvustest hoolimata, nähtub ka sellest, et piirivalve mootorsaami muretsemiseks Mustvee kodanikud panid kokku umbes 1200 krooni. Uus linnaseadus paneb Mustvee kodanikele ka teatud kohustusi, eriti linna välisilme ja heaolu korraldamises. Selleks on vaja sama üksmeelt ja head tahet, nagu seda on näidanud mustveelased riigikaitse alal. Siis ei jää edu tulemata.

VALTER KULLI,
Mustvee linnavanem,
KL kohalik spordipealik

KL Peipsi sisevete põhja rajooni divisjoni kaitseliitlased mootorpaat „Vahuris“ Mustvee sadamas

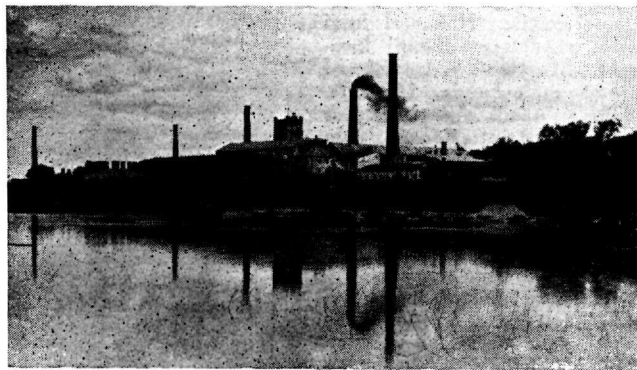

indi ajalugu ulatub 1832. aastani, mil ehitati Pärnujõe kaldale soode ja metsade keskele kalevivabrik, mis sai oma nime lähedal asetseva mõisa järgi. Kuna elamuid lähedal ei olnud, siis hakkas vabrikuvallitsus oma 50-ha-lisele maa-alale ametnikele ja töölisile rajama elamuid. Niimoodi kasvas praegune Sindi linn välja õigupoolest samanimelise kalevivabriku töölis- ja ametnike perest.

Eesti Vabariigi ajal, 1921. a., sai Sindi endale aleviõigused.

1928. a. lõppes Papiniidu-Lelle raudtee ehitus, mis ühendas Sindi Pärnu ja Tallinnaga, kergendades tunduvalt Sindi suurt tarvidust liikumises. Pealeselle on alatine autobuseühendus Pärnu, Tori ja Vändraga, andes ühes raudteega sindilastele 8—9 võimalust päevas sõita Pärnu ja tagasi. Ühenduse tarvidus Pärnuga on aga nii suur, et sageli on sõidukeis ruumipuudus.

Majanduslikult on Sindi üks jõukamaid uusi linnu. Sindi elanike elutasemest annab vahest kõige parema pildi see, et 2000 elaniku kohta on tarvilusel 383 raadiot, 373 jalgratast, 3 mootorratast, ning 3 veo- ja sõiduauto. Pealeselle

Vaade Sindi vabrikutele jõelt

on ehitustegevus elav. Korterid on vanades majades enamasti küll kitsad, aga hästi sisustatud. Uutes majades on lähedal moodsad valged eluruumid hea ja korraliku sisustusega.

Seltskondlik tegevus on Sindis õige mitmekesine ja mitmes sihis on saavutatud tähelepanavat edu, nagu spordiseltsis „Kalju“. Tähtsaimad organisatsioonid oleksid: Kaitseväeüksus, tööliste ühing, 2 tuletõrjeksust, „Sõpruse“ ja „Harmonie“ selts jne. Seltsi on kokku üle 25.

Linnana saab Sindi nõndaüelda „kaasavaraks“ suured saja-aastased pargid ja puistikud, arendamisel on veel palju rohelisi teid ja parke. Suur puudus on Sindil korralikust rahvamajast. Selle all kannatab seltskondlik elu.

Kui alevid harilikult on arenenud toetudes tagamaale, siis on Sindi sündinud ja elanud juba sada aastat, toetudes ainult päeva- ja tükitööle vabrikus. Mõnigi kord on sindilane rahutult arutanud küsimust, kas jätkub tööd edaspidiseks. Sellega on ehk seletatav sindilaste närvlik olek, maainimese rahulikkuse puudumine. Sama närvitsemine on sindilasi mööda maailma laiali kannud paremat otsima, küll Venemaale, küll Austraaliasse, muidugi ka Ameerikasse. Sindis pole vist ühtki vanemat perekonda, kes ei võiks nimetada poega, tütart, venda või õde kuskil välismaal. Noorte inimeste väljarändamine tekitab ainulaadse nähtuse, et mitmekümne aasta jooksul on Sindis surevus olnud suurem kui sündivus. Rahvaarv seisib tasakaalus maalt juuretulnute abil.

Linnaks saades Sindi saab vahest üle väljasuremise haigusest. Ja kuna tagamaa kiiresti kasvab ja areneb, peab ka Sindi sammu oma arenemises ja ümbruse nõuete täitmisel.

ure-Jaani luteriusu koguduse kirik ajaloolistel uurimistel teatavasti põlvneb 15. sajandist. Kirik ja selle juure kuuluvad kirikhärra ja köstri eluhooned olidki ühes kirikukõrtsiga esimesteks ja pikema aja kestes vist ka ainukesteks ehitusteks praeguse Suure-Jaani linna maa-alal.

Kihelkondlikuks keskuseks kujuneva asula tekkimist kiriku lähemasse ümbrusse võib märgata alles läinud sajandi teise poole algul. Viie suure maantee ristlemiskohana oli kiriku lähikond kõigiti soodsaks asukohaks tärkavale alevikule. Takistavamaks piduriks aleviku jõudsamale kasvule oli aga koha algul ehituskruuntide saamise raskus.

Esimene hoogsam ehitustegevus kohapeal algas selle järele, kui Taevere mõisa rentnik Kuldkepp aastal 1891 Valula karjamõisa maadest hakkas jagama soovijale ehituskruunte. Juba esimesel aastal on võetud 25 kruunti ja paari aasta jooksul püstitati 18 uut elamut. Ehitajaiks olid peamiselt kehvemad inimesed, mitmesugused käsi- ja päevatöölised.

Maasaamise raskuste kõrval on mõjunud aleviku edaspidisele arengule omajagu pidurdavalt ka Tallinn-Pärnu kitsarööpmelise raudtee Suure-Jaanist eemale ehitamine. Esialgse kava järgi olevat pidanud see suunduma Suure-Jaanist läbi ja jaama asukohtki olevat olnud juba määratud kirikumõisa rehe juure. See plaan nurjus Lõhavere mõisaomaniku von Helmerseni vastuseisemisel, kes kuidagi ei olevat tahtnud lubada raudtee jaoks maad. Kuna Olustvere mõisnik krahv Fersen andis aga maa tasuta, ehitatigi siis raudtee Olustverest läbi.

Rööbiti aleviku elanikkonna suurenemisega hakkas sinne elu-olu juba möödunud sajandi lõppkümnendest alates kordkorralt üha enam omandama linlikku ilmet. Tekkis juure uusi kauplusi ja asutati mitmesuguseid vähemaid käsitööstusi. Nii asutati siia möödunud sajandil nahaparkimistöökoda, siis riidevärvimistööstus, paar tiseritöötuba jne. Aastal 1882 asutati apteek ja umbes samal ajal asus Suure-Jaani elama ka esimene arst. Taevere vallavalitsus kolis üle Taevere mõisast Suure-Jaani alevikku aastal 1891. Oppelasutusist oli kohapeal esimeseks tolleaegne S.-Jaani kihelkonnakool. See kool oli üks vanemaid kihelkonnakooli tervel kodumaal, alustades tegevust esialgu n.-n. „köstrikskoolina“ juba 1738. a., niisiis täpselt 200 aastat tagasi.

Seltskondlikule tegevusele rajas Suure-Jaanis alus põhja omaaegne S.-Jaani köster-kooliõpetaja Joosep Kapp, kes juba läinud sajandi kuuekümnendail aastail asutas sinna esimese laulukoori ja pärast esimest üldlaulupidu, aastal 1871, ka pasunakoori. Umbes samal ajal alustas J. Kapi juhtimisel koha peal tegevust ka E. Aleksandrikooli S.-Jaani abi-komitee, mis oli omataoliste keskel aktiivsemaid. Aastal 1887 asutati sinne laulu- ja mänguselts „Ilmatar“, mille korraldusel juba aastal 1894 peeti esimest suurem kihelkondlik muusikapäev.

Käesoleva sajandi teise kümne algul tekkisid S.-Jaani ka esimesed ühistegelised ettevõtted. Need on õigupoolest välja kasvanud 1907. a. asutatud Suure-Jaani Põllumeeste Seltsist.

Nii oli S.-Jaani alevik juba maailmasõja eelaastaks välja kujunenud küllaltki silmapaistvaks keskuseks oma kindla elanikkonnaga, võrdlemisi jõuka majanduseluga ja vajalike kultuuriasutustega.

Iseseisva omavalitsuse asutamise mõte tekkis S.-Jaanis 1917. a. Ajutine alevinõukogu

AUGUST NURK, Suure-Jaani linnavanem

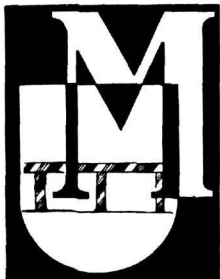

Lembitu linnus, n.-n. Leola linnus Suure-Jaani lähedal, millepärast käis võitlus kohaliku Kaitseliidu malevkonna ja Tuletõrjehingude vahel ja 29. XII 1937. a. Vabariigi valitsusega anti KL S.-Jaani malevkonnale

valiti 1919. a. suvel ja see töötas kuni 1922. a. lõpuni. Viljandi maavolikogu otsusega 30. sept. 1922. a. eraldati Suure-Jaani alev lõplikult Taevere vallast. Esimeseks alevivanemaks valiti Frits Aule, sekretäriks Jaan Jaska, kes on püsinud oma kohal tänaseni.

Omavalitsuse loomisest alates sattus tookordne Suure-Jaani alev kõigiti normaalseisse arengutingimusesse. Uutele kruntidele hakkas varsti kerkima vastseid ehitusi ja sellega kasvas ka alevi elanikkond. 1922. a. rahvaloenduse ajal oli Suure-Jaanis 141 elumaja, 1934. a. aga juba 200, elukortereid oli alevis 1934. a. rahvaloenduse ajal 410 ja elanikke neis 1040. Praegu ulatub elanike üldarv pisut üle 1100.

Suure-Jaani välinegi ilme on omavalitsuse päevil mitmeti muutunud. On rajatud mitmed uued puisteed, korraldatud avalikke platse jne. Erilist märkimist väärib viimaste aastate kodukaunistamise hoogtöö mõjul läbiviidud kirikutaguse, varem metsistunud rägastiku all seisnud järvekalda muutmine kauniks jalutuskohaks.

Mõisaküla on oma ligi 2300 elanikuga üks meie suurimaid väikelinnu, mis kasvanud välja alevist ja saanud nüüd linna õigused 1. maist s. a. kehtima hakanud uue linnaseadusega. Asudes Läti piiril, elab siin ka teatud protsent lätlast, kellega on vahekorraldus söbralik ja hea. Kohalikus algkoolis on ka läti klass, kus on küll ainult viis õpilast, mis aga näitab meie koolivalitsuse head tahet anda igal juhtumil meie lähemate lõunanaabrite lastele õpetust nende emakeeles.

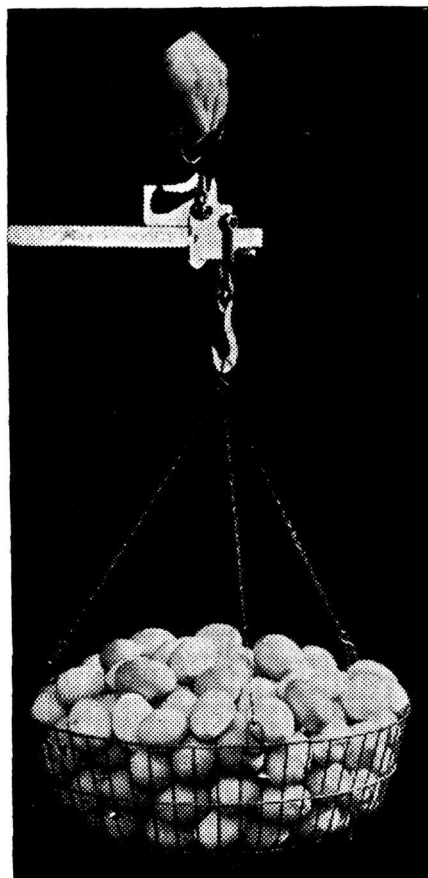
Mõisakülas asub kitsarööpmelise raudtee tehas, kus leiab tööd 240 inimese ümber, ja linavabrik, kus leiab tööd umbes 150 töölisi. Nendel kahel tööstusel baseerubki peamiselt linna eluõigus.

Kuna Mõisaküla linn on ehitatud soole, siis puudub tal jõudsamaks arenemiseks vajaline tagamaa. Tema majanduslik jõukus baseerub täieliselt linnal endal, s. t. tema tööstusil, mis moodustavadki linna majandusliku kandejõu. Kuna raudteetehase töölised, eriti aga oskustöölised, teenivad tükitega võrdlemisi hästi, siis on linna elanikkonna majanduslik seisukord võrdlemisi hea.

Mõisaküla on üks neid Eesti linnu, kus valitseb tihti eht-londonlik udu. See on ümberkaudsete soode mõju ja selle põhjusi on võimatu vältida.

Mõisaküla linnavanemaks on Jaan Paalits, kaitseliidu kohaliku malevkonna pealikuks raudteetehaste juhataja K. Eigelmaa. Olgu märkida, et kaitseliidu Mõisaküla malevkonnas on eriti suur protsent töölisi, sest kohalik tööliskond võtab kaitseliidu tegevusest ja elust eriti innukalt osa.

Viige kanamunad

EESTI MUNA EKSPORDI

vastuvõtukohtadesse

siis saate

parima hinna

Muistsetest tuledest Võidutuledeni

Eelajaloolisel ajal on paljud rahvad austanud tuld jumaluse sümbolina. Seda põhjustasid tule erilised omadused. Tule müstiline kalduvus soojuse ja valgusega sarnleđa päikesele tõstis teda kõrgemale ümbritsevatest elementidest loodusrahva silmis. Pikse sähvatused taevast asetasiid tule jumaluse pjeđestaalile. Tulikahjude stiihiline jõud ja hävitusvõime sisendasid inimesele religioosset hirmu, kuid teisest küljest kolde tule soojus ja valgus täitsid teda tänutundega. Just tule eriliste omaduste pärast tekkis kõigi rahvaste juures tulekultus ja tulejumalad. Ajaraamatute järgi tuntakse kõige vanemat tulejumalat Indias, nimega Agni. Keeleteadlased kinnitavad, et Agnist on roomlased võtnud ignis, leedulased ugnis ja slaavlastes ogni. Ent tulekultust sellasena nagu seda pühitseti Indias ei ole ükski rahvas võtnud üle. India Agni oli vahemees jumalate ja inimeste vahel, kes nõudis enese hüvituseks veriseid ohvreid, kui ta kihutas tulipunaseil hobuseil mööda maad, siis ohverdati talle inimesi, visates neid huljana Agni hobuste jalge alla. Ellujäänuid korjati üles ja põletati elusalt tules. Ka teised rahvad tundsid tulejumalaid, kuid neile ohverdamise tsereemonia ei olnud kaugeltki nii brutaalne kui Indias. Greeklaste Hephaiistos, roomlaste Vulkanus tulejumalaini pühendasid oma peaenergia käsitöö arendamisele, olles sepatöös abiks Pallasele. Vanad greeklased ja roomlased tundsid veel peale Hephaiistose ja Vulkanuse kolde- ja altaritule jumalaid, keda personifitseeriti naistega — Hestia ja Vestaga. Skandinaavias tunti muistseid tulejumalaid Logi't ja Thor'i. Eesti muinasteadus tulejumalat ei tunne. Läti Hendrik mainib küll, et eestlasil olnud äikese ja müristamise jumal Tarapita, kuid dr. Loorits ei taha sellega nõustuda. Ta kinnitab, et sõna Tarapita on tulnud sõnadest „aita, Taara“, nagu „aituma“ on tulnud sõnadest „aita, Jumal“. Rahva seas valitseb mõnel pool arvamine, nagu esineks Eestis Laarits tulejumalana või vähimalt tulevalitsejana, sest tule vallalepäasmisel hüütakse appi Laaritsat. Kuid kõik andmed lasevad oletada, et Laaritsa algupära on kahtlane. Võib peaaegu julgesti kinnitada, et Laaritsa on meile imponteerinud katoliku usk. Aastal 258 Roomas ärapõletatud märtri Laurentsiuse on paavsti jüngrid teinud tule kaitsjaks. Nemađ on kannud Laurentsiuse austamise eesti rahva hulka.

Hoolimata sellest, et Eesti muinasteadlased tulejumalat ei tunne, lasevad mitmed märgid aimata, et vanad eestlased tulekultuse eest hoolitsesid, mis küündis kuni tulele ohverdamiseni. Taevast mahasadanud tuld, piksetuld, võis rahva arvamise järgi kustutada ainult rõõsa piimaga. Rõõsk piim esineb siin taeva-

tulele antud ohvrina. Forselius kinnitab, et vanasti visati tulikahju ajal must kana tulle, mis pidi tule (punase kuke) lämmatama. Viljandimaal ja paljudes kohtades Tartumaal on tänapäevani säilinud komme leibade ahjupanemisel visata tükk tainast kolde sutesse. Eriti palju pühendab rahvas tähelepanu ahjule ja ahjutulele. Mõlematega on seotud lõpmatu arv ebausukombeid, mis kõik tüürivad sinna, et meelitada tuld. Praegu veel tarvitatakse maal tule mittesüttimisel lauset: „Põletasid elumajad, sepapajad, veskikojad ja viis väljarahva tuba, aga nüüd sa ei hakka põlema!“ See lause on muidugi uuema aja päritoluga, kui tuli oli juba kaotanud oma müstilise tähtsuse. Nüüd olid juba tarvitusel kivid, tulused ja taelad, mis tegid tule enam-vähem alati kättesaadavaks.

Muiste põletasid esivanemad surnud tules ära. Seda põletamist võib lugeda niihästi ohverdamiseks kui ka puhastamiseks. Korjus puhastati tules kõigest maapealsest roojusest ja saadeti ta ühtlasi ohvrina Toonele. Surnute põletamine kadus ristiusu tulekuga, säilisid ainult mitmesugused tuletegemise kombesid ohvri mõttega. Kuigi tulele pärast ristiusu tulekut ei tohtinud ohverdada, arvati vähimalt, et leegid ja suits avaldavad ikkagi oma mõju.

Tule taevast algupära ja puhastavat mõju tunnevad juba vanad greeklased, sest Prometheus varastab tule taevast, kuna Hestia hoolitseb selle eest, et tuli kunagi ei kustuks pühades templites. Ka „Kalevala“ kõneleb tule varastamisest. Louhi viib esmalt kuu ja päikese Pohjola kivimäkke vangi ja varastab selle järele tulegi, nii et maailmas hakkab valitsema pilkane pimedus. Kuid taevast saadakse uut tuld, mis aga maa peal kahju teeb ja viimaks Aluejärve kaob, kus siig tule neelab. Väinämöinen ja Ilmarinen lähevad tuld otsima, saavad tulekübeme kala kõhust kätte, kuid jälle teeb tuli palju kahju, kuni talle viimaks piir pannakse (XLVIII, 1—290).

Eestis liiguvad veel praegu vanarahva jutud, et rahaaugud põlevad, või et nende peal tehakse tuld. Tule ümber istuvad rahaaugu haldjad, kes mõnikord ausale möödaminejale tuliseid süsi hõlma või rüppe viskavad. Riide põlemist kartes raputab saaja tavaltiselt söed maha. Juhtub siiski üks süsi kuhugi jääma, siis osutub see kullatükiks.

Muistset eestlased pidasid tuld pühaks. Veel praegugi öeldakse tulesülitaja huuled kärna minevat. Küll aga võib kolm korda sülitada taelale, kui tael tuld lüües ei sütti. Samuti võib sülitada söele, kui see kolmekordse puhumise peale põlema ei hakka. Mingil tingimisel aga ei lubata sülitada tulle.

Tulesõnu tunneb rahvas mõnesuguseid. Tulikahju korral arvatakse tulesõnadest suurt abi olevat. Saardest on säilinud palju tulikahju takistavaid sõnu. Nii on J. P. Sõnajalg üles kirjutanud: „Ära põle, põline maja, kao, kallid kodukene, hella eluasemeke“. Teine: „Tuli toasta, suits saunasta, ving viburäästasta, karm katuseharjasta“. Neid sõnu lugedes ei hakka tuli „põlevasse põhkugi“. Loetakse aga: „Kustu, kustu, tuleke, viibi viha vinguke, jäägu põlemine järele“ — ja joostakse kolm korda vastu päeva, siis kustub tuli. Tuli kustub ka siis, kui hüpatakse punase hobuse selga ja kihutatakse ümber tulikahju, lugedes sealjuures sõnu: „Tuul võtku tuld toaotsast, pilved viigu piksetulda“.

Pealeselle võtsid meie esivanemad veel väljas sageli ette iseäralisi tuletõdemisi, andes tulele väikesi ohvreid, mis pidid peletama eemale hädasid ja kätte tooma õnnistust. Niisugustest tuledest võiks esmajärjekorras nimetada õitse- ja jaanituld. Hilisemal ajal muutus õitsetuli karjaste süütaks lõbuka, kuid alguses oli sel palju laialdasem tähendus. Ta pidi vaevaliselt öövägesid õitsilist eemale hoidma ja ühtlasi karja varjama. Kahjuks ei ole meie päevini säilinud andmeid õitsetulede ohvriest. Võime ainult kinnitada, et ohverdamisest õitsetulele harrastati õige suurejooneliselt, mida kinnitavad praegu veel rahva hulka püsima jäänud traditsioonid, olgugi uuemale ajale kohandatud kujul. B. Russov kirjutab oma kroonikas: „Kolmel ööl, Jaani, Peetri-Pauli ja Maarja mäele mineku ööl, ei ole linnades, alevites, mõisades, küldes midagi muud näha olnud kui rõõmutulesid üle kogu maa, kusjuures ka rõõmuga lauldi, tantsiti ja torupillidele armu ei antud, mis kõigis küldes väga tarvitusel olnud.“ Peetripäeva tuled on küll kadunud, aga peale B. Russovi kroonikas nimetatud tuled tuntakse jüri-, leedu-, lihavõtte- ja mihklipäevatesid. Enne kui peatume ülalmainitud tuled juures, vaatame lühidalt rõõmutulesid rahvusvahelises maasstaabis.

Rahvapõlvadel suurte tuled süütamine on õige vana komme. Kõik tolleaegsed peod kandsid õigupoolest usundlikku iseloomu, seepärast illuminatsioonile rõõmupidudel anti müstiline ja suursugune tähtsus. Vanad greeklased lampas'e peol, mida pühitseti Merkuuri, Hephaisose ja Prometheuse auks, ilustasid piduplatsi ja isegi ümbruskonna hooneid värviliste laternate tuledega, millega austati Minervat kui õliandjat, Hephaisost kui lampide leiutajat ja Prometheust kui tulemuretsejat. Neil päevil peost osavõtjad tantsisid tule ümber, hoides pihus põlevaid tõrvikuid. Erilise tulekultusega pühitsesid vanad greeklased ka Bacchuse pidu, mis langes viinamarjakorjamise järelejale. Sama võib ütelda roomlaste Ceres'i peo kohta. Mõlemad rahvad pühitsesid neid pühi öösi vastavate illuminatsioonidega, kusjuures pidutsejaid valati üle veiniga. Rooma keiser Servius Tullius tegi korralduse, et külvi ajal üks päev pühendataks puhkusele, mil kõigil avalikel platsidel süüdataks põlema suured õlekujad. Seda tulepidu kutsuti Sementina ehk Paganolia emakese maa auks. Eriti suurejooneliselt ja rõõmsaid tulepidusid pühitsesid vanasti pärslased. Siin pandi peamine rõhk tantsule ja lõbustustele, mis sageli muutusid pööraseiks orgiaiks. Hommikumaa ja antiikse maailma tulepidude

traditsioonid ja kogu usundlik tulekultus kandus üle kristlikku maailma. See on teinud aja jooksul läbi suuri muudatusi, kuid on jäänud püsima siiski kõigi eluavaladuste juures. Praegu ei sünni isegi kristlikus kirikus ühtki tähtsamat tseremooniat ilma tuleta. Kuid ka muistsete rahvapõlvade tulekultuse traditsioonid on jäänud püsima ühel või teisel viisil iga rahva juures.

Eesti muistsetest tuledest on meie päevini säilinud kõige paremini jaanituled. Praegu rahvas ei mäleta enam midagi selle pidamise õigest põhjusest, vaid annab jaanitulele lõbupidu iseloomu. Vanasti põletati jaanitulesid suvise looduse meelitamiseks. Selle poole vihjavad nõidused, mis olid seotud jaanitulega. Holzmayer kinnitab, et vanad eestlased uskunud, nagu kasvaks ainult nende vilid hästi, kes jaanitulele midagi on ohverdanud. Nii oligi kuni hilisema ajani paljudes kohtades komme tappa jaaniõhtul kukk, kelle verisuled, jalad ja sisikond heideti tulle. Virumaal otsiti jaaniõöl alati õnnelilli ja arstirohte ja ohverdati alasti jaanitulele. Teisel tehti tulelõkkes põllule vilja ümber. Nii kaugele kui tuli paistis ja suits ulatas, arvati ümbrorohi kaduvat ja vilid ikalduse eest kaitset leidvat. Peale lõkete põllul peab üldinegi jaanituli vilja kasvatamisele avaldama rohket mõju. Iga peremees katsub jaanitule jaoks midagi kaasa viia, kes puuhälge, kes kadakavihke, kes õlekoo, kes heinasületäie, sest laul kõlab: „Kes ei tule tulele, selle odrad ohakased, kaerad kasteheinased!“ Jaanitulega on meie esivanemal seotud niivõrd palju nõidusi, et nende loetlemine siinkohal viiks pikale. Täheandmine vaid, et jaanituli pidi hävitama roojust, kaotama kurjust ja edendama sigidust. Seepärast hüpati läbi tule, aeti karja kui mitte tulle, siis üle tuletukkide... Jaanituli oli püha, mis pidi inimestele, loomadele ja viljale avaldama rohket mõju.

Vähem kui jaanituli on praegu tuntud jürituli. Aga vanasti olid nad tähtsuset peaaegu võrdsed. Kuna jaanitulesid võime kutsuda inimeste tuledeks, peame jüritulesid nimetama loomade tuledeks. Jaanituledega püüavad inimesed enestele muretseda õnne ja head käekäiku, jürituled peavad aga loomadele tulu tooma. Jürituli on loomadele nagu puhastustuleks, ühtlasi aga ka kaitsetuleks. Jüripäeval tehakse õue või karjamaale lõke üles ja aetakse loomad läbi tule. Ei taha loomad läbi tule hüpata, võtab karjane tulest üksikuid tukke ja sunnib loomi vähimalt üle üksikute põlevate tukkide hüppama. Sagedasti arvatakse jüritule suitsust karjale küllalt saavat. Kari aetakse hästi tule juure ja lastakse tal suitsu käes olla. Mõne korra laseb peremees jüritule juures püssi. Arvatakse, et tuli, suits ja püssilaskmine kõik äpardused ja õnnetused suve jooksul kariast eemale hoiavad. Lääne- ja Virumaal „süüsetati“ karja alles möödunud sajandi viimsel veerandil. Selleks võttis peremees või perenaine paja hõõguvate sütega, heitis sütele aasta enne seda korjatud suitsetamisrohtu ja suitsetas pajaga iga looma ümber, tihti koguni kolm korda. Tartumaal lõi vanasti peremees vaia laudasõnnikusse püsti, pani vaia otsa rattarummu, rummusse hõõguvaid süsi ning üheksat liiki rohte ja puhus rohud põlema. Selle järele tõi perenaine iga looma rattarummu juure ja puhus loomale

suitsu vastu silmi. Alles pärast suitsetamist lasti loomad laudast välja, rattarumm aga maeti maha.

Nagu Holzmayer kinnitab, tunti vanasti Muhus leedutulesid, mis sulasid kokku B. Russovi poolt nimetatud maarjapäevatuledge. Peame kohe tähendama, et leedutulel ei ole midagi ühist Leedumaaga. Prof. Eisen väidab, et leedu on kunagi tähendanud liivaküngast või kokkuuhetud maad. Niisugusel kohal hakati rõõmupidusid pidama ja aja jooksul pärisid niisugused rõõmupeod, kiikumised ja tantsimised leedu nime. Leedutulesid põletatakse Muhus heina-maarjapäeva õhtul, 1. juulil. Muhus suure tee ääres on Leedumägi. Seal põles iga aasta 1. juulil leedutuli. Ka Hellamaal, Liival, Raugil ja Suure-Kõrtsi juures hakati hiljem põletama leedutulesid. Rahvas nimetab neid lihtsalt leetudeks. Tule ääres hakkavad kokkutulnud poisid ja tüdrukud üksteisel käest kinni, torupill pannakse hüürgama ja tants läheb lahti. Vahepeal hüütakse ühtelugu hurraa ja visatakse kive tulle. Leedutulede tähendusest ei mäleta rahvas midagi. Kivide viskamine tulle tunnistab aga, et neil tuledel on ohvri maik juures. Võib oletada, et vanasti heideti tulle muid ohvreid, uuem aeg leppis aga kividega, seda enam, et tuli oma sisulise tähenduse on ammu kaotanud.

Nimetamisväärne on veel mihklituli. Seda tehakse mihkclipäeval, nähtavasti tänuühenduseks heldele loodusele. Mihkclipäeval läks küla noorsugu üheskoos metsa ja tegi suure tule. Tule ääres küpsetati uemal ajal kartuleid, vanemal ajal aga kaalikaid. Siinsamas tehti ka õlut, kuid mitte linnaseist, vaid kadakamarjadest. Korjati kadakamarju, toodi kapatäis vett, pandi marjad vette, kus need katki pigistati, siis võeti kuum kivi ja visati kapp. Kapp kaeti riidega, et marjad saaksid umbses ruumis haududa. Pidotsemine koosnes õllejoomisest, mängudest, tantsudest ja naljadest ümber tule. Pärnumaal toimiti aga teisiti. Seal ajasid noored inimesed karja koplisse või heinamaale. Tehti suur tuli üles ja ligivõetud padade ja pannidega küpsetati ja keedeti. Noorrahvas pidas tule ümber mängides ja lauldes rõõmsat pidu.

Puudutanud mõne reaga vanade eestlaste tulepidusid tahaksime lühidalt tähelepanu pöörda ka põletamisohvreile. Tuleohvreist kõneleb Fabricius oma ajaloos: „Sääljuures kannavad nad õllekannu vaheajal ülestehatud tule ümber kolm korda ja valavad õlut tulle, ikka vihma ja vihma paludes.“ Hupel kirjutab: „Nende salajaste ebausuliste kokkukäimiste juures on praegu veel tule ülestegemine ja alal- ehk põlemashoidmine üks kõige tähtsamaist teenistustest. Sinna tulle viskavad nad kõiksugu kraami... Ümbertkaudu tuleb tuhandete kaupa väge kokku. Nad teevad kirikusse suure tule, kuhu nad viskavad ohvriks lõngu, linu, villu, leiba ja raha.“ (Topographische Nachrichten.) Põletamisohvri jäljed on uuema ajani säilinud. Kihelkonnas kasvas vanasti suur hiietamm. Selle tamme juure tegid saarlased merele minnes suure tule üles. Nad viskasid tulle sööki, jooki ja rahagi. Ainult niisuguse põletamisohvri järele arvati merelkäijate käsi hästi käivat. Hiljem hiietamm langes ajahamba ohvriks, ainult kõrge känd jäi järele. Selle kännu juures ohverdasid saarlased põletamisohvrit edasi. Ohverdajad tõid kodust tule tegemiseks kotiga puid kaasa. Tules ei põletatud mitte

ükski toiduaineid ja vilja, vaid isegi raha. Pärast ohvrite põletamist kustutati tuli, et känd koguni ära ei põleks. Aja jooksul kadus siiski känd. Kännu aseme kohal jätkati veel mõni aeg endist ohverdamist. Rõuges ja Paistus ohverdati ohvriksil anumasse korjatud ohvri — oina — verd. Kõrgepalul ohverdati pedaja otsas. Haanis Kitsekiivil põletati ohvrina kitseverd. Ka rooga ja õlut valatud seal tulle. Vaivara Salumäe juures oleva Kanepkaela kivi kohta teatatakse, et seal vanasti „mitmesuguseid põletamisohvreid Ukule ja ta abijumalatele ohverdati. Pärnu-Jaagupi Lauessaare hiiemäelt leiti omal ajal palju ohvrikive, kuhu veel hilisemal ajal viljateri ja raha viidi. Neist lõhkenud ohvrikividest tundus selgesti, et tuli neid vanasti põletanud. Niisama tunnistavad Põltsamaa Pajusi „Rahakirstumäe“ ohvrikivi lahtipölenud kivikorrad, et sel kivil vanasti ohvrid ära põletati, kuna hilisemal ajal annid niisama kivile pandi.

Põletamise ohvreid võeti kõige rohkem ette jaanipäeval ja mihkclipäeval. Jaanituld ei tehtud, nagu nüüd, mingisuguse samba otsa, vaid sageli süüdati lihtsalt puuhunnik maas põlema. Jaanitulelised istusid ohvrit tulle visates tule ümber. Ebavere mägi oli vanasti eriti tähtis jaanitule tegemise koht. Sinna mäele tuli rahvast ligidalt ning kaugelt kokku ja igauks tõi jaanitule jaoks midagi kaasa. Jaanitulel hüürgasid torupillid ja rahvas tantsis rõõmsalt tule ümber. Valju hõiskamisega teretati päikese tõusu. Pärast seda lõppes pidu. Ka mihkli- ja jürapäeval ei põletatud ohvreid vähema pidulikkusega. Vahe seisis ainult selles, et mihkclipäeva ohvrid olid tänuohvrid loodusele, jürapäeval ohverdati karja õnneks, kuna jaanipäeval peeti peamiselt inimesi silmas.

Ohvrite põletamist ei toimetatud mitte ükski kindlaksmääratud tähtpäeval, vaid ka muul ajal. Õpetaja Hollmann leidis Rõuges talu õues kiviga kaetud tuleaseme, kuhu tuld tehti ja paluma mindi, kui keegi teele läks. Kalamehed viskasid enne merele minekut jalustid tulle, lootes sellest kalaõnne. Wiedemann teab jutustada, et vanasti pikale teele minnes enne ohver põletati ja põletamiskoht kividega kinni kaeti. J. Tilk kirjutab Torist, et seal Kundru kivil peremees kõik õue piiril leitud asjad pihlakapuust tehtud tuel ära põletanud. Niisugune põletamine hoidvat õnnetuse talu piirist eemale. Kreutzwaldi teadmise järgi ei ohverdanud pulmast tulev noorpaar mitte ainult „veteemale“, vaid ka „tule-emale“ lepituseks. Mõnes kohas visatud raha kolde, teises ahju.

Ülaltoodust näeme, et tule austamine meie esivanemate juures oli õige suur. Tule poole pöördi õnnetuse-, mure- kui ka rõõmpäeval. Ristiusu saabudes, tuli kaotas oma esialgse tähenduse, kuid kultus jäi püsima. Praegune ristiusu kirik hindab oma tseremoniaals tuld samuti kui vanasti. Näiteks katoliku kirikus küünalde süütamise komme palvetajate poolt on kahtlemata pärit eel-ristiusuajastust. Rahvapidude tuled on enesestki mõista tihedas sidemes muistsete tuledega. Ainult võidutulede nime all ei tuntud neid. Võidutuld põletati esmakordselt Prantsusmaal 1793. aastal. Siit on nimetus kandunud laiali teistesse maadesse. Võidupüha ja võidutule traditsioone peab aga otsima iga rahvas omast minevikust.

—ju.

Sõjamuuseum – Vabadussõja mälestuste varaait

Meie kangelaslik Vabadussõda on püüdnud järeltulevaile põlvvedele hulga mälestusi ja lugusid meie vahva rahvaväe sangaritegudest. Need mälestused elavad rahva hinges tuhandeid aastaid ja lõpuks muutuvad nad sangarlikkudeks legendideks, mis sunnivad järeltulevaid põlvi aukartusega mõtlema nendele aegadele, kus Eesti riiklik iseseisvus rahva paremate poegade kangelaslike tegude kaudu kätte võideti.

Vabadussõja mälestuste piltlikuks säilitamiseks on meil asutatud juba 1919. a. sõjamuuseum, mis on koondanud endasse tänapäeval suurima säilmete tagavaraga Vabadussõjasse puutuvaid relvadest ja teistest sellesse puutuvaid esemeid.

Sõjamuuseum, mis asub Tallinnas, Vene tän. nr. 5. on avatud kõigile külastajatele, kuid kahjuks leiavad sinna teed ainult väljastpoolt Tallinna sõitnud inimesed, peamiselt õpilaste ekskursioonid, kuna pealinlased ise külastavad meie Vabadussõja mälestuste varaaita võrdlemisi loiult, väljaarvatud muidugi õpilased, kellele pakub sõjamuuseumi külastamine loomulikult suurt huvi.

Siiski on sõjamuuseumis vaadata-näha õige palju kõigile, kes meie kangelasliku Vabadussõja kohta vähegi huvi tunnevad.

Tegime neil päevil külaskäigu sõjamuuseumi — meie Vabadussõja mälestuste varaaita, kus muuseumi juhataja D. Poska andis meile muuseumi asutamise ja väljapandud eksponaatide kohta lahkelt seletusi.

Nagu selgus, on sõjamuuseum asutatud Sõjavägede Ülemjuhataja käskkirjaga juba Vabadussõja päevil — 19. jaanuaril 1919. a. Muuseumi asutamise mõtte algatajaks oli tolaegne Sõjavägede Ülemjuhataja staabiülem kindral J. Soots.

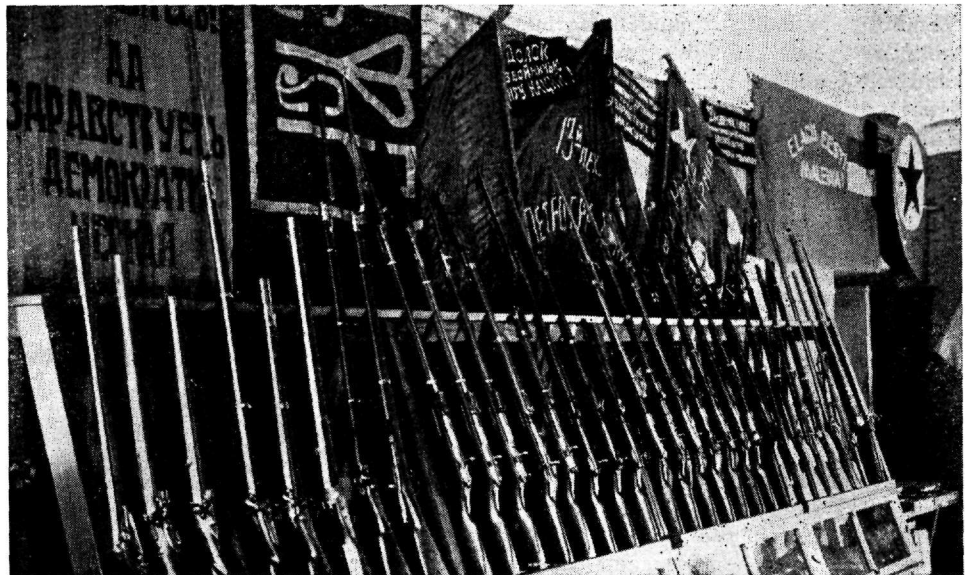
Juba Vabadussõja päevil hakati niimoodi koguma vaenlase käest äravõetud relvi, lippe ja teisi Vabadussõjasse puutuvaid esemeid. Pärast Vabadussõja lõppu, 1921. aastal, toodi kogutud esemed praegustesse ruumidesse, kus nad paigutati ja mahutati Vabadussõja kangelaslikku tegevust tähistavaks muuseumiks. Siit peale algab ka energiline eksponaatide juurekogu-

mine. Sõjamuuseumis leidub ka rohkest eestlaste muistseid relvi ja eksponaate maailmasõja, Vene revolutsiooni ning Saksa okupatsiooni päevilt. Suurem osa, umbes $\frac{2}{3}$ eksponaatidest, kujutab siiski meie võidukat Vabadussõda.

Arvestades muuseumi ruumide kitsikust, on praegu avalikult välja pandud ainult murdosa kõigest muuseumi valdusel olevaist eksponaatidest, kuna suurem osa esemeid asub kuni paremate aegade ja suuremate ruumide leidmiseni ladudes.

Astudes muuseumi ruumidesse, leiame esimesest toast esindusliku kogu väljapanekuist. Vasakul seinal näeme terve kogu lippe, neist vaenlaste käest äravõetuid 29 ja meie väeosade omi 13. Vaenlaste käest sõjasaagiks langenud lippude hulgas leiame ka läti ja hiina punaste lippe, landesvääri lippe jne. Lippude all, mis on paigutatud seintele, asetseb täielik lahingpüsside kogu. Alates vanaaegsete tulelukkuga varustatud lahingpüssidega näeme siin moodsaid tulirelvi Vene, Jaapani, Saksa, Austria, Belgia, Ameerika ja Inglise vabrikust. Vabadussõjas tuliristimist saanud vintpüsside hulgas leidub üks huvitav eksemplar, millele on tunginud vaenlase kuul otse rauda. Igatahes on see üks haruldasimaid tabamusi, ja seda mitte üksi Vabadussõjas, vaid üldse.

Teisele poole seina on asetatud raskekuulipildud, eesotsas Vene Maximi ja Golt'iga. Need relvad on langenud punastelt meile sõjasaagiks. Siinsamas on ka

Püsside ja lippude kogu sõjamuuseumis

Kuulipildujate ja mürskude rivi. Seinal väejuhtide pildid

landeväärilt äravõetud raskekuulipilduja, mille jahustoru on meie vägede poolt puruks lastud. Näeme siin ka mitmet tüüpi pommi- ja granaadipildujaid. Seina ääre on asetatud ritta täielik suurtükkide laskemoona kogu. Alates 37 m/m ja lõpetades 8", on siin esitatud peaaegu kõik mürskude liigid. Siia seinale on asetatud maalid meie Vabadussõja kõrgematest väejuhtidest. Eesotsas Sõjavägede Ülemjuhataja kindral Laidoneriga vaatavad siin Vabadussõja mälestusesemete peale alla Ülemjuhataja staabiülem kindral J. Soots ja diviisiülemad kindral Tõnisson, kol. Puskar, kindral E. Põdder † ja kol. Parts. Lähedal asuva mereväe esindusväljapaneku kohal ripub meie merevägede sõjaaegse juhataja kontr.-admiral J. Pitka portree.

Mereväe kogus näeme meie esimese lipulaeva „Lembitu“ loomulikku mudelit, originaalnimeplaati ja rooliratast. See on kõik, mis sellest uhkest laitekündjast senini on säilinud. Siinsamas on ka miiniristlejate „Lennuki“ ja „Vambola“ tormilaternad, suurtüki telefonid, tulejuhtimise abinõud jne. Kõrval asuvad mõned kergekuulipildujad, mis on langenud landesvääri käest meile sõjasaagiks. Siinsamas on ka kaks prantsuse tüüpi kergekuulipildujat — Loode armee pärandus meie sõjamuuseumile.

Keset ruumi on asetatud klaaskappidesse Vabadussõjaaegsete sõdurite loomusuurused kujud. Näeme talumehe riietuses kaitseliitlast hallis kodukootud vammuses ja läki-läkiga peas. Tema kõrval õppur-sõdur veneaegse õpilase mundris. Nende kõrval sõjaaegne ohvitser ja partisaan.

Samas ruumis asetsevad ka mitmed huvitavad erikogud, samuti klaaskappides. Näeme kõigepealt kapten A. Irve mundrit, milles ta langes võitluses landesvääri vastu Egle juures Lätimaal. Mundril on aumärgid, mis kapten A. Irv on saanud sõjaliste teenete eest.

Veidi eemal on leitn. J. Kuperjanovi munder ja mälestusesemed. Erikoguna on koondatud siia ka

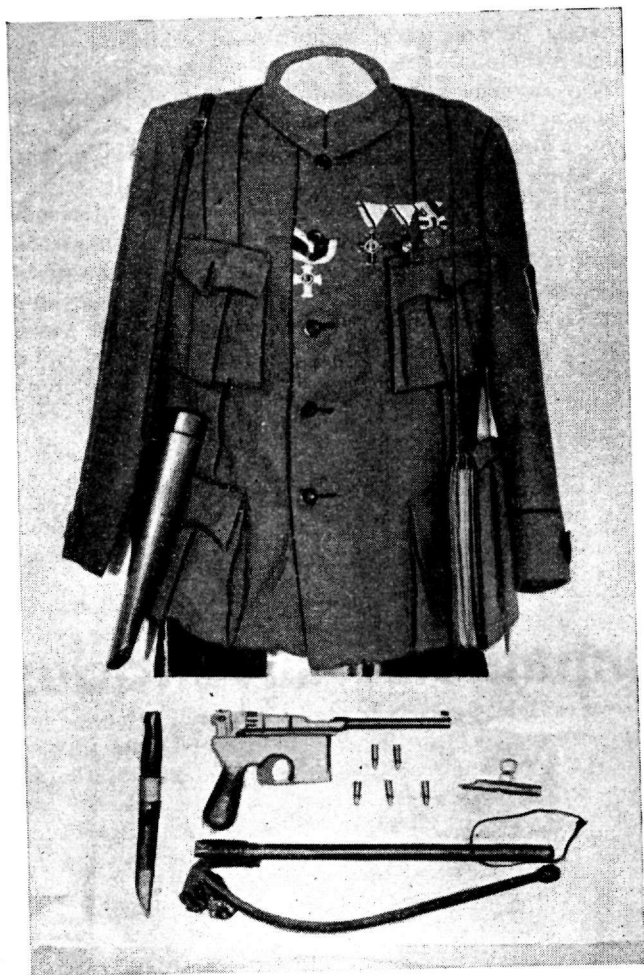
kindral E. Põdderi püss, kaks mõõka, mütsid, prillid, aumärgid, mürsukestast kombineeritud laua-telefon ja puust raamatute laegas, mille kindral E. Põdder on koolipoisina ise valmistanud ja mis on saatnud teda kogu Vabadussõja kestes.

Järgmises ruumis äratab tähelepanu suur Eestimaa reljeefkaart, kus on näidatud ära sõja piirkond Vabadussõja ajal. Kaks üle kaardi jooksvat kõverjoont näitavad — esimene kui kaugele vaenlane meie maale tungis, ja teine, kui kaugele ta siit meie vägede poolt välja suruti. Esimene joon algab Kunda lahe kohal ja ulatub Pärnu lahte. Selle järgi arvestades olid pu-

naväed kõige kriitilisemal momendil juba suurema osa Eestit vallutanud. Teine joon, kui vaenlane oli aga juba Eestist kaugele välja löödud, ulatub Leningradi väravaist laias kaares läbi Riia linna merre.

Mereväe väljapanek sõjamuuseumis

Kapt. A. Irve mälestus-väljapanek

Kaardi kõrval on võrdlevad tabelid meie ja vastaste sõjajõudude vahetõrgete kohta Vabadussõjas. Nagu tabelleist nähtub, oli meie ja punaväe sõjajõudude vahetõrge Vabadussõja ajal järgmine:

	Eesti väed:		Punaväed:	
	5. jaan. 1919.	Jõulud 1919.	5. jaan. 1919.	Jõulud 1919.
Täake	4169	14.930	6990	38.000
Kuulipildujaid	147	667	99	826
Suurtükke	21	160	34	205
Ratsanikke	602	—	988	—
Soomusautosid	—	—	1	—
Soomusrongid	4	8	—	9

Landesväeri sõjas oli võitlevate poolte vahetõrge järgmine

	Eesti väed:	Landesväer:
Täake	5881	7657
Kuulipildujaid	156	492
Suurtükke	39	70
Miinipildujaid	—	24
Soomusrongid	4	1
Ratsanikke	131	670
Soomusautosid	3	—
Lennuväge	—	1 eskadrill.

Nagu toodud ülevaatest selgub, olid vaenlased meist nii arvuliselt kui ka tehniliselt palju paremas seisukorras, kuid see ei takistanud meid siiski hiilgavalt võitmast Vabadussõda, pealegi kahel rindel.

Siinsamas väljapaneku juures landesväeri sõjanurgas on ka kunstnik O. Sädeki maal, mis kujutab meie soomusrongi esimest lahingut landesväeriga Amati silla juures, kus landesväerlased teatavasti ootamatult rünnakuga meie vägede kallale tungisid, kuid hiilgavalt tagasi löödi.

Landesväerilt saadud sõjasaagi hulgas näeme ka allalastud lennuki propellerit, hulga tulirelvi, läbilastud kiivreid jne.

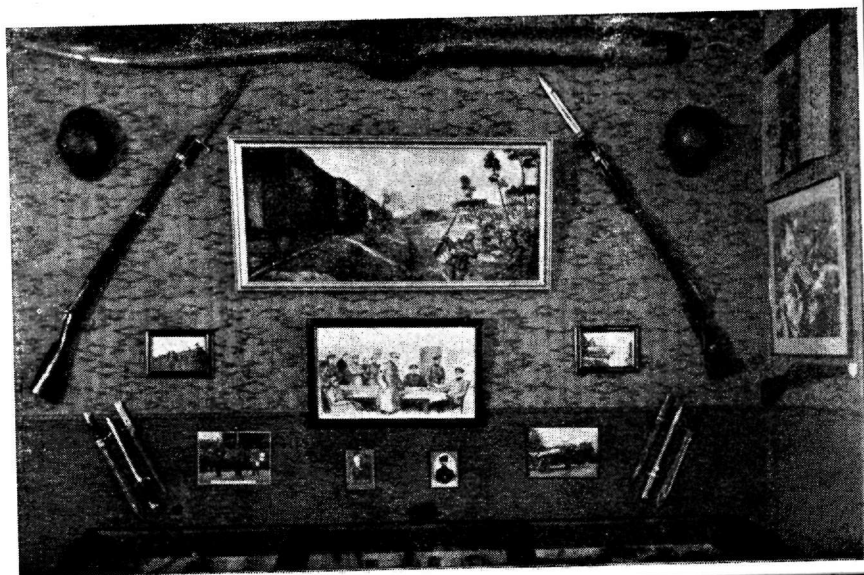
Samas lähedal on ka mitmesuguseid huvitavaid sõjatrofeesid, mis saadud vangilangenud punaväelastelt. Nii näeme punaste ridades võidelnud hiinlaste isikutunnistusi meile arusaamatute hieroglüüfidega, pitsateid ja isegi partii hiinlaste mängukaarte, mis on meile niisama võõrad kui hiina hieroglüüfidki. Samas kogus leidub punaste komissaride mütse, rinnamärke ja ränki käeraudu, millega punased transporteerisid oma vange. Välja on pandud ka lõhkenud mürske ja vaenlase poolt purukslastud püsse. Uhe kalevlase vintpüss, mida on vaenlase šrapnell tabanud, on kõver nagu piip.

Veidi taamal on väljapanek Vene 1917. a. revolutsioonist. Siin näeme Kerenski-nimelise surmapataljoni lipuvarda otsa ja surnupealuudega tähistatud õlakuid. Välja pandud on ka revolutsiooniaegsete Eesti rahvusväeosade mündimärgid, õlakud, edasi Saksa okupatsiooniosurite relvi, mütse jne. Näeme ka Eesti lippe, mida eestlased kandsid rahvuslikel meeleavaldustel Peterburis 1917. a. Edasi näeme ka Soome abivägede relvi, pitsateid ja mitmesuguseid märke. Siinsamas asetsevad ka Eestit abistanud Inglise laevastiku juhtide portreed. Edasi silmame mitmesuguseid väljapanekuid meie riigi rajamise perioodist. On näha huvitavaid fotosid Asutava Kogu avamisest, Eesti-Vene rahukonverentsist jne.

Kõige viimane ruum kujutab endast Sõjavägede Ülemjuhataja kabinetti Vabadussõja ajal. Näeme harilikku lihtsat kirjutuslauda, millel on mõned sullepead, tindipott ja kirjakuivataja. Isegi telegrammide blankettide blokk on säilinud samast ajast. Kalender seinal näitab kuupäeva 13. aprill 1920. a.

Seinal on suur operatiivkaart, mille järgi Ülem-

Landesväeri sõja nurk sõjamuuseumis

Sõjavägede Ülemjuhataja sõjaaegne kabinet

juhataja juhatas meie võidurikkaid lahinguid. Vahekaigu kahel pool seinal on kaks Ülemjuhataja päevakäsku: esimene 26. detsembrist 1918. a. — Ülemjuhataja ametisse astumise päevakäsk ja teine 28. märtsist 1920. a., mil Ülemjuhataja pärast Vabadussõja võidukat lõppu lahkub oma vastutusrikkalt kohalt.

Eri väljapaneku moodustavad veel 1. detsembri 1924. a. mässajailt äravõetud relvad ja varustus. Siin näeme veel sõdurite ja ohvitseride võltskaeluseid, milledega mässajad endid maskeerisid. Välja on pandud ka Tallinna peapostkontori ukseklaas, mis vastastikusel tulistamisel mitmest kohast läbi lastud. Eri väljapanekuna on esitatud ka teedeminister ins. Karki ülikond, milles ta tapeti kommunistlike mässumeeste poolt Tallinna Balti jaama ees 1. detsembri hommikul.

Kokku võttes pakub sõjamuuseum kõigile vaatajaile palju huvitavat ja nägemisväärset. Ärgu unustagu keegi, et siia on koondatud tüki meie kuulsusriikka Vabadussõja ajalugu.

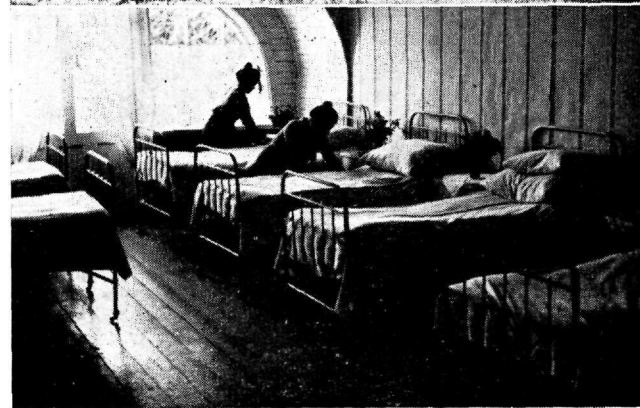
Tallinna kodutütred Rannamõisa suvekodus

12. juunil avas Tallinna Kodutütarde Rannamõisa suvekodu esmakordselt oma ukseid ringkonna noortele. Mere lähedal kuusemetsa sees asub väike kahekordne suvihoone, mille mõned aastad tagasi omandas KL Tallinna Malev. Selle hoone nüüdseks kasutajaks on KL Tallinna Maleva vastutulekul Kodutütarde Tallinna Ringkond. Ruumesse on muretsenud Naiskodukaitse Tallinna Ringkond koos alluvate jaoskondadega ja KL Tallinna Malevaga noortele elamiseks vajaliku mööbli ja muu inventaari. Nii leidub ruumes nüüd juba kõik hädavajaline, et noored suvitajad võiksid end tunda mugavasti. Seega on Tallinna Ringkond esimesi ringkondi, kes omab suvekodu.

Nägu väike suvekodu on endasse mahutanud nüüd noori 20. Sellele lisaneb kaks kodutütarde vanemat juhti kasvatajatena, suvekodu juhataja ja kokk.

Nagu laagris, nii elatakse suvekoduski kindlaks määratud päevakava järele. Hommikuse äratuse ja korrastamise järele kogunetakse laulu saatel aias asetseva rahvusliku platsile. Hümni helide saatel heisatakse lipuvardasse sini-must-valge rahvuslipp, et tähistada päevatöö algust. Päevakava isenesest on huvitav ja mitmekesine. Tehakse mitmesuguseid näputöid, korrastatakse majaümbrust ja aeda, tehakse teisi vajalikke koduseid töid ja korraldatakse matku mere-randa ja ümbrusesse. Mälestusrikkad on päevad suvekodus. Ruttu on kodunenud noored suvekodu korruga ja saanud üksteisega headeks sõpradeks. Kodune on suvekodu, kodused on tema elanikudki.

Päevatöö lõppedes langetatakse rahvuslipp. Veel on veidi vaba aega; teostuvad viimased selle päeva rääkimata jäänud jutud ja pisiaskeldused, et selle järele minna voodisse, kus saabunud uneinglid unelauluga sulgevad tütrekeste silmalaud.

*Ülal: Kodutütarde suvekodu Rannamõisas
All: Vaade suvekodu sisse*

Suvekodu juhatajaks ja ühtlasi Naiskodukaitse kohapealseks esindajaks on proua Königsberg.

Laskespordi näitus Paides

Huvitava ja Eestis uudse üritusega tuli toime KL Paide laskespordiklubi, korraldades 22.—29. maini s. a. Paides, Järva Maleva uues majas laskespordi näituse.

Kuigi meie laskurite pere on rahkearvuline ja oma võitudega teeninud terve rahva poolehoiu, on laiema teele hulkadele selgusetuks jäänud väga paljud laskespordisse puutuvad eriküsimused relvade, varustuse jne. alal. Samuti ei omata täielikku ettekujutust laskurite poolt saavutatud tagajärgede tõhususest. Ei ütle ju kõrvalseisjatele saavutatud tagajärgede numbriline loetelu õieti midagi.

Sel põhjusel on säärased üritused, kus laskeala saavutusi kodanikele piltlikult selgitatakse, mitmesuguseid relvade tüüpe, nende võimeid ja tulemusi kujukalt näidatakse — kõigiti teretulnud.

Näitusel, mis oma alla võttis Järva Maleva majas saali ja kõrvalruumi, oli üle 600 üksikväljapaneku relvade, laskemoona, õppeabinõude, relva korrastusvahendite, pildikogude jne. aladelt. Peale nende olid esitatud klubi ja klubi liikmete poolt laskealal võidetud auhinnad; arvult üle 400.

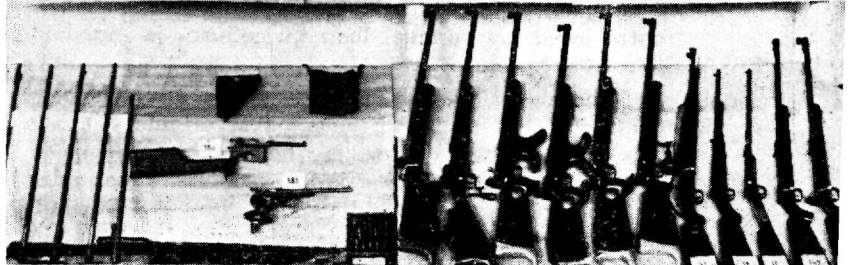
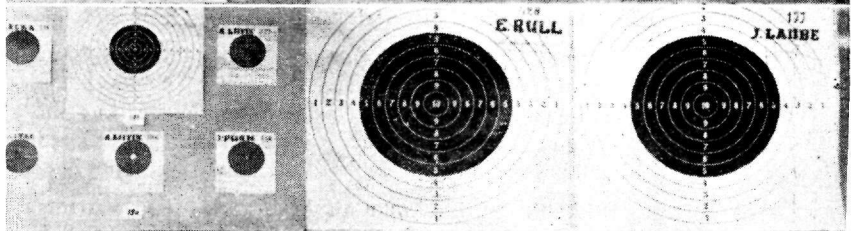
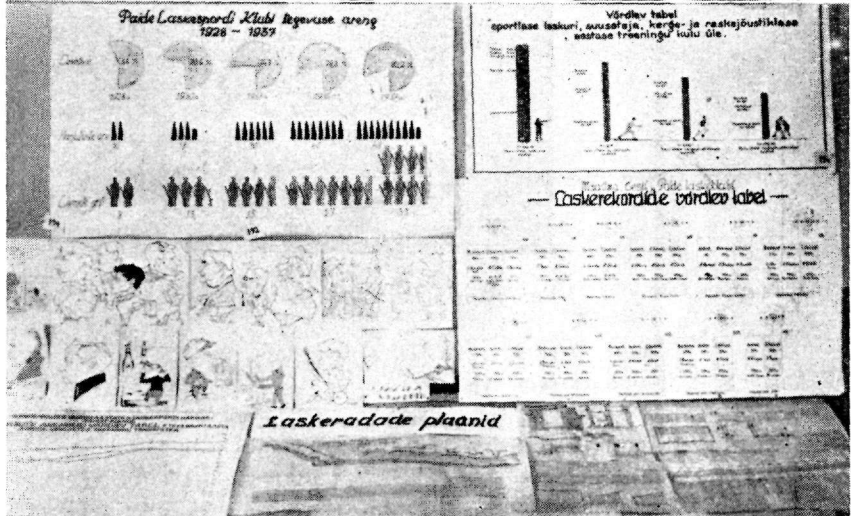
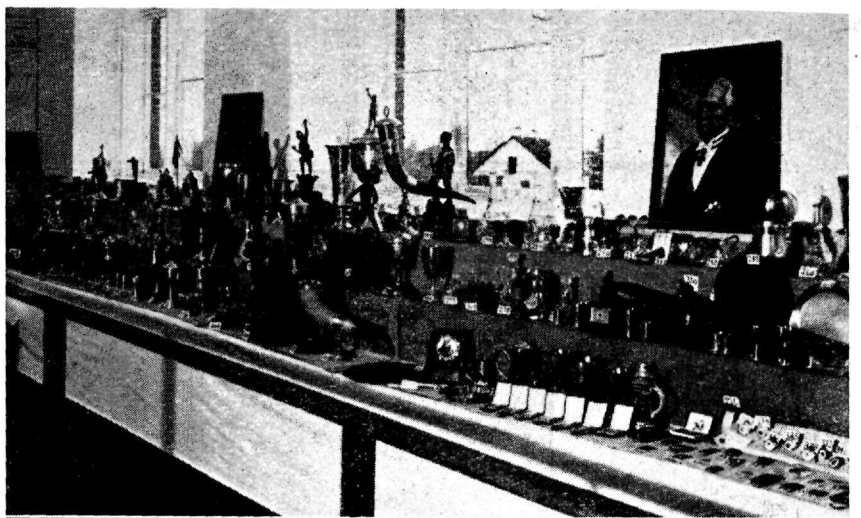
Suur ja rikkalik oli relvade kogu. Seisid ridastikku kõik meil kaitseliidus tarvitusel olevad sõjaväe-, täpsus- ja vabapüssid, mis asetatuna arenemisastmelises järjekorras, üle 50-ne eriliigi, andsid kujuka pildi täiskaliibripüssi areemisest lihtsast sõjapüssist maailma parima võistluspüssini. Ka väikekaliibripüssidest, sõjaväe- ja vabapüstolitest, nende liigitustest ja areemisest võimaldas näitus saada küllaltki kujuka ülevaate.

Eriliselt paelusid küllastajate tähelepanu relvade kohale üles seatud tabamuspildid klubiliikmete parematest saavutustest, mis kujutatult normaalmärklehtedele, andsid tagajärje suurusest täpse ettekujutuse. Siin seisid saavutused varematest aegadest kõrvuti viimaste saavutustega, ja igaüks võis näha seda hiiglasammu, mis sooritatud 10 aasta jooksul.

Et laskur korraliku laskemoonata, ainult oma pideva treeninguga, ei suuda tippsaavutusteni jõuda, on enesest mõistetav, vaid relv, padrun ja laskur peavad arenema rööbiti, seda näitas meile näitus kujukalt. Mahuka relvade kogu kõrval olid esitatud ka kõik meil kasutada olevad padrunite liigid, kus teiste täpsuskuulide kõrval uudisena asusid KL tarvetelao täpsuskuulid nr. 1, missugused seni laskurite peres tundmatud.

Ei aidanud üksi kuulist, et laskurile täpset ettekujutust anda kuuli saamisloost, vaid kohale olid asetatud vastavad mudelid Sm. Arsenalist, millega kujukalt näidati kuuli kujunemist vabrikus tema mitmesugustest masinatest läbiminekul.

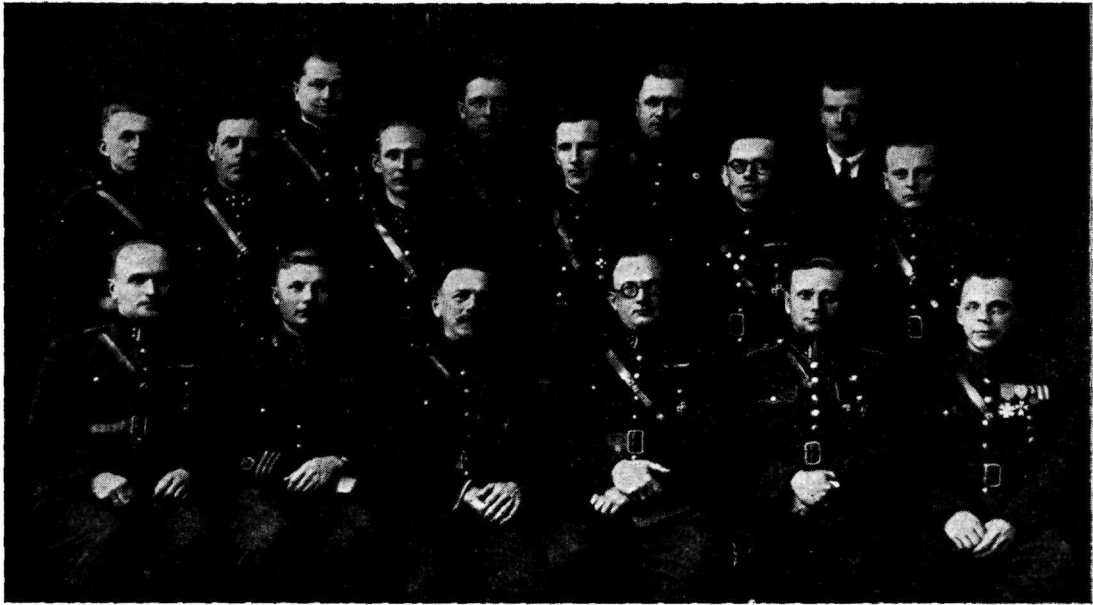
Selle täiendusena võis näha padrunite laadimise

Paide laskespordi näituse väljapanekuid. Ülal: auhindade kogu; keskel: selgitavad diagrammid ja all: kogu täpsusrelvi

abinõusid, milledega laskur laeb ise endale laskemoona. Pilti täiendas laadimislauda kõrval seisev eeskujulik laskuri ülikond, ilma milleta korralik laskur ei rutta laskerajale.

Ka laskeradadest maaliti näituse küllastajaile selge pilt silmade ette plaanide kaudu, milledest peab alla kriipsutama Paide malevkonna insener M. Luhti püüet valmistada standard-plaani malevkonna 400 ja 300

Paide laskurklubi tegevliikmete kogu

meetri laskekaugustega laskeradadele, mis väiksemate muudatustega oleksid kohandatavad igale laskerajale.

Järva-Jaani malevkonna laskesportklubilist väljapandud 50 m laskeraja puust mudel, koos plaani ja ehituseelarvega paelus kõikide küllastajate tähelepanu, sest miniatüürina võis seal täpselt näha moodsa laskeraja sisustust ja tööd laskeraja!

Mitmesugustest tabelitest oli tähelepanuväärne võrdlev tabel kulutustest aasta jooksul laskurile, suusatajale, kergejõustiklasele ja raskejõustiklasele, kus ilmselt selgus, et üks laskur nõuab endale 2–5 korda rohkem kulu treeningu jaoks kui mõni teine sportlane.

Rikkalik piltide kogu nii kodu- kui ka välismaa võistlustelt köitis inimesi pidevalt enda juure. Selleks korraldatud lugemislaua loeti kirjandust ja vaadeldi pilte tõsiselt innuga.

Suurima tähelepanu osaliseks said aga laskurite poolt võidetud auhinnad, mida oli arvult üle 400. Siin võis näha kristalli, kulda ja hõbedat mitmesuguste praktiliste ja iluesemetena kõige kaunimates vormides. Ei puudunud ka Riigihoidja poolt ltn. A. Liivikule annetatud kullast taskukell ja rida auhindu Rooma ja Helsingi võistlustelt.

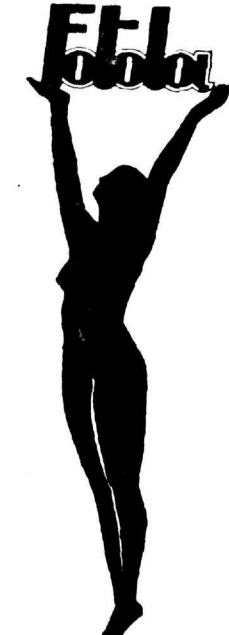
Laskurklubi poolt välja antud näituse juht aitas siin suurelt kaasa orienteerumisele.

Kõikidele küllastajatele tujutõstvalt mõjusid laskur J. Jaaska karikatuur-visandid laskurite tegevusest, muudest ja rõõmudest.

Kokku võttes tuleb näitust kõigiti kordaläinuks pidada. Ka aineliselt on näitus õnnestunud, s. o. tasunud oma korralduskulud ja annud väikese ülejäägi.

Seega võib Paide laskesportklubi oma 10-da tege-

vusaasta radadele astuda rahuldustundega, kuna klubi üks suuremaid üritusi on täitunud temale pandud lootused.
P. O.

Foto

Fototarbed

ja

Fotolaboratorium

Tallinn, Kuninga 5 Tel. 435-23 ja 455-09

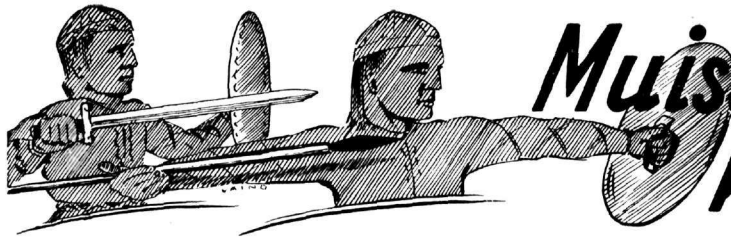
Rootsi kvaliteet kuullaagrid

igalpool saadaval

Peaesindus ja ladu:

LINKE & MARTINSON

Tallinn, Vene t. 11, tel. 432-86, 432-58

Muistsete eestlaste kehakultuurist

Karl Talpak

SISSEJUHATUS

Eestlased oma kehaliselt konstitutsioonilt üldiselt on tunnustatud tugevaks ja terveks rahvaks. Muistset eestlased on olnud seda suhteliselt palju suuremal määral. Nii kõneleb ajaloolane Thomae Hiärn veel a. 1835, et eestlaste hulgas on paljusid, kes on üle saja aasta vanad ja seejuures terved ja veel töövõimelised. Rahva tublile tervisele ja tugevusele on algaegadelt seltsinud suur vaprus, julgus, ettevõtlikkus, osavus ja tuline vabadusearmastus. Ei ole mõeldav, et muistset eestlased, kui nad oleksid omanud neid väärtusi vähemal määral, oleksid julgenud välja tungida Läänemere ääre keset germaani rahvaid — goote, mis on sündinud uuemate arheoloogide (prof. M. Talgren ja t.) arvates juba enne Kristuse sündimist, ja oleksid säilinud siin oma vähese arvu juures — prof. H. Moora arvab eestlasi olevat muistset iseseisvuse ajal olnud ainult 100—150 tuhat hinge — olles kuni 13. sajandi alguseni, s. o. üle poole Läänemere ääres elutsemise ajajärgust — sagedasis võitlusis ümberkaudsete naabritega: läänest tungivate võimuhnitsete daanlaste ja skandinaavlastega, idast saagiahnete slaavlastega ning lõunast alati kiuslike läti-leedu rahvastega. Eriti vägevate daanlaste ja skandinaavlastega on tulnud muistsele eestlasile aastasadasid pidada tublit võitlust. Raskeim ajajärk selles on olnud skandinaavia viikingite aeg. a. 800—1060. Skandinaavia viikingid terroriseerisid kogu Lääne-Euroopat, asutasid ida poole Vene riigi, ja et eestlased asusid nende kahe idamaa kaubatee — üks möödus põhjast Soome lahe lõunakallast mööda ja teine lõunast mööda Väina jõe — vahel, tükkisid nad alatist eestlaste kallale. Kuid siit leidsid nad eest tõsisemad vastased kui kusagilt mujalt, sest ei leita ühtki jälge meie maalt ega ajaloost sellest, et Sk. viikingid oleksid saanud meie rannikule luua ühtki oma asundust, mida olid täis kõik Lääne-Euroopa suuremad jõgikonnad, mida nad soetasid Suurbritanniasse, Islandile ja isegi Sitsiiliasse. Pealegi kinnitab Birger Nierman, et Skandinaavia on ajanud muistset ajal, enne sakslaste siiatulekut, aastasadasid järjekindlat Läänemere idakallaste vallutamise poliitikat. Kuid ei skandinaavlaste ega ka vägevad venelased ole muistsele eestlasile lühikeseks ajaks saanud oma võimu alla.

Eestlaste jõust räägivad juba Skandinaavia vanad saagad. Muinasloolises Bravalla lahingus a. 750, millest võtsid osa kõik põhjamaade rahvad, on eestlased end odasid visanud nii tugeva hooga, et vaenlaste kilbid ei ole nende visetele vastu pidanud. Hiljem, muistsetes vabadussõjas, kurdab ka Läti Hindrek, et sakslaste ja lätlaste kilbid ei pidanud vastu eestlaste jõuliste odaheidetele. Teisal Läti Hindrek kurdab eestlaste jõulist hävitustööd sõjanuiadega raudrüütite keskel.

Samuti — eks peegeldu ju see jõuline üleolekutunne ka meie rahvaluule enemuistsetes kangelaskujudes, kes oma vägitugisid teevad ikka oma suure jõu ja nõuga, aga mitte nõidumise ega moonutamise teel, nagu leiame palju säärased lugusid teiste, suurte rahvaste muinaskangelaste tegudes.

See jõuline üleoleku tunne koos varemloeteldud kõrgelt arenenud väärtustega andis muistsele eestlasele tubli sõduri väärtuse, et ta ei mõtelnudki tagasi kokkuda igast ilmakaarest pealetikkivate arvurikaste vaenlaste eest, vaid hoidis südilt kõik vaenlased enam kui tuhat aastat oma vabast maast austatavas kauguses. Veel enam: juba algaegadest on muistset eestlased teinud sõjakaile naabreile mõjuvaid vastusõjakäike nii maad kui ka merd mööda. Nii kõneleb üks

teade, et juba a. 600 on tulnud rootslased kuningas Ingvari juhtimisel eestlasi karistama Rootsimaale tehtud suurte kahjude pärast. Rootslased kaotasid aga lahingu Matsalu lahe ääres, kus langes ka kuningas Ingvar (Kividepää-Kiideva kohal).

Ajajärk pärast Skandinaavia viikingite aja lõppu, a. 1060 kuni muistsete vabadussõjani (1208—1224. a.), s. o. 150 aastat, n.-n. eesti viikingite aeg, oli muistsele eestlasile tõeliseks sõjaliseks hülgajaks. Saarlased ja rannaeestlased, omandanud Skandinaavia viikingite sõjakultuuri ja nende meresõiduuskuse, sünnitasid sel ajajärgul oma mere-röövretkedega tugeva vastutõuke Sk. viikingite ajajärgule. Eestlased tungisid nüüd kümnete ja sadade laevadega Daani ja Skandinaaviasse, röövides teel kaubalaevu ja randu, tehes kardetavaks kogu Läänemere. Muistset eestlased on oma laevadega käinud röövimas ka lõuna pool, tungides üles mööda Koiva ja Salatsi jõe ja Asti järvel ning Peipsil. Arvatakse, et Eesti merisissid on käinud isegi Islandi saarel (lood Sädemetesaarest). Eesti merisisside võimsust tunnistab nende poolt Maläri järvede juures asetunud Rootsi pealinn Sigtuna hävitamine 1187. aastal. Praegunegi Rootsi pealinn Stokholm koos Kalmari ja teistega oli esialgu ehitatud tolle aegse rannakaitse kava järgi kindluseks eesti merisisside vastu. Taani rannamail leidub ringvalle, mida peetakse Eesti merisisside suvikindluste jäänuseiks sest ajast, kui nad käisid suveti mööda Daani sisemaad röövimas.

See alatine sunnitud valmisolek sõjasõitudeks kohustas noormehi juba terve elualalhoiu instinktiga kasvatama end kehaliselt tugevaks ja osavaks relva käsitamisel. Me ei saa seega muistsete eestlaste kehakultuuri vaatlemisel mööda minna selle sõjalise külje vaatlemisest. Kõike, mis on mehes — jõudu, julgust, osavust, kiirust ja vastupidavust — püüti saavutada selleks, et olla esmajoones tubli sõjamees ja väarikas kodukaitsja. Vabamehe põli ja üheväärilisuus aina tiivustasid üks teist ületama jõus, osavuses ja vahvuses, mis olid muistsele eestlasile ainsaks mehe väärtuse mõõdupuuks. Nii olid muistset vanemad valitavad vapramatest ja kuulsamatest tegudega meestest.

Muidugi nõudsid osalt ka selleaegsed igapäevase elatamise viisid — nagu jahipidamine, mis oli veel kaua üks peamisi üldalpidamise alasisid, ja muud — mehelt ta täit võimet.

Palju rohkesti harrastatavaid kehalisi üritusi väljaspool võitlust, nagu mäng, tants ja võistlusmängud, mis on pärit inimese ürgliikumisihast, ning tervishoidlikult keha karastav saunaskäimine, vihtlemine ja alastikultus, mis samuti on alateaduselt muistsele eestlasile rohkel määral omaseks saanud, aitasid kaasa selle muistse eestlase kauni kuju loomiseks, mis ta põlvest põlve oli: tugev, vapper, sõnakas, osav ja julge.

Sealjuures oli muistne eestlane tublit kollektivistik ja ohvrimeelne. — Elati koos suurtes ilusates külades, millede ilu kiidab Läti Hindrekki sakslaste siiatulekul. Külal olid ühised karja- ja jahimaad, ohverdamishiis, matmispaik ja ühised kiige- ning lõbustuspaigad.

1. LIIKUMISVAHENDITE TARVITAMINE.

Meresõit. Eestlaste meresõidud on niisama vanad kui nende asumine Läänemere ääre. Soome, Daani ja Rootsi sõit oli neile varsti „igapäevane“. Teejuhiks olid neile päeval päike ja öösi taevatähed, millede järgi sõidusuuna määramises nad on olnud väga kindlad. Ehkki rist sõitjate siiatuleku ajal L.-Euroopas olid tarvitusel suured kajutitega

purjelaevad, tarvitasid eestlased kuni iseseisvuse aja lõpuni väikesi, pealt lahtisi, laevakesi, nagu neid tarvitasid Sk. viikingid. Muistsete eestlaste kuulsus meresõidu osavuses ei jäänud sugugi maha kuulsate meresõitjate Skandinaavia viikingite omast. Harilikult aeti laevu edasi purjedega, aga vaigse ilmaga ja tarbe korral lahingus aerudega.

Sõjalaevad olid kõik ühesuurused, igaihes 30 meest. Toreida lahingust Koiva jõel 1211. a. võtsid saarlased osa 300 sõjalaevaga, mis nad aga kõik ümberpiiratult maha jätsid. Neli aastat hiljem, Uue-sadama merelahingus, on saarlasil koos 200 sõjalaeva.

Muistsete eestlaste iseseisvuse ja liikumisvabaduse kaotamisega jäid ära nende meresõidud. Rannarahvas tarvitas kuni mõõdunud sajandi 50.—60. aastateni ainult sõudepaate, üldiselt 4 lauda kõrged, 17 jalga pikad ja kahe paari aerudega. Alles sealt peale hakkas rannarahvas jälle tarvitama purjepaate.

Sisemaal tarvitati jõgedel ja järvedel liikumisel paate või n.-n. venesid, mis olid valmistatud ühest puust väljaõonestamisega. Paadi valmistamisel väljaõonestatud puu asetati kummuli tulele, kus ta pikkamisi kuumaks ja pehmeks aurutati ja siis keskelt lahti venitati. Et ta tagasi kokku ei tõmbuks, asetati talle sisse valmispainutatud ribad. Ribid seoti paadi seinas olevate mühkude külge.

Ratsutamine. Muistsed eestlased olid tublid ratsutajad. Hobuseid oli palju. Õnnetus muistsetes Vabadussõjas langes sakslaste kätte hobuseid tuhandete viisi.

Sõtta läks iga mees oma ratsuga. Hobune oli ikka ainult kiireks liikumisvahendiks, et ootamatult ja üheaegselt vaenlase maale tungida. Võitlusse mindi aga enamasti jalgsi. Seda tingis selleaegsete sõdade iseloom. Kui vaenlane aga taganes, siis asuti teda ratsa taga ajama. Muistset vabadusvõitlusest näeme aga, et eestlased kohaldavad oma võitlusviisi vaenlase taktikale, võttes teda vastu ka lagedal väljal — seda juba Umeral, Toreida all ja mujal. Umeral eestlased ajasid ratsa taga raudrüütleid, löid neid huljana maha ja võtsid 14 neist vangi. Madisepäeva lahingus Lembit jubib hästi läbimõeldud ratsarünnakut.

Ratsutamisel tarvitasid eestlased sadulaid, kangvaljaid, rōngakujulisi jalgraudu ja ka kannuseid.

Veel hilisemalgi ajal olid eestlased osavad ratsutama. Reisija Olearius toob pildi Kunda pulmadest a. 1643, mis ta on joonistanud samal aastal Eestist läbi sõites. Pildil näeme järgmist: ees ratsutab torupillipuhuja ja ta järele kaks peiupoisi paljastatud mõõkadega. Neile järgneb peigmees pruudiga ühe hobuse seljas, peigmees parema käega pruudi ümber kinni hoides. Pruutpaarile järgneb kogu pulmarōng, ikka mees ja naine ühe hobuse seljas. Sõit läheb täie hooaga üle aedade, pōõsaste ja kivide. See pidi alles osavus olema! Sel ajal kardeti teid mõõda pulmasõite teha, et mitte kurjade vaimudega kokku puutuda. Ka lapse kirikusse ristida viimisel sõideti sinna samuti ratsa üle väljade, niitude ja üle takistuste, kusjuures sagedasti ka ema või amm, laps käsivarrel, kaasa sõitis. Jaaniõöl sagedasti sõitis pere-mehe oma koha piiride ümber kuni päikese tõusuni, et põlde kaitsta kurja eest.

Veovahendite tarvitamine. Suvel, millal põhjatud sood ja tihedad metsad sünnitasid liiklemisele suuri takistusi, ei võetud ette pikki matku, või kuigi, siis liiguti ratsa. Ükskõik missuguse veoabinõuga liiklemine oleks olnud tülikas, sest ega sel ajal olnudki nii palju seda, mida vedada. Pikemad kaubareisid ja sõjasõidud võeti ette peamiselt talvel ja siis tarvitati selleks ka saane ja regesid. Saanidega sõideti suvelgi. Vankri tarvitamine on kaheldav muiste.

Eesti suusad. U. T. Sirelius arvab, et soomesugu rahvail on juba algkodust väljudes olnud tarvitusel suusad, muidu ei oleks nad julgenud asuda oma praegustele asukohtadele — jää- ja lumeväljadele. Nii oleksid siis ka eesti suusad kaasa teinud ühise soomesugu rahvaste suuskade arenemise: algul tarvitati vitstest või puukoortest raami vahele punutud 30×40 sm suuruses n.-n. „lumekingi“. Järgnevalt hakati vasakus jalas tarvitama suuska. Paremas jalas oli

algul veel lumeking, hiljem ka suusk, mis oli kaua aega jala pikkuse võrra lühem vasaku jala suusast. Sõites tarvitati üht keppi, mille alumises otsas oli läbipõimitud rõngas või ketas ja kepi ülemine ots lõppes terava odaotsaga või pōdrasarvest konksuga, kuna vasakus käes hoiti laskevalmis vibu.

Hilisemal ajal tarvitasid meie esivanemad suuski, mis olid sarnased sõrjanite omadele. Need olid poolpikad ja laiemad veidi kui jalanõu. Jala hoidmiseks olid suuskade jalaalusele kahele poole ääre kinnitatud liistukesed. Mõlemad suusaotsad olid teravad ja üles painutatud. Suusa ninas oli auk, kust sagedasti paal läbi käis, millest siis sõidul kinni hoiti. Soont suusa talle all tarvitati vähem. Jahil käies tarvitati suusa talle all pōdra säärenahka, karvadega tagapoole, et hoida suuska sõidul tagasi libisemast.

Reisija Olearius räägib, et a. 1635 olevat näidanud Narvas sadamaülem talle suusatajaid, kes kõrgest mäest alla lasksid.

2. RELVADE KÄSITAMINE.

Muistsetel ajal, millal valitses jõuõigus ja iga päev võis oodata vaenlast üle piiri, kus lisatoidust tuli muretseda metsast, kus kaubaretked võisid lõppeda ka lahinguga, oli relv mehe igapäevane kaaslane.

Muistse eestlase tavalisimad relvad olid: mõök, oda, viskeoda, vibu, tapper, ling, nui ja sõjas endakaitseks kilp.

Mehe peamine relv — kaheteraline sirge mõök oli vastavalt mehe jõukusele paremini välja töötatud, olles ühtlasi mehe uhkuseks. Odad olid eraldi käsitsivõitluseks ja viskeks. Käsitsivõitluse oda oli pikem, raskem, peenelt välja-töötatud raudotsaga, mille torul leidus ilustus-sisselõikeid, ja tugevast puust varrega. Viskeodad olid lühemad ja kergemad. Neid visati vaenlasele lahingkorras lähenedes eemalt, viskekauguselt vastu. Läti Hindrek kurdab, et eestlased on visanud oma odasid kui vihma kristlaste peale.

Vibuvalmistamise tehnikas on olnud muistset eestlastel koos teiste soomesugu rahvastega kõrgemal järjel kui teised Euroopa rahvad. Soomesugu rahvad valmistasid vibude kaared kahest poolest: välimine kumer pool oli kasest ja sisemine — pajust või kadakast. Pooled liimiti kokku kalaliimiga ja ümber mähiti kasetoht. Sellega oli saadud väga tugev ja elastne vibukaar. Vibu otsad olid sagedasti luust. Läti Hindrek kaebab mitmel korral kristlaste häda eestlaste poolt osavalt lennutatud noolte läbi. Vibu tarvitamise osavus tingis muidugi enamarenenud vibuvalmistamise viisi ja vastupidid.

Oda ja vibu kõrval harjutati ja tarvitati linguga kivi-viskamist ning sedagi osavalt, sest muidu ei oleks seda tülikat toimetust sõjas tarvitatud. Raudrüütleile olid eestlased kardetavamad oma jõuga sõjanuiade tarvitamisel, sest nuiaga antud jõuliste hoopidele ei pidanud raudrüüdedki vastu.

Alatised sõjad ja vaenuretked tingisid, et muistne eesti noormees pidi juba maast-madalast end harjutama tugevaks, osavaks ja kiireks relvade käsitamisel. Oma võimeid võis ta varsti kasulikult näidata küla tagant metsast ära tuues mõnd vähemat jahilooma, mida ta oli püüdnud vanema venna või isa poolt talle meisterdatud vibu või odaga. See ju aina õhutas enam harjutama. Aga seda ergutas anti muistsetes Eestis noortele ka kavakindlalt. Sügisel pōõripäeval peeti pidu sõjajumalale Turrisel. Oisel tulevalgusel ohverdadi sõjajumalale oinas erilise pidulikkusega. Sellest pidust võtsid osa ainult mehed ja noortele oli osavõtt kohustuseks. Pidu kestis koiduni ja seal jutustati ning lauldi nooremaile kangelaste ja vanemate vapratest tegudest. Vaenukäikudele minnes ja tulles ohverdadi jällegi pidulikkusega sõjajumalale. Eks neilgi ohverdamistel õpetati nooremaid vanemate kogemustega. Ja õhtustel kogumistel pereõudele, piduplatsidele, vainule ja mujale, harjutati ja võisteldi muidugi nii noorte kui vanade seas oma silma- ja käeosavuses ning jõus. Sellele viitavad kuni hilisajani alalhoidunud mōõgatantsud pulmakombeis, väga mitmesuguste võistlus- ja osavusmängudega ajaviitmine pulmades ja peiedel ning neljapäevase poolpüha õhtustel kogumisel.

Me hindame muistsete eestlaste vaprust ja kangelasmeelt seda enam, et nad saavutasid need väärtused tugevast ise-

seisvustahtest vabatahtliku harjutamisega ja aktiivsusega. See vabatahtlik kodune kool ei olnud muistseil eestlasil halvem kui Sparta ja Rooma koolid. Vahest veel paremgi. Kreeklasil ja roomlasil oli äraandjaid, kes hakkasid raha eest isamaa vaenlaste nõusse. Muistseil eestlasist ei tea nende vaenlased ühtki säärast juhtumit ette tuua. Muistne eestlane langes enim, kui et end andis vangi. Väärrikalt võidelda ja sõjas surra — seda peeti mehe ülimaks auks.

3. JAHT JA KALASTAMINE.

Muistseis avarais võimalusis jahil ja kalal käies leidis eestlane peale toiduse hankimise rahuldust ka oma uudis- ja tegutsemishimule. Siin võis ta väsimuseni tormata, et vabandeda veidi oma ürgsest, ülekeevast eluenergiast ja tegutsemisihast. See oli suursugune sport talle.

Juba Soome-Ugri ajal on eestlane jahil käies tarvitanud vibu, oda, nui. Peale nende püüti metsloomi selleks kaevatud aukudes ning aasade ja püügiraudade väljapanemisega. Praeguses kodukohas võis muistne eestlane oma jõudu ja osavust näidata metshärgade, põtrade, metssigade, karude, huntide, kobraste, ilveste, hirvede ja teiste, nüüd haruldaste metsloomade ja lindude püüdmisel. Veel 17. sajandil kõneleb Ch. Kelch eestlaste suurest jahikirest ja nende osavusest metsloomade püüdmisel.

Kalapüügiriistad olid muistset iseseisvusajal needsamad mis praegugi, nagu: õnged, ahingud, mõrrad, võrgud, noodad ja mütid.

4. KEHAKULTUUR ÜHENDUSES USULISTE KOMMETEGA.

Muistset eestlaste oma suurest loodusearmastusest ja vabadusetungist läksid oma jumalaid teenima, tõe otsides meie kaunis põhjala looduses, pühitsetud hiitesse. Öilsad oma tugevas jõus, eemal peettusist ja valest, olles ise piiramatud vabaduselapsed, uskusid me esivanemad jumalate olemasolu kõikjal looduses ega piiranud nende kuju ei kuldvasikate ega puunikerduste ega pannud jumalaid elama templeisse. Jumalaile anti eluasemeiks pühitsetud hiied, ojad, allikad, järved, mäed, künkad, lohud. Jumalate teenimine oli ühtlasi esivanemate teenimine. A. Moora ütleb: „Kui ülistame muistsete eestlaste vahvust ja visadust nende võitluses oma vabaduse eest, siis peab meeles pidama, et selleks nad said jõudu osalt just ka oma usundist, töotuse teadmisest, et kui nad unustavad oma esiisad, loobuvad nende teenimisest, siis neid kõigis asjus õnn maha jätab.“

Jumalate teenimine seisib peamiselt neile ohvriandideid — kahja — tuues. Kahja toodi kõiksuguseil juhtumel ja sagedasti. Igal perekonnal oli oma „Uku vakk“ ja ohvritoomispaik, kas kivi, üksik puu või aianurk. Suuremad ohverdamisid üldisimail juhtumel toimetati küla või suurema kogukonna hiites, milleks olid pühitsetud ja aiaga piiratud tamme- või kasesalud ilusates paikades. Ohverdamine üldhiites toimus suure pidulikkusega. Need ohvripeod olid sõna õigemal mõttes rahvapeod, kus, kui kurvastamiseks põhjust ei olnud, pärast usulises harduses toimetatud ohverdamis oma öilsat ja siirast rõõmutsemis- ja lõbutsemislusti vallandati süües, mõdu juues, laldues, torupilli, pilliroogse vile j. t. järgi tantsides, hiiekiigel kiikudes, võistlusmänge mängides ja muul viisil lõbutsedes. Puhtsüdamlik ja karske rõõmutsemine ja lõbutsemine ei võinud ju olla esivanemate õnnelikkusal ajal ajajärgul ei rahvale ega jumalaile meelevastane. Teistest tähtsaimad olid hiied Ebavere mäel ja püha hiis Hiiu maal, kuhu tuldi kaugelgi kokku. Siin peeti suurimaid ja lõbusaimaid hiiepidusid.

Erilise rõhutamisega pühitseti aastaegade pööripäevi. Suuremad lõbutsemispeod peeti kevadisel ja suvisel pööripäeval, kevadel Ukule — viljale ja karjale sigiduse toojale ja suve algul Vanale isale — rõõmu ja õnne andjale. Viimane oli täieline rõõmu- ja lõbutsemispüha. Siin kinnitasid noored inimesed oma kihlusi. Sügisel pööripäeval peeti pidu sõjajumalale Turrisle. Talvise pööripäevaga algatati hingede püha, millal 9 päeva pidi valitsema täieline rahu. Hiljem, kui ristiusu tulekuga hingede pühast kujunesid meie praegused jõulud, kestis vaikus pühade laupäevast kuni esi-

mese püha pärastlõunani. Pärast seda algasid lõbutsemised, milledest mitmed mängud on tuntud „jõulumängude“ nime all, nagu „kingsepa silma pistmine“, „passi löömine“ j. t.

Neljapäev esindas muistset ajal puhkepäeva, millal usukombeid täideti ja kahja toodi. Kuni uuema ajani oli see poolpüha, millal noored õhtul kogusid aega veetma. Puhuti vanu jutte, anti mõistatusi mõista, mängiti ring- ja pandimänge, tantsiti rahvatantse ja sooritati väga mitmekesiseid jõu- ja osavusharjutusi.

Muistilise valguse ja väega ühendasid põhjaõos loitvad tuled muistset eestlaste meie ilusa loodusega, millised leegitised muistseil rõõmupidudel igal pool üle maa. Tuled pidid kaitsma kõige kurja eest. Hiljem sai kombeks ka teatavil ristiusu-pühadel tulede tegemine metsas, aasal, vainul, missugused hiljem ise said pidutsemise põhjuseks. Tulesid põletati juri-, jaani-, mihkli-, Maarja mäelkäigu j. t. öödel. Tähtsaim neist oli jaanitule põletamine, kui otsene suvise pööripäeva pühitsemise pärandus. Teatakse kohti, kuhu rahvas tegi pikki rännakuid jaanitule põletamiseks, nagu Ebavere mäele, Karksi Annemäele j. m. Jaanitule ääres mängiti peale muu ainult sel ööl mängitavaid mänge, nagu „nukku jooksmat“, kus poisid pidid ühe metsa joosnud tüdruku üles otsima ja tagasi tooma, kaigastega tule keskel vardas lehviva lipu võidu mahaviskamine, enne kui tuli suutis sellele külge hakata j. t.

Suvisel kibedal tööajal, kui hobuseid söödeti öösel metsas või küla vainul, kogusid öitsilised karjased, sulased ja perepoised üle maa loitvate öitsitulede juure, kus tondijuttude vahel mängiti erilisi öitsimänge, nagu: „tsuurilöömine“, „pulgahetmine“, „jänesejaht“ j. t.

5. SAUN. ALASTIKULTUS. KEHATERVISHOID.

Kõik soomesugu rahvad, nii ka eestlased, on olnud keha puhtuse armastajad. Armastati väga palju saunas käia, eriti aga igasuguste haiguste juhtudel, kus vihtlemisega nagu minigisuguse müsteeriumi teel nimesi tervendati, maagilise väe mõjul uuesti sünnitati. Esivanemate saun oli ehitatud eraldi ehitusena. Muistne eestlane armastas vihelda kaks või vähimalt kord nädalas. Kohati aga viheldi üle päeva või koguni iga päev toas ahju peal. Saunas käisid mehed, naised ja lapsed koos. Hiljem, kui eestlane võõra valitsuse all pikapeale vaeseks jäi, kui ei suudetud enam igas peres sauna ehitada, käidi mitme perega küla saunas, ikka mehed, naised, lapsed seltsis. Viheldi ka kodus rehetoa ahjul, missugused olid ehitatud keristega leili saamiseks. Vihtlemisel armastati suurt leikikumust. Vahepeal karastati end külma veega üle valades, lähedal olevasse ojasse joostes või talvel väljas lume sees püherdades.

Muistset ajal olid müütilised ettevõtted tihedasti seotud alastiolkuga. Alastiolk pidi nimest nagu kõigist maapealseist süüdest puhtamaks tegema ja katmatult võis inimene jumalaile ning kõigele kõrgemale salapärasusele lähemale pääseda. Ohverdaja pidi sagedasti oma ohvri alasti olles ohvrisaaja ette kandma. Paljajalu pidi ohverdaja aga alati ilmuma. Lausujad ja targad valmistasid alasti olles end ette oma ettevõtteile minekuks. Naised käisid sagedasti alasti ohvriallikaid rookimas ja allikail ohverdama. Jaani-ööls otsiti rüeteta olles õnnelilli ja arstitaimi ning õnnelilli ohverdati samuti alasti olles. Virumaal käidi jaaniööls katmatult võõralt väljalt viljapäid korjamas. Samal ööl käisid naised samuti alasti võõralt väljalt kastet korjamas, mille nad viisid ohvriannina põlluhaldjale.

Pärast ohverdamis käidi mõnikord suplemas. Nii on teada, et Vastsemõisa ja Meeksi küla juures Meeksi jões käidi jaanipäeval pärast Jaanikivil ohverdamis hulgana koos suplemas, mehed, naised ja lapsed ühes, et saada osa jõe vee puhasst.

Alastikutusel ja ühisel suplemisel oli oma sügav tähendus. See ei olnud häbiast, vaid püha toiming — jumalaist ja jumalate jõust osasaamine. Muistne eestlane uskus, et jumalus on kõikjal looduses. Enda ürgse sügavama äratundmise järele on ta õieti mõistnud looduse ja päikese suurt eluandvat jõudu ja piüdnud sellest ka õieti osa saada suupeldes ja päikeses ning tuutes alasti keha karastades.

6. RAHVATANTSUD JA LAULUMÄNGUD.

Eesti rahvatantse tunneme juba trükkis ilmunud vastavast eirikirjandusest. Laulumänge siinkohal ette tooma hakata ei oleks kohane. Lubame ainult paar üldist selgitust.

Loomulikult olid laul, mäng ja tants mõlemast soost noorerahva pidutsemiseks kogunemisel peategevuseks. Meie laulu ja luulega ühtekasvanud esivanemal oli palju laulumänge. Suurem osa neist olid ringmängud ja järgnevalt mängud, kus laulus oli seletatud mängu tegevus ning kus vastavalt laulu sisule arenes mängu käik. Sagedasti oli neis laulumängudes aga keskkohal ette määrata ja mängu keskel oli mängijaile jäetud vabadus improviseerimiseks, kus siis üldistes mänguraamides oli võimalik nalja ja pilget heita, seega mängule huvitavust lisades. A. Jürgenstein peab seda liiki mängu meie rahva näitekunsti esimesiks idudeks. Kehalist liikuvust pakkusid ka hilisemal ajal pandimängud, mida tunti rahvas seas hulganä.

7. KEHALISED HARJUTUSED JA MÄNGUD.

Pidustusil ja rahvakogunemisel veedeti suur osa aega mängudega ja kehaliste harjutustega. Eesti rahvamängudes on rohkesti rõhutatud liikumist, kehalisi harjutusi osavust. Vaatleme üksikuid jõustikualasid:

Rahvuslik maadlemisviis või n.-n. „rabelemine“ oli „rinnust rabelemine“, kus vastased üksteisel kätega risti ümbert kinni võttes igal võimalikul viisil, ka jalga taha pannes, püüdsid üksteist maha visata ja enda alla suruda. Maadeldi veel kuuehõlmadest, vestist või püksivärvlist kinni hoides.

Vägikaika- ja sõrmpöörutamiseks olid üksikud mehed kuulsad üle kihelkonna ja kaugemalgi.

Nooremad võistlesid veel hundiratta, kurni ja ratta viskamises, linguga kive visates, vibu lastes ja tiritamme kasvatades.

Kõieveos võisteldi sageli küladekaupa.

Armastatud oli lauahüppamine. Kolmesüallane laud asetati pakule ja laua otstel seisjad hakkasid laua otstele hüppates teineteist üles hüpitama.

Jõulude ja jootude ajal „löödi passi“ — öletuustiga püüti vastasele hoopide jagada, ise vastase hoopide eest ära põigates.

Rahvuslik jõukatsumisviis on olnud võistlus, kus kaks vastast, olles käpuli, pead väljapoole, otsest kinniseotud ohjad asetatud jalgade vahelt üle pea kaela taha, püüavad teineteist paigalt ära vedada.

Vändras on paljaste rusikatega hoopide jagades võisteldud seni, kuni nõrgemal edasivõistlemiseks isu kadus.

Kukevõistlus, pöörkiik, märkiviskamine kiviga ja kaikaga läbi augu või mõne eseme pihta oli sageli poisikeste ajaviide.

Täispuhutud seapöied kujutasid endast palle, mida käest kätte loobiti.

Jooksmise kohta õpetab rahvatarkus, et pikemaid maid joostes tuleb alata tasa ja lõpetada kiiremal. Enamasti võisteldi lühemate maade jooksmises. Läti Hindrek räägib Soontagana teevahetidest, kes kiirjooksul omastele külla teate viisid vaenlase tulekust.

Talvel suusatati, uisutati ja kelgutati rohkesti. Sageli oli igal talul ja külal oma kelgumägi. Viimane oli talvel noorte kogunemiskohaks.

Koosviibimisel harrastati väga palju mitmesuguseid osavusharjutusi. Siin mõned näited:

T e d r e l a s k m i n e. Toas või rehe all üle aampalgi tõmmatud kõiel seoti otsad kokku ja sellele asetati ühe otsaga pars või jäme latt. Kõiele toetuvale parre otsale riputati kübar. „Tedrükütt“ istus parrele, jalad risti parrel ja teibale toetudes sama teibaga pidi ta nõõride vahelt kübara parre otsalt maha torkama. Ainult osavil läks see korda.

R e b a s e p ü ü d m i n e. Nõõrile tehti suur silmus ja kaks „rebasespüüdjat“ hoidsid silmust ülal, üks jalg silmusel. Momendil, kui ümber löksu ühel jalal keksiv või muid vigureid tegev „rebane“ tahtis läbi silmuse lipsata, tõmbasid püüdjad silmuse kiiresti kokku. Oli „rebane“ aeglane, jäi ta löksu.

M e e l a k k u m i n e. Üle parre või aampalgi tõmmatud ja otsest kokkuseotud kõiele istus „meelakkuja“, aetas enda ja kõie vahele sülle pika puu ja hakkas, pea ees nõõride vahelt läbi ümber puu keerutama, kuni nõõri kerides ümber puu otste jõudis aampalgini, keelega „mett lakkuma“. Samal viisil tuli alla tulla, mis oli aga palju raskem.

Kingsepa silmapistmine, küisapüüdmine, laevapööramine, lutsutapmine, toobrisjoomine, rätsepamäng, karaskimurdmine ja hulk teisi osavusmänge on umbes samalaadsed.

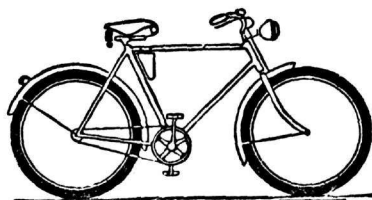
Väga paljusid osavusmänge mängiti õues ja vainul, nagu: ketimurdmine, köidetud käsi tilbulöömine, muna auku ajamine ja teised. Hulganä on tarvitusel olnud jooksumänge seotult mitmesuguste osavusliigutustega.

Õitsil hobuste valvamisel mängiti õitsitulede juures erilisi mänge, nagu tsuurilöömine, pulgaheitmine, Riiga sõitmine, jänesejaht j. t.

Kokku võttes võime ütelda, et vaevast on ükski rahvas harrastanud rohkem ja mitmekesisemal kehalisel harjutusel ja jõustiku- ja osavusmänge kui vanad eestlased. Kindlasti on see üks peamisi nende hea tervise ja tubli jõu aluseid.

Töös tarvitatud kirjandust:

1. Läti Hindreku — „Liivimaa kroonika“.
2. H. Moora — „Eestlaste kultuur muistsel iseseisvuse ajal“.
3. J. Manninen — „Soomesugu rahvaste etnograafia“.
4. U. T. Sirelius — „Suomen kansainomaiste kultuuria“.
5. B. Nierman — „Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit“.
6. M. Adami Olearius — „Oft beehrte Beschreibung der neuen orientalischen Reise“ — Schleswig, 1647 ja teisi.

Jalgrattaid

Naumann, National, Baltik j. t.

Mootorrattaid

„Villiers“ ja „Sachs“

Kirjutusmasinaid

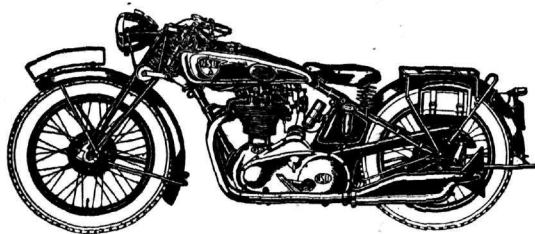
„Erika“ ja „Ideal“

Raadioaparaate

müüb soodsas järeelmaksuga

K. R. SAAR & Ko.

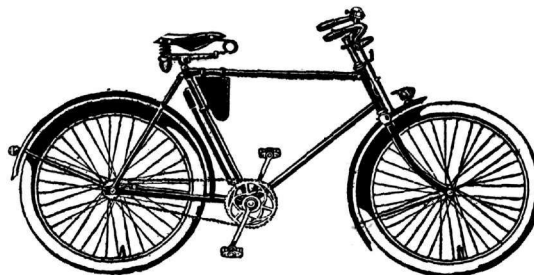
Tallinn, Viru 3; Tartu, Raekoja 2

N. S. U. mootorrattad

kõige ostetavamad
mootorrattad
Eestis!

Hiiglamenu leidnud rahul-
datud omanikkude kaasabil!

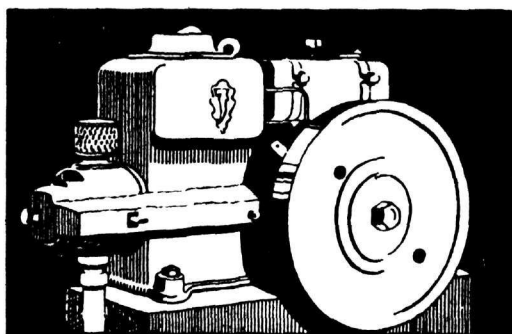

N. S. U. jalgrattad

leiavad ikka
enam poole-
hoidu tänu
ületamatule
kvaliteedile!

A/S. TORMOLEN & Ko. TALLINN,
Raekoja pl. 17.

7AEHNE

parim

põllumajanduslik

diisel-mootor

Saadaval suurused alates 7 HP. Ehitusviisilt tugev ja vastupidav, käsitamiselt lihtne, tarvitamiselt odav – need on Jaehne mootorile omased omadused

PEAESINDAJA:

Tallinna Eesti Majandusühisus,
Estonia puiestee 21

Muinasaegseist pelgupaigust

Peale muinaslinnade on pelgupaigad meil liikumata muinasjäänuste seas ainukesed, mis nii muistsel kui ka hilisemal ajal on olnud seotud meie rahva saatuse ja muredega. Lugeses vanade kroonikate lehekülgi näeme, kui palju otsest häda, viletsust ja meeleheitlikku vastupanu on näinud soolaugastes asetsevad saared ja liivalagendikel asetsevad maa-alused koopad. Veel praegu nimetab rahvasuu jõe-põhjas leiduvat liiva, kui see ei esine loomulikuna, „ennemuistse urka liivaks, mis vesi on siia toonud“. Dr. F. R. Kreutzvaldi poolt üleskirjutatud rahvajutt räägib pelgupaikadest järgmist: „Muistsel ajal said paljudes kohis maa-alused pelgupaigad ehitatud, kus lapsed, vanakesed ja kaitsetud naised asusid, kuna võitlusvõimelised mehed vaenlase vastu sõjas olid. Sarnaseid peiduurkaid kaeveti kõige parema meelega tiivamägedesse, jõgede ja järvede lähedusse, millega nad varjatult ühendatud olid. Vahel asusid nad ka mere lähedal, kohtadel, kus leidusid joogivee allikad. Jõgede naabruses oli kahesugune otstarve. Nad ei varustanud urgaste elanikke mitte ainult tarvilise veega, vaid täitsid peasjalikult ka koobaste ehitamisel olulisi ülesandeid. Maa-alustest käikudest-urgastest väljakaevatud liiv kanti kottides jõe või järve ääre, kus see kas laiati puistati või tükk maad kaugemale parvetati ja siis alles lainete kanda jäeti. See ettevaatus oli tarviline, et iga jälg kustutada, mis vaenlasele põgenejate asukoha oleks võinud teatavaks teha. Kaevamised ise viidi kõige suuremal rahu ajal läbi ja kõik töövõimelised, isegi lapsed ja vanakesed, pidid jõudu mööda aitama kaasa. Nii olevat vahel kogu maakohad ühiselt säärate koobastikkude kallal töötanud, ka seati igas sihis vahid välja, et vaenulised luurajad töötajaid ei üllataks. Peale nimetatud salajase tee vee ääre said kõik sissekäigud väljastpoolt suure hoolega varjatud, koguni ligidal olevad elumajad maha põletatud, et mingi asi väenulise võõra tähelepanu siin kaua kõita ei võinud. Keegi ei tohtinud maa-aluses koopas tuld teha; selle seaduse vastu eksijaid karistati surmaga.

Hiljem ei pakkunud maa-alused elamud enam mingit kaitset, kuna vaenlane sarnaste peidupaikade olemasolu teades, vedas koeri enesega kaasa, kes põgenejad kõige varjulisesmas koopas üles otsisid.“

Läti Hendrik kirjeldab sakslaste, lätlaste ja liivlaste ühist sõjakäiku Harjumaal aastal 1220: „Liivlaste saak oli aga väga suur, sest nad olid harjulaste maa-alused koopad, millesse need alati põgenesid, sisse piiranud ja suitsu ning tuld koobaste sissekäikudel tehes, ööl ja päeval suitsetades, neid kõiki lämmatunud, nii mehi kui naisi. Ja kui nemad mõned suremas, mõned poolsurnult ja teised surnult koobastest välja olid kiskunud, tapsid nad need ära, viisid teised vangi ja viisid ära kõik nende varanduse ja raha ja riided ja hulga saaki. Aralämmatatuid oli, soo peale vaatamata, kõigist koopaist ligi tuhat inimese hinge.“

Kui algelisim enesekaitseabinõu ulatub pelguskäimine tagasi juba eelajaloo vanemaisse ajajärkudesse. Nende mõistest ja tarvidusest kasvasid aegade kestes välja muinaslinnad ja kantsid. Kuid nende kõrval jäid pelgupaigad siiski püsima kogu muinasaja ja suurema osa ajaloolisest ajast. Kõigepealt tulevad siin kõne alla pelgukohad, mis kaitsesid pelgusolijaid oma loodusliku asukoha tõttu. Neid ei ehitatud mitte inimesed, vaid loodus. Kõiki soo-, raba-, metsääri ja -tukki, mis asusid küladest eemal raskesti läbipäästavais kohtades, kasutati suurema või vähema

eduga vaenlase eest redusse pagemiseks ja oma varanduse päästmiseks. Sellased kohad, mis ümbruskonnaga mitte tuttavaile olid peaaegu täiesti varjatud ja isegi talvel raskesti leitavad, on rahvatraditsiooni tänaseni püsima jäänud. Siin võiksime kõigepealt nimetada kuulsat „Kukelinna“ Avinurme kihelkonnas, mis on meile tuttav juba Juhan Liivi kirjatöödest. „Kukelinn“ kujutab enesest Avinurme asundusest 2,5 km kaugusel olevat umbes 32 m × 23 m suurust liivasaart, mis on igast kandist ümbritsetud läbipääsmatute soodega.

Ümberkaudsete külade vanemad inimesed teavad jutustada, et „Kukelinn“ vanasti sõjaajal olnud pelgupaigaks, kuhu mindud kõigi loomade ja varaga. Kord pelgusoleku ajal saanud saarel kõik inimesed otsa, ainult kukk jäänud järele, kelle laulmist sealt kuuldes saarele antud „Kukelinna“ nimi.

Simuna kihelkonnas Muuga asunduse metsas tuntakse muistse pelgukohana Luusaart. Saar asetseb keset suurt sood, on peale 200 m pikk ja kaetud tiheda võsastiku ja metsaga. Rahvajutud teavad pajatada, et siin käinud seitsme kihelkonna rahvas pelgus. Ka olevat saarelt leitud muistseid esemeid, nagu vanaaegne katel, kangastelgi jne. Sama võib kinnitada Kuusalu kihelkonnas asetseva Pedaslauka saare ja Keila kihelkonnas Lohusalu küla all oleva Nobesaare kohta.

Uksikasjaline pelgukohtade loetelu viiks pikale, tähendame vaid, et neid tuntakse arvult peale 40. Peab aga kohe tähendama, et see on kindlasti väike murdosa muistseist pelgukohtadest, sest paljud pelgukohad on rahval meelest läinud või jällegi aja jooksul tundmatuseni muutunud, mis ei lase nende asukohta kindlaks määrata. On teada, et pelgupaikade tarvitamine leidis aset isegi hilisemal ajal. Meie ajaloos tuntakse talupoegade põgenemist oma kohtadelt linnadesse ja suurel hulgal koguni välismaale. Tegi teoorjus liiga või võtsid mõisnike valjud kohtud elamise võimaluse, otsiti sageli varju mujal, kus nimetatud mõjurid kaotasid oma võimu. Siin leidsid tarvitamist linnade ja välismaa kõrval õige sageli pelgukohad. Sellaseid pelgukohti võime leida peaaegu igas kihelkonnas ja vallas, kus on soid ja metsi. Isegi praegu veel on mõned kohad ümbritsetud legendaarse kuulsusega, mis on rahvajuttudes säilinud nende pelgukohtade elanikest ja seiklustest.

Kõik eelpoolnimetatud pelgukohad on aga peaaegu kõik looduse poolt valmistatud. Need on vete taga asetsevad ja soopinnast väljatulevad kruusaseljakud, liivasaared jne. Ainult Kadrina kihelkonnas tuntakse pelgukohta, mis näib olevat ehitatud kividest soosse. Võimalik, et kunstlikult ehitatud pelgukohti esines vanasti ka mujal, eriti seal, kus ei leidunud soodsaid loomulikke pelgupaiku külade ümbruskonnas. Nüüd on aga ajahammas need muutnud tundmatuks.

Huvituseta pole jälgida ligipääsu muistsetesse pelgukohtadesse. Võib oletada, et suuremale osale leiti loomulikud juurepääsu-võimalused. Neiks võisid olla kas salajane tee või mõni kuivem seljak, mis oli ainult asjaosaliste teada. Ent on ka teada palju sellaseid pelgukohti, kuhu võis pääseda ainult sildade ja kunstlike teede kaudu. See töö ei olnud kerge ega ka väga lihtne, sest tuleb võtta arvesse, et ka kari aeti kaasa. Tee müüdi pärast kohaleasumist lõhuti. Juhtus isegi, et pelgusolija seadis pelgukohas sisse päris korraliku majapidamise. Mets ja leplik juuriti üles ja tehti põlluks, ehitati hooned peale ja maja-

pidamine läks oma loomulikkude rada. Sellastest kohtadest võiksime nimetada „Saviaugu“ ja „Jõe-Anne“ kohti Pedja jõe ääres. Kuid need on erandid. Üldiselt peab tähendama, et pelgupaigad ei olnud asunduskõlvulised ja leidsid tarvitamist ainult hädaohu ajal, kui oli tarvis oma elu ja varandust päästa vaenlase eest. Kuigi uurimused on näidanud, et paljudes muistsetes pelgukohtades võib leida kindlamate ehituste jäänuseid, siis tuleb arvestada seda, et meie kodumaa vanasti ei saanud kunagi maitsta pikka rahu-aega, vaid alalised sõjad sundisid perekondi sageli kuid ja võib-olla isegi aastaid veetma pelgukohtades.

Pelgukohtade kõrval esinevad peaaegu üle kogu Eesti pelgukoopad. Neid on küll arvult vähem (umbes 30), aga üldiselt peab pidama neid tähtsamaiks, sest enamikus on nad kunstlikult kaevetud. Ka oma otstarvet täitsid nad kindlasti paremini kui pelgukohad. Nad varjasid peidusolijaid ka talvel, kui pelgukohtadel soode külmades suurem osa nende looduslikust kaitsest jäi ära. Paljutuntud kaevetud pelgukoobaste hulka kuulub kahtlemata Hiiu maal „Saunaselja mägi“, mis asub Emmaste kihelkonnas, Muuga külast 2 km. „Saunaselja mägi“ kujutab endast umbes 300 m pikkuse kruusase seljaku, mis on ümbritsetud vesisest heinamaast. Seljakul võib veel praegu tähele panna hulk auke. Augud on ümarikud, kuni 2 m läbimõõduga ja 20—50 sm sügavad. Rahvasuu räägib, et „Saunaselja mäel“ käidud vanasti sõdade ajal peidus, kus maa sees saunades elatud, millest mägi ongi saanud oma nime. Aukude vahel võib näha pikki hauasarnaseid mättaid, mis olevat tunnuseks, et siia on ka inimesi maetud.

Kuulsad on ka „Kuimetsa Idaurkad“ Juuru kihelkonnas. Siin on suurel hulgal üksteisega käikude kaudu ühendatud koopaid. Urkad ise suunduvad koobastiku sissekäigult järk-järgult madalamale ja on sageli nii kitsad ja madalad, et neist vaevalt läbi saab pugeda. Käimist takistavad veel koopa põhjas asetsevad kuristikutaolised augud. Mõned koobastest on siiski kaunis avarad. Ühe suurema koopa avasuu on koguni ligi 1,5 m kõrge ja 3 m lai. Need on kaevetud koopad, kus loodus võib-olla on mõningal määral aidanud kaasa, sest suure vee ajal jookseb Vaopere raba vesi urgaste kaudu Keila jõkke. Enamikus on nad aga kindlasti kaevetud, kus muistsed eestlased leidsid varju rööviva vaenlase eest. Eespool tsiteerisime Läti Hendrikut, kes kirjeldab liivlaste sõjasaaki Harjumaal. On kindlaks tehtud, et harjulaste traagika sündis just „Idaugastes“.

Tartu lähedal asuvaist „Aruküla koopaist“ on palju kirjutatud, küll ajalehis, küll eriraamatuis. Neid koopaid tunti nähtavasti ammugi, kuid neile ei ole pöördud tarvilist tähelepanu. Alles aastal 1844 käis prof. Fr. Kruse neid põhjalikumalt uurimas ja avaldas oma tähelepanekud raamatus „Das Labyrinth bei Dorpat“. Sellejärele jäi „Aruküla koobastik“ jällegi unustusse. Elavamalt tõusis asi päevakorraks iseseisvuse ajal, 1921. aastal. „Aruküla koobastik“ on liivakivist tugevaile sammastele toetuv kaevetud koobastik. Koobastiku kõrguse määrab liivakivikihi paksus, mis mõnes kohas tõuseb üle 1½ meetri. Sambad, mille läbimõõt on keskelt ligi 1 m, on üksteisest 1—2 m kaugusel ja asetsevad korrapäraselt. Lagi sammaste kohal on võlvitaoliselt kumer. Lagi ja sambad on vormitud terariistaga, sest liivakivist on näha lõikeid ja kriimustusi. Kogu koobastiku suurus võis omal ajal prof. Kruse väljaarvamiste järgi olla vähimalt 50.000 m² ja tugeida ligi 15.000 sambale. Praegu on osa koobastikku sisse langenud. Väljakaevamisel avastati kuus erisuguse suurusega koobast. Suurima pindala küündis kuni 500 m², mille lage toetas ligi 200 sammast. Ajaloolisi andmeid koobastiku kasutamise kohta pole leitud. Ainult ehituse ja asukoha järgi võib kinnitada, et ta kuulub muinasaegsete pelgukoobastike liiki. Peale Aruküla võiksid koobastikest kõne alla tulla

Võhandu liivakaldas asuvad „Taevaskojad“. Ajaloolane Chr. Kelch kirjutab oma „Liefländische Historia's“ järgmist „Taevaskodade“ kohta: „Võnnu kihelkonnas, 6 penikoormat linnast, leiti maa all iseäraline maja. See asub metsas ühe kindla, kõrge ja tugevate puudega kaetud liivamäe all, just nagu kivisse raiutud ja kaevetud, ja nimelt järgmise ehituse järele. Sissekäik või auk, mis on voolava vee ligi, on nii väike, et mees võib vaevalt sisse ronida; selle järele tuleb kitsas käik, 3 küünart lai ja kaks korda nii pikk; edasi järgneb ruum nagu eeskoda, umbes 2½ sülda pikk ja 2 sülda lai, millele järgneb kaks kitsast käiku, mis on niisama laiad kui eelmised. Üks käikudest läheb otsejoones ruumi, mis on 3 sülda lai ja niisama pikk. Siit järgneb üksteisele 12 korralikku kambrit, milledest ühes on kaev ja leivaahi. Teine käik viib teise ruumi, milles on 6 kambrit ja ka allik ja kõrvaline koht. Kõik need ruumid on looduslikult valged ja ühesarnaselt võlvitud, kõrgusega 5 küünart, muidu on seal pime ja vaatlemisel tuleb valgust tarvitada.“ Kelch teab veel kinnitada, et just samas ümbruses leitud maa all maja, mis on koosnenud ühest toast ja kolmest kambrist. Chr. Kelch ei lausu koobastiku otstarbest sõnagi. Kelchi kaasaegne Hupel aga ütleb Ahja mõisa koobastiku kohta, kus asub ka Taevaskoda, et nad on olnud pelgupaiguks inimesile segaseil ajal, või kindlaiks ja raskestileitavaiks ruumeks nende liikumata varanduse varjamiseks ja hoidmiseks.“

Pelgupaikade tarvitamise kohta leiame kõige rohkem andmeid Läti Hendriku kroonikast. Seega kuuluvad need teated 13. sajandi algusse. Vanemast ajast aga puuduvad täieliselt teated, olgugi et pelgupaiku kõigi oletuste järgi tarvitati juba ammu enne seda. On ju teada, et vanad eestlased löid lahinguid õige sageli. Iga päev võis ootamata ilmuda vaenlane, kes tule ja mõõgaga maalt läbi minnes surmas inimesi, viis neid vangi ja röövis ja hävitas varanduse. Tollal ei pidanud sõda mitte kogu rahvas, vaid sõdida võisid ka üksikud rühmad saagi otstarbel — sageli just siis, kui mehed olid väljas sõjaretkel. Niisuguseil juhtumel olid peiduurkad hädatarvilised oma varanduse ja elu päästmiseks. Hiljem tarvitati peiduurkaid sakslaste, lätlaste ja liivlaste ühise ülevõimu vastu. Nii jutustab Läti Hendrik sakslaste ja lätlaste ühisest sõjakäigust Tartumaale aastal 1215: „Ja nemad tungisid Ugauniasse, riisusid ja põletasid nende külad, aga kõik mehed, keda nad võisid kätte saada, on nad kättemaksuks Thalibaldi eest elavalt põletanud. Nad süütasid põlema kõik nende kantsid, et ühelgi ei oleks nende eest pääsmise kohta. Nad otsisid neid pimedais metsades varjupaigus, ja ei olnud võimalik end nende eest ära peita, ja need, keda nad metsast välja tõid, tapsid nad. Nad viisid naisi ja lapsi vangidena enesega kaasa ja ära võttes nende hobuseid ja kariloomi said suure saagi ja läksid tagasi oma maale.“ See ja eelpooltoodud Läti Hendriku kroonika väljavõtted

A/S.

„Eesti Fosforiit“

näitavad, et peiduurkad leidsid laialdast kasutamist vanade eestlaste poolt. Kuigi nad ei annud igakord kindlat kaitset vaenlase eest, etendasid nad siiski suurt osa muinaslinnade kõrval, sest mitte alati ei leidnud neid vaenlane üles ja ka mitte alati ei saanud vaenlane neid vallutada, sageli võimaldasid pelgukohad ka sõjalist kaitset.

Pelguskäimine ei piirdu mitte ainult muinasajaga, vaid ka hilisemal ajal on tarvitatud pelgupaiku. On teada, et ajalooliste sõdade ajal, nagu Vene-Liivi ja Põhjasõda, millal sagedased riisumised ei jätnud puutumata koguni kaugemate metsakülade elanikke, talupojad põgenesid metsadesse, rabasaarile ja muises kaugemaisse urkaisse, võttes kaasa loomad ja vara. Tihti saadi end päästa, kuid juhtus ka, nagu muistselgi ajal, et vaenlane peiduurkad üles leidis. Ühest niisugusest juhtumist Vene-Liivi sõja ajal jutustab Balthasar Russovi Liivimaa kroonika (Leetbergi tõlge): „Siis on needsamad tatarlased üles löönud oma laagri Uuemõisa juures, 6 penikoormat Tallinnast ja sama paiga, samuti aga kogu Harjumaal hirmsasti rüüstanud, tappes ja röövides, vanad surnuks löönud, noored kaasa viinud. Siis on nad oma hobustelt maha tulnud ja põõsad ja rabad läbi otsinud, ja ajanud inimesi, samuti nagu loomi aetakse, üksühele kisades ja hoidsid end täiesti igalpool tagasi põletamast, et mitte näha ei oleks, kust nad tulevad, või minna tahavad ja kuhu nende eest võiks peitu minna.“ Palju parem ei olnud seisukord 200 aastat hiljem Põhjasõja ajal. Maa oli paljaks tehtud ning rüüstatud ja neil, kes suutsid end veel elus hoida, tuli tarvitada pelgurkaid.

Nii näeme, et pelgupaigad leidsid tarvitamist ka uuemal ajal, olgugi et nende algupära ulatub muinasajasse. Pelgupaikade sagedane ja tihti pikaajaline tarvitamine on jätnud rahvasse neist hädaasukohast sügava mälestuse, mis rahvatraditsioonina on kandunud edasi hilisematesse aegadesse. Dr. Fr. R. Kreutzevald näiteks kinnitab, et kui 1790. aastal Rootsi laevastik ilmus Tallinna alla, siis linnas põgenejad ütelnud: „Peaksime meie koggemata ühe ennmuitese pakkurka ülesleidma.“ Siit võib järeldada, et rahvas teadis ennemuistseist pelgurkaist, kuid ei tunnud nende asukohti ega tarvitamise aega.

Kõigest ülaltoodust selgub, et pelgupaiku on tarvitatud meie kodumaal nii muinas- kui ka ajaloolisel ajal. Säilinud andmete põhjal ei ole muidugi täieliselt võimalik vahet teha varasemate ja hilisemate pelgupaikade vahel. Tõenäoliselt tarvitati looduslikke pelgupaiku mõlematel aegadel, kuna koobaste algupära ulatub kindlasti muinasaega.

Pelgupaigul on muinasjäänuste seas võrdlemisi tagasihoidlik koht, kuid nende osatähtsus Muinas-Eesti kaitset ei olnud kaugeltki väike. Hoolimata sagedasist ja väga veristest vaenlaste sõjakäikudest, kus rahvast küll küldes, küll pelgupaikades surmati, jäi siiski suur ja vahel koguni suurem osa mittedõdivaid inimesi vaenlase eest varjatuks. Muidu ei ole see kuidagi mõistetav, kuidas kümnete aastate otsatute hävituste järele ikka jälle leidis jõudu vaenlastele vastu panna ja omaltki poolt vastata samasuguste laastamisretkedega.

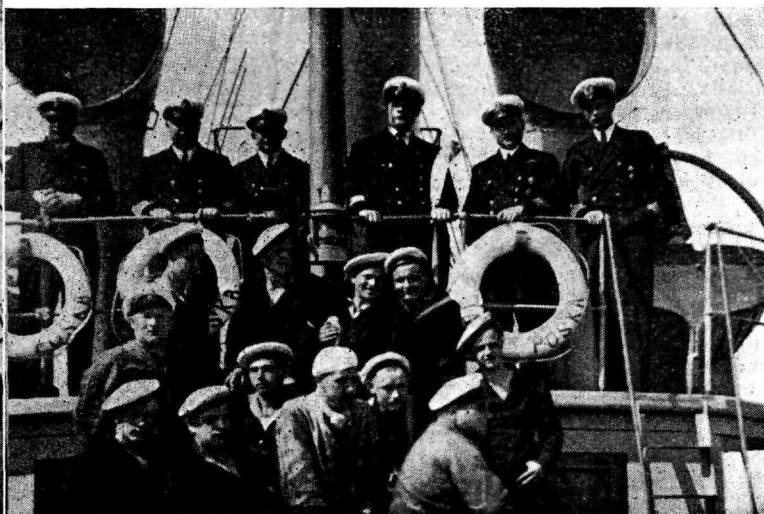
E. Pa.

**KA KAUNIMAS LOODUSES
KÕIDAB TEID
"UUS EESTI"
SISUKUS**

Lääne- ja Saaremaa mereüksuste õppus

Lääne- ja Saaremaa Malevate merekaitseõppustel 28. V — 2. VI 1938. a.

Vasakul: Õppuse juhtlaev annab edasi korraldusi. Paremalt: Õppuse juhtkond ja õppuse juhtlaeva meeskond.

Mereüksuste käesoleva aasta suvine õppetegevus algas Lääne- ja Saaremaa mereüksuste suuremate õppustega, mis haarasid kogu lääneranniku ja saared. Möödunud aasta kogemused ja intensiivne talvine õppetegevus olid annud rea kogemusi, mis ka kohe avaldusid merel tegutsedes.

Ujuvate abinõude selektsioonis oli tunda suurt paranemist ja kõik õppusest osavõtjad ujuvad abinõud olid tehniliselt ja taktikaliselt omadusilt sobivad neile antud ülesannete täitmiseks. Isiklik koosseis näitas samuti head väljaõppe taset kõigil erialadel, mis õppustel käsitleti.

Üksuste koostöö oli hästi arenenud ja juhtkond näitas oma tegevusega, et taktikaliste ülesannete sooritamine ei valmistanud enam raskusi.

Ka ilmastik oli õppuste ajal küllalt sobiv. Mere-mehed võisid näidata oma võimeid vaiksete, tormiste ja uduste ilmadega. Eriti udused ilmad olid sobivad õppusiks, sest siis võis iga pealik näidata oma teadmisi ja juhtimise oskust. Möödunud õppustega näitasid läänlased ja saarlased, et nad on tõelised mere-mehed, kes ei pea raskeks ühtki olukorda, millega meri üllatab oma lapsi.

Õppuse juhtkond võis jälle veenduda meie rannameeste tubliduses ja näha nende huvi mere vastu. Eriti tuleb aga rõhutada seda sooja vastuvõttu, mis läänlased ja saarlased üles näitasid Kaitseliidu vastu eesotsas Saaremaa maavanemaga ja Kuressaare linnapeaga. Pärast väsitavat tööd pakkus idülliline Kuressaare ja

kauge Vilsandi oma huvitava linnuriigiga õppusest osavõtjaile mugavat puhkust.

Õige arusaamine Kaitseliidu tegevusest ja sellega ühes ka terve isamaaline vaim on merekaitseliitlaste peres, mis tiivustab suurt kohusetunnet. Olgu mainitud, et õppusest võttis osa merekaitseliitlane, keda pruut ootas kirikus, et kohe pärast õppuse lõppu alata ühist navigeerimist elumerel.

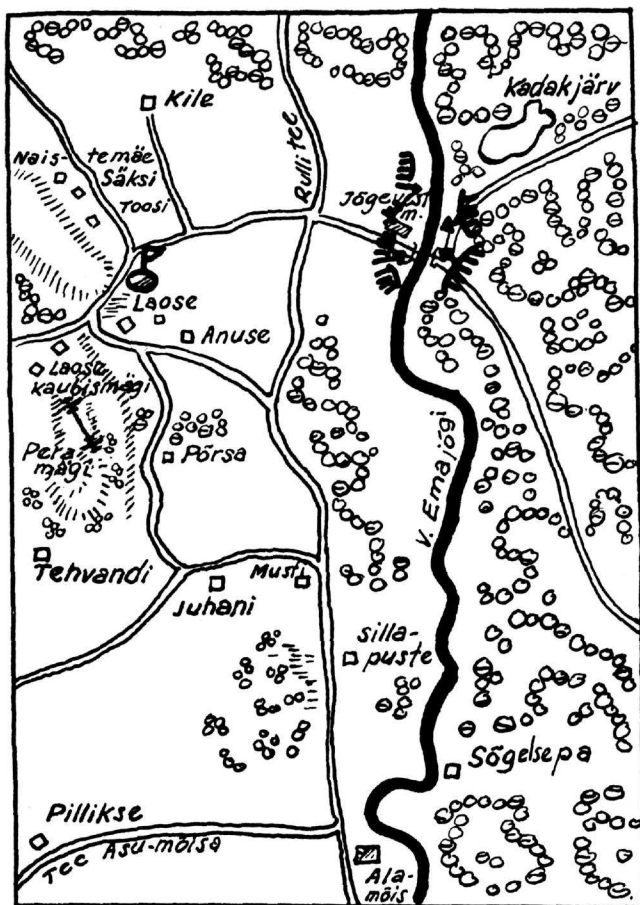
Viimane juhtum näitab, missuguse kohusetundega võetakse osa Kaitseliidu tööst.

Säärane suur kohusetunne ja armastus Kaitseliidu, sellega ühtlasi riigikaitse, vastu tiivustab iga kaitseliitlast uutele mehetegudele ja annab tõendust sellest, et meie kodumaa kaitse on õigetes kätes.

Tuntuimad riidevärvid on

„STAR“

Tallinn

Rootsi Peramäe positsioon.

Kuna talu taga oli soo, siis ehitasid rootslased selle ületamiseks pika parvsiilla, maha lastes puid ühes latvade-ga, palgi palgi kõrvale. Veel 1891. aastal oli see sild, rahva suus Rootsi sild, nii tugev, et sealt jalgsi võis üle käia, kuigi igal astumisel kõdunenud palkide vahelt vett üles sulpsatas. Ka olid kohati mõned palgid täiesti mädanenud, arvatavasti kuusepalgid, kuna männi- ja haavapalgid olid külmas soovees üleminekuks küllaldaselt hästi säilinud.

Ületanud parvsiilla, siirdusid rootslased Uniküla Järve talu suunda ja sealt edasi, jättes talu ning umbse Mustjärve kui ka Uniküla mõisa paremat kätt, otsejoont läbi Uniküla metsa Emajõe Piku parvele, et asuda teispool jõge Hummuli mõisa juures uuele positsioonile. Pärast ületamist olid nad parve lahti võtnud, et takistada venelaste ületulekut.

Väiksem väepsalk ühes kahurväeosaga liikus Uniküla mõisa, Päidu, Trupa ja Tõnise talu kaudu Väikse-Emajõe Roobe parvele ning, peatumata teispool jõge Jõgeveste mõisas, siit sama mõisa järgi oleva Laose talu Kaubis- ja Peramäele. Jala- ja ratsavägi jäi laagrisse Kaubismäe tagusele Livalohku, aga kahurid seati üles selle mäe kõrgemale pikendusele, n.-n. Peramäele.

Hiljem toodi ratsavägi üle oru teise Laose talu õue. Ümberpaigutamise põhjuseks oli põuase suve

tõttu veepuudus. Selle talu kopli keskel oli nimelt tiik, maantee ja talu vahemaal, kust sai hobuseid joota. Et aga tiigi ümbrus oli soine, siis täitis seda kokku-käsitatud külarahvas munakividega. Töö tegijaks olid vanemad inimesed, mehed ja naised, sest nooremad mehed, kartes „sinise kuue selgatõmbamist“, s. o. nekrutiks võtmist, olid redus. Samuti sillutati ka tolleaegset maanteed, mis läks, jättes tiigi ja talu pahemale, Anuse talu kaudu Jõgeveste-Alamõisa maanteele.

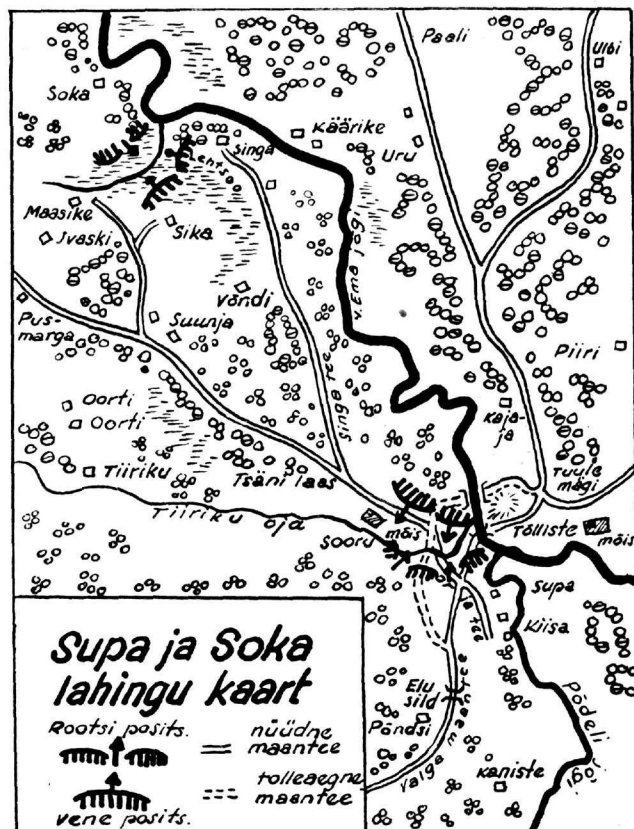
Peramäe väeosa ülesandeks oli takistada venelaste jõest ületulekut.

Teine samasugune väeosa liikus Ruusa talu kohalt Tõlliste mõisa ja sealt edasi Tuulemäe ja Kajaja parve kaudu Sooru mõisa ning siis n.-n. Lätiküla orjateek kaudu Supa tallu, mis asub Pedeli jõe pahemal kaldal. Tolleaegne Väikese-Emajõe parv ei asunud praeguse Valgesilla kohal, vaid enam jõe ülemjooksu poole, umbes Tõlliste valla Kajaja talu kohal.¹⁾

Kolmas, väiksem väeosa jäeti Laatre-ligaste maantele Vilaski parve kaitseks.

Ületanud Kajaja parve, lammutasid rootslased selle, aga venelased ehtasid sinna, hoolimata rootslaste vastu-

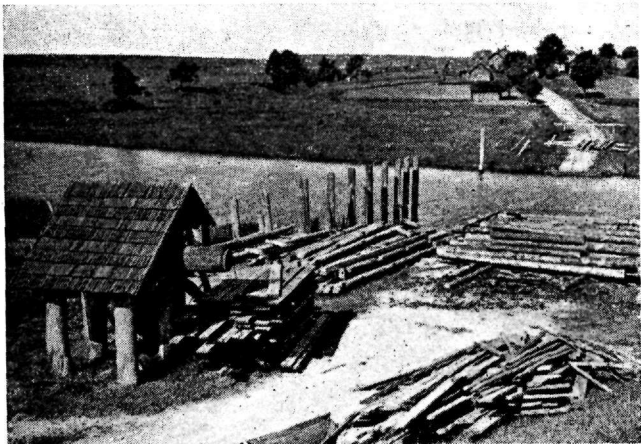
¹⁾ Tõlliste Valgesilla ehitamise küsimust arutades, kerkis põhjasõjaaegse Kajaja parve küsimus uuesti päevakorrale. Sama silla ehitamise asjus oli Sangaste mõisa omaniku krahv Bergi ja Tõlliste mõisa omaniku vahel arusaamatusi tekkinud ja siis oli esimene lubanud mõjutada, et kavatsusel olev sild saaks ehitatud Kajaja parve kohale, mis oleks Tõlliste parve juures oleva „Tamme“ kõrtsi väärtuse kaotanud. Saavutatud kokkuleppel ehitati aga sild ikkagi Tõlliste parve kohale.

rünnakust, uue. Rahvajutu järgi olnud seal venelasi väga palju. Kogu Tuulemägi otse „kubisenud“ neist nagu sipelgapesa. Rootslaste vastupanu murti ja nad olid sunnitud taganema Sooru mõisa ja sealt edasi eel-pool mainitud Orjateeni. Kuna see tee läbistas sood, siis peeti võitlust kitsal teel ja võitluses langenud ning haavatud paiskusid sohu.

Kartes ümberhaarangut Kabelipalu poolt olid rootslased sunnitud sealt taganema ja Supa seisukohale jääma. Lõpuks katsus ülejäänud väike salk oma ülema juhatusel Valga maantee kaudu põgeneda, mattes enne sõjakassa ühe männi läheduses maa alla. Tollest ajast peale kutsutakse seda puud Supa pedajaks.

Maanteel tungisid venelased rootslastele kahelt poolt kallale, s. o. Orjatee poolt jalavägi ja Kabelipalu teelt dragunid. Selles heitluses hävitati rootslaste salk täiesti ja ainult üks kõrgem väeülem, redus olles maantee silla all, pääses eluga. Sellest ajast peale nimetab rahvas seda silda Elusillaks.

Roobeparve koht Väiksel-Emajões, kus venelased Hummulil lahingul päeval üle tulid

Juttu sõjakassa mahamatmisest räägiti suust suhu, kuid keegi külaelanikest ei julgenud seal kaevama hakata, kartes mingisugust needmist, mille saatel see vara olevat maetud.²⁾

Pärast Rootsi väesalga lõplikku hävitamist Valga maanteel pöördusid venelased Kabelipalu teed mööda Sooru mõisa ja sealt maanteel edasi Hummulil poole. Olles jõudnud teispool mõisa hooneid algava Singa

²⁾ Leidnud „Supa pedaja“ juure maetud sõjakassa kohta mõisa arhivaalidest tõestava dokumendi, oli Sooru paruness Wrangel lasknud seal kaevamise ette võtta, nagu jutustas omaaegne Supa talu peremees Kaarel Pommer. Tööd oli paruness juhatanud isiklikult ja kaevuriteks oli toodud Valga linna ehitustöödelt linna pürjermeistri sellekohasel loal vene müürseppi.

Kaevetud oli juba mitu päeva, aga ilma tagajärjeta, kuid siis ühel ööl kadusid venelased ja hommikul nähti kaevetud augu põhjas aset, kust oli välja tõmmatud kaunis suur katlataoline nõu, sest ei oldud taibatud valvata öösiti auku ega kaevureid.

Hoolimata sellest, et Valga sillakohus oli lasknud teha haaranguid ümbruskonnas Sooru, Kaagjärve, Tõlliste ja Uniküla metsades, jäid venelased kadunuks.

Tõlliste Tuulemägi, endise ja praeguse maantee vahemaal. Pildil näha maantee kaares mäe all

taluteeni, kohtasid nad seal suure kuuse juures vene keelt kõnelevat talumeest, kes neid maanteelt kõrvale viis ja eelnimetatud külateed mööda Singa taludeni ning sealt edasi kuni Väikese-Emajõeni juhtis. Venelasi oodanud talumees oli Hummulil poole viiva maantee ääres asuva Suunja talu peremees Int, kes vaenlase kõrvalejuhtimisega tahtis ära hoida oma talu rüüstamist.³⁾

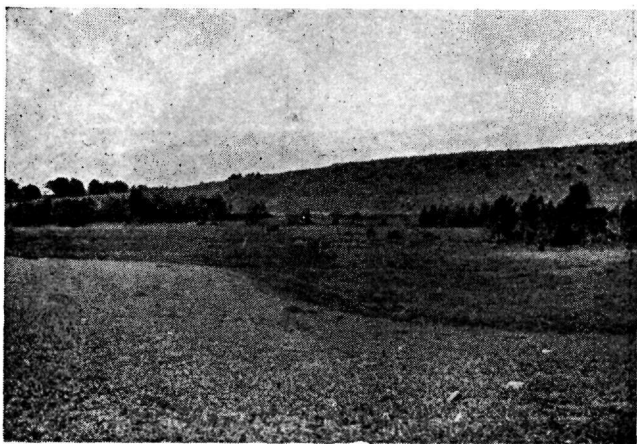
Sooru ja Ala valla piirioja suudmel oli mõnema vaenulise väesalga vahel kokkupõrge. See oli kitsa tee võitlus, sest kõvapinnalist kallast oli ainult oja suudmel ja sedagi mõne sülla pikkuselt. Muidu oli pahemal kaldal ja ka kaugemal pikas kaares ainult soine keetema, mis ei kannud inimest, ning selle tõttu ei saanud venelased teha oma tavalist ümberhaarangut. Kuid lõpuks pidid rootslased siiski suure

³⁾ Et sama Int ka „posimisega“ tegeles, arvas rahvas, et ta Vene väejuhi oma kunstiga oli ära nõidunud. Ka eelmainitud kuuske kutsuti hiljem „nõiakuuseks“ ja Indu kohta lausus rahvasuu:

„Kunst, kunst kuuse otsas,
Juhtis sõja Singa teele...“

Rootsi Peramäe positsiooni ratsaväe hobuste jootmise tiik Jõgeveste Laose talu maal

Peramägi — rootslaste eelväe positsioon

ülemvõimu pealetungimisel taganema. Hiljem leiti seal jõest kui ka kalda kaevamisel püsse.

Ka Roobe parve juures ei suutnud rootslased venelaste ületulekut takistada, hoolimata lammutatud pürest. Nad olid sunnitud taganema ja heitluses Peramäe all langes nende kindral.

Veel Eesti iseseisvuse alguspäevil leiti Kaubis- ja Peramäelt ning Livalohust Rootsi sõdurikuue pronksist, hobusepea kujutusega nõöpe, mis tõestab lahingu asukohta. Leitud põhjasõjaväe hobuse valjarauad on Eesti Muuseumile edasi antud.

Hummuli lahingu käigu suhtes ei tea rahvas enam midagi usutavat rääkida. Teati ainult, et rootslased seadnud oma kahurid Hummuli mõisa Tuulikmäele ja et lahingus langenuid maeti Hummuli mõisa sohu, mitte aga Kalmetimäele (Kuusiku talu maal), nagu seda mõnel pool arvati. Kuna aga Kalmetimäest on kartulikoopaid kaevades palju inimesi välja tulnud, siis on seal arvatavasti varem mõni kabelikirik ja selle ümber kalmistu olnud.

Pärast Hummuli lahingut oli suurem järellahing Hummuli-Mäemõisa juures, kuhu olid taganenud rootslased. 1884. a. leidis seal tollaegne rentnik Mats Lõoke kündmisel ja äestamisel peale kuulide ka rohkem Rootsi ja Vene rahasid, mis tõestab lahingu asukohta. Et aga leitud rahade hulgas oli rohkem Vene kui Rootsi rahasid, siis järeldati, et venelasi langes seal rohkem kui rootslasi. Rahva mälestusel olid rootslased võitluses savist ehitatud mõisaelamu paksu seinte taga, venelased aga lagedal väljal. Toetudes sellele võiks

arvata, et oletus langenute vahekorra suhtes oli päris õige.

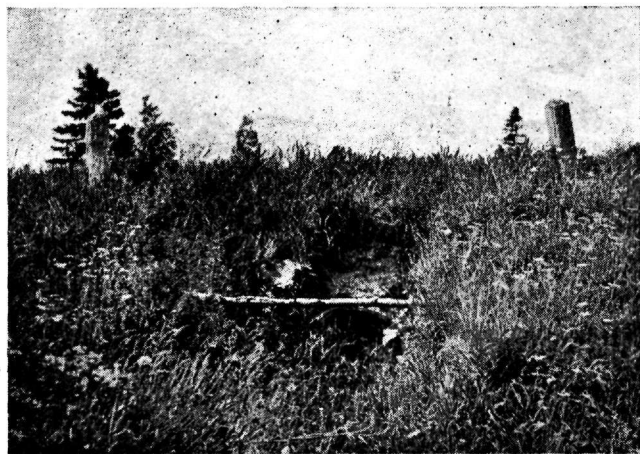
Sõjapäevil olid taluelanikud sootagustes metsades redus ühes kaasaviidud loomadega, kus nad nii enesetele kui ka loomadele ehitasid kuuseokstest, kanarbikust ja mäntaist onne.

Sooru valla talupojad ajasid oma karjad üle Kitsemäe Viiesaksapiiri suunda (s. o. koht, kus viie mõisa piirid kokku sattusid) ja sealt edasi Paju ning Pedeli mõisa metsa, sest Sooru mõisas ei olnud veel tol korral suurt metsa, vaid ainult võsastikke.⁴⁾

Hummuli valla elanike ja kariloomade peidukohaks oli Nihujärve tagamaa — Kõrgependre soo piirkond. Jõgeveste inimesed olid enesetele ja loomadele leidnud varjupaiga Väikese-Emajõe äärsel soisel heinamaal, Paju luha ümbruses. Soontaga ja Uniküla varjukonana nimetatakse Kadakjärve tagametsa.

Sõjateede ümbruskonnas olid enamasti kõik talud hävitatud ja kui algas jälle rahulik aeg, kohendati elu endiste hoonete varemeil või hoopis uuel kohal. Viimast oletust tõestavad hiljem maa alt kaevatud ahjuvaremed ja kaevurakked.

⁴⁾ Sooru mõisa metsapuudust tõestab ka hilisem aeg ja palgimetsa polnud seal ka veel 19. sajandi algul, kui ehitati uut häärberit. Et kavatsetud ehitust läbi viia, pani mõisahärra valla taluperemehed Uniküla metsast palke varastama, ja siis oli veetud neid kogu talve vältel, kuni sai täis vajaline arv. Nii asub praegune Sooru valla algkool varastatud palkidest ehitatud majas.

Elusild Valga-Tartu maanteel — umbes 9 kilomeetrit Valgast — kus Rootsi väeülem redus olles eluga pääsis

SANGAR — KANGE ÕLU
SAKU
 ÕUN PUDELIS — ÕUNA JOOK
 JÕHVIKAJOOK MAASIKAGA
 LAUAJOOK — END. SIDRUNI SOODA
 TOMMU
Ekstra
 ERIPRUUL

Külastage

restoran-öölokaal

Telefon 449-93

O. K.

Kohtvik

Telefon 432-61

Tallinn, S. Karja 18

Põllutööriistade ja -masinate ladu

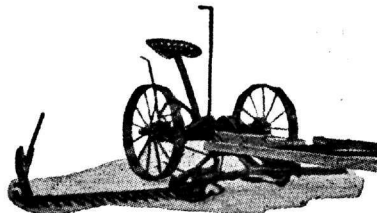
K/m. Anton Villberg

Tallinn, Paldiski mnt. 5, tel. 452-51 ja 452-52

O s a k o n n a d: Rakveres, Vaksali t. 5

Tartus, Raekoja 7

Soovitab oma ladudest:

NÕUDKE KATALOOGEI

ROOTSI rohuüidumasinad „AKTIV“

AMEERIKA rohuüidumasinad

„MASSEY-HARRIS“

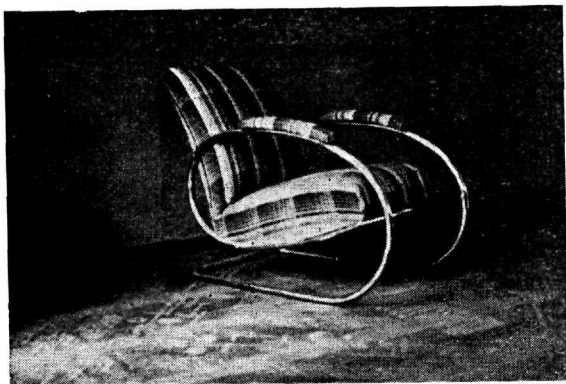
Rehepeksumasinad „NEW-GLORIA“, „AKTIV“ j. t.

Traktorid „MASSEY-HARRIS“

Mootorid T. T. B. ja „SEILER“

Loorehad, viljalõikajad j. n. e.

Jalgrattad „HERMES“, „GORICKE“ j. t.

Terastoru-mööblid

Riidevarnad ● Akna dekoratsioonialused

Oma nikeldamise töökoda

H. Bosshardt

terastorumööblitööstus

Tallinn, Harju t. 24. Tel. 467-89

Härrale,

kes

paneb

rõhku

oma

välimusele:

Habemeajamise

seebid,

pulber ja

Feiwali

näovesi

**Kaikend M. Metsanurga romanist
„Ümera jõel“**

Vello käskis mehed tee äärde mitmesse ritta seada, astus nende ette kõrgemale kohale, möök käes, mille teraviku toetas vastu maad. Kui oli kilpi täristatud ja kõik vaikinud, heitis ta malevale ulja pilgu ja avas suu.

Ta tänas kõiki seninähtud vaeva eest. Võnnu all on mehed näidanud, et nad tapelda julgevad ja rüütleidki ei karda. Saaki on küllalt saadud. Sellega kõlbaks kojugi minna. Sild Ümera jõel on terve. Kodutee on vaba.

Siin peatus vanem ja laskis silmad vasemalt paremale käia. Ta ei märganud õiget rõõmu kellegi näol.

Ta jätkas:

„Kahe päeva pärast, kolme päeva pärast oleme kodus. Võime rõõmsad olla oma saagi üle. Meie omaksed samuti. Aga neljandal ööl, kui magame oma asemel, vaata, siis kuuleme õues kisa ja kära. Enne kui saame kirve kätte, on vaenlane majas, tapab naise, lapsi ja meid endid.“

Ta viib meie saagi ja kõik, mis me oleme kogunud. Ta ajab ära meie viimse veise ja põletab peavarju. Nagu ta tegi poolteise aasta eest.“

Jälle ta peatus ja hüüdis nüüd kõvema häälega: „Nüüd on meil valida: kas läheme koju ja ootame seal vaenlast ja oleme hirmul iga öö. Või langeme siin tema peale ja hävitame viimse meheni?“

„Siinsamas!... Hävitame siinsamas! Lööme maha viimse meheni!“ karjus malev ja tõstis ähvardavalt relvad.

Vanem tõstis mõõga, ja kui kära oli vaikinud, jätkas ta kõvemini:

„Suur Kaitsja on meil siin abiks. Peidame endid selle varju kahele poole teed. Ja kui vaenlane on tulnud meie vahele, sajab talle pähe tapreid ja odasid. Kes veel ellu jääb, — lööme mõõgateraga maha!“

Edasi ei saanud ta kõnelda, tõusis nii sõjakas kära ja taoti relvi, et kõik selle alla mattus.

Vello joobus rõõmust, tõstis mõõga otse püsti ja hüüdis: „Olgu nii! Kes teist tahab mehiselt tapelda, tõstku mõök! Ja olgu see vandeks, et me ei lõpeta enne, kui pole siin enam ühtki vaenlast, kel hing sees!“

Kõik tõstsid oma mõõgad, aga kellel seda ei olnud, tapri, vestu või oda.

Paljud aga ei suutnud rõõmu varjata, tungisid vanemale lähedale ja langesid talle kaela, sülelesid teda kui vennad.

Nüüd oli malev kui üks mees.

Anti käsk edasiminekuks ja varsti oldi jõe läheduses. Voor saadeti üle silla. Mõnikümmend ratsa-

nikku peideti jõe taha metsa äärde. Aga veiseid ja mõningaid jalamehi pidi siitpoolt jõe paistma, nagu oleksid nad pagemas. Sild lõhuti ära.

Ratsaväest ja jalameestest valiti julgemad ja need, kes osavamad võitlema, ning peideti kahele poole teed, jõe lähedale, kõrgmetsa alla. Nende hooleks jäi rüütleid rünnata, kes käisid harilikult vaenlase väe ees. Jõe äärde metsa nurga taha varjule seati Kiur mõnekümne mehega, et ta peataks eelväe salga, kui see jõest läbi tahaks ajada.

Metsast lõuna pool, tee ääres olid põlluribad, siis küla ahervartega ja tänavate ääres puid ning põõsaid; siis jälle põlde. Siis seati ida poole teed põldude taha alevõsastikku Ott ja Käuivits, kumbki saja ratsamehega. Ida poole teed metsa peideti mõnisada jalameest.

Kaks liivi käskjalga tahtsid ka võidelda. Neile anti relvad ja saadeti teiste hulgas metsa.

Siis lepiti märguannetes kokku ja korrati neid kõigile.

Vaevalt olid kõik kohal, kui lõunast tuli tuhatnelja väike salk valvureid, kes Koiva läheduses peidus seisnud. Kahro ruttas neile vastu ja tõi nad metsa alla. Nad teatasid, et suur vägi kiiresti edasi liikuvat: ees mõnikümmend sulast, siis rüütliid, nende järel ilmatu hulk ratsaväge.

Vello vaatas ümber kui kiskja, kellele saak lähemas. Ta maigutas kuivakstõmbunud huuli ja pilk viskus tal uljalt vasemale ning paremale.

Ta saatis teate vaenlase lähenemisest kõikidesse väeosadesse ja käskis valmis olla. Ise aga peitus ta üsna tee äärde põõsastiku taha ja jäi ootama.

Varsti kuuldus kapjade müdin ja neli vaenlase ratsanikku kiivreis, aga raudrüüta, ajasid kõrvale vaatamata jõe poole. Jõudnud kaldale, peatusid nad väheks, vahtisid teisel pool jõe tee ääres uperdajaid ja pöördusid tagasi. Varsti kadusid nad silmist.

Üldiseks rünnaku märguandeks pidi olema kolmekordne pikaldane pasuna hää, esiti ees, jõe pool rindel, siis kohe ka tagapool, vasemal ja paremal.

Rünnak rüütliitele pidi sündima pisut enne pasunapuhumist, et neid rabada järsult, ootamatult. Kahro pidi hundi kombel ulguma ja kohe sööstab siis Vello oma meestega paremalt poolt puude vahelt ja põõsaste tagant välja. On rüütliid ühest küljest rabatud ja pöörduvad sinnapoole, siis puhub pasun ja seljagant ründab neid vasem tiib. Ühtlasi vajub malev kogu rindel kahelt poolt vaenlase peale.

Kõik viskrelvad jagati meestele, ja et rohkesti jäi järele, siis asetati need tee lähedale tüvede najale, kust neid kerge oli ründajatel leida.

Märguandeid korrati mitmesse pähe, et keegi ei eksiks. Kõik oli valmis, istusid või lebasid pöösaste taga, relvad käepärast, ja ootasid hinge pidades.

Vello istus langenud puu tüvel, kirves põlvil, teravalt kuulatades. Juba arvas ta läbi latvade kohina kuulvat hobuste traavi samme. Aga see osutus tema enese südame rutuliseks peksuks.

Kui nad õigel ajal aimavad ja tagasi pöörduvad! käis tal kohutav mõte läbi pea. Ehk seavad endid võitlusvalmis! Siis on raske... Ehk malev ei kuule õigel ajal pasuna häält! Õigusega ütleb Ott: kõik läheb tapluses hoopis teisiti...

Vaike tuli lõõtsutades, noolekimp vöö küljes, vibu käes. Vaevu sai ta ütelda:

„Juba näha!... Ratsanikud!... Kiivrid välguvad... Valged hõltsikud... Suletutid...“

Vello sööstis puutüvelt ja haaras kirve, hüüatades: „Kus Kahro?... Kus pasunamees?... Kus on pasunamees?!“

See astus puu tagant välja, pikk, kõver hall pasun käes. Kahro tuli joostes, tõmmul näol kiskja rõõm, ilusad teravad hambad paljad.

„Jookse, Vaike, üle meestele, et nad hiiliksid lähemale... Aga hoidku end tüvede taha!... Ole sa, Kahro, minu lähedal!“

Üheskoos hiilisisid nad tee poole.

Küürakil käies nägid nad viimaks hobuste jalgu.

Need olid paljad, karraga katmata.

„Kus on rüütli?!... Need pole rüütli!“ kähistas Vello pettunult.

„See on eelvägi,“ lausus Kahro.

Varsti nähti karraga kaetud hobuste jalgu, ikka neli kõrvuti, traavides lähenevat.

„Nüüd!“ hüüdis Vello summutatud hääl ja võttis taprivarre parajast kohast kinni.

Kahro pööras selja, tõstis pea ja korruga kostis metsa alt, üsna tee lähedalt hundi ulgumine, alatud lühikese haugatusega, venides siis pikalt, vaenlikult, vaibudes kaeblikult.

Samal hetkel sööstis pöösaste ja tüvede vahelt halle kogusid tee äärde ja rüütlitele lendas okslikke kärpe, raskeid nuie, ihutud kirveid ning teravaid odasid. Neid saatis hirmus kisa, nagu oleks olnud kogu mets täis kiskjaid. Mitmed rüütlistest löid oma suurtel soomustatud hobustel vaaruma, mõni langes hääletult ripakile sadulasse ja lohises edasi mööda maad, mõned karjatasid ja pillasid relva. Kohe peatati read, rüütliid pöörasid hobused ründajate poole ja äigasid neile piikidega. Aga mehed olid juba puude ja pöösaste taha kadunud.

Nüüd puhus Vello selja taga pasun, pikaldaselt, ohtukuulutatavalt, mitme lühikese jätkuga ja kohe sööstis teiselt poolt teed metsast halle kogusid kiskjate ilmega ja rüütlitele lendas selga ning pähe raskeid viskrelvi. Hobustele torgati tagant katmata kohtadesse odadega, virutati nuiaga vastu konte. Jälle langes mõni rüütel, mõned hobustest söötsid metsa alla, kus neile pähe virutati.

Hirmsa kisa, karjumise, röökimise, sajatuse, oiete, pärina, kõlina ja ragina hulka kostis tagantpoolt lakamatult pikaldane pasuna hääl.

Rüütliid löid karmesti kaks rivi, seljad vastastikku, näod metsa poole. Nad olid toibunud, kilpidega varjatud, piigid visatud, mõõgad lõögivalmis.

Rünnaku hoog rauges, kisa ja kära vaibus, algas taplus kui hoolas töö.

Vello jooksis mööda metsa-alust ja manitses mehi hoida relvi, mitte huupi pilduda, visata sinna, kust rüütliitel selg lage; või niita tagant hobuste jalgu. Ta nägi Kahrot odaga pöösa äärest selja tagant rüütlile sihtivat, jälgis relva lendu ja kiivris pea äkilist nõksu ettepoole. Ta nägi Vaiket üsna tee ääres pöösa taga konutavat, vibu pingul. Mehed otsinud maast kive ja murdsid kuivanud puid, et nendega vaenlast visata.

Vello rühkis jõe poole. Ta oli kärsitu, oleks või ulgunud abitusel, oleks või tormanud käsitsi mõnda rüütli sadulast kiskuma. Seal nad seisavad, helkivate kilpide varjul, harva lendab mõni kärp või kirves siit või sealt ja pörkab lajatades vastu rauda.

Peatudes nägi ta, kuidas raudne käsi pillas kilbi ja murdis silmalennanud noole, pillas mõõgagi ja vajus hobuse lakale.

See oli näitsik Vaike töö; teised keegi täna noolt ei tarvitanud.

Nii võib see siiski õhtuni kesta, neile võib abi tulla! ahastas Vello ja jooksis jõe poole, kus rüütli rida lõppes, Seal oli läti ratsanikke kiivrites, aga raudrüüta, nende vahel maas hobuste ja meeste laipu.

Seal läks asi elavamalt; sajatuste ja söimu saatel purustati kirvega mõne hobuse pea ja hüpati tagasi pöösa varju, mõni oda või tapper lendas ratsanikule selja sisse. Mõni julge lätlane kihutas teelt pöösaste, langes aga seal kohe kõige hobusega, rabatud mõlemalt poolt mõõgalöögest või nuiahoobest.

Vello julgustas mehi, kihutas, ässitas, hiilis teele lähemale ja silmitses läbi pöösaste rüütliid.

Nad seisid hõredalt, mitmed jala, oma hobuse laiba juures, võttes osavalt vastu harvu viskrelvi. Vanem valis ühe, kes oli visanud piigi ja nüüd hoidis mõõka lõögivalmis. Ta hiilis pöösa tagant lähedale, kargas välja, torkas karratud hobusele mõõgaga ninna ja taganes kilbi varjus. Haavatud hobune sööstis metsikult tagajalule ja pillas rüütli.

Vello jooksis jõe poole.

Teravad raod riivasid põski, huultele nõrgus sooja niiskust, lõua otsast langes kätele verepiisku, rüü oli rebenenud. Kui hoosse sattunud kiskja, kellel ainult üks hirm, et saak, mis otse lõhneb nina ees, mida juba silmadega maitstud, võib käest minna, tungis ta kummargil pöösaste vahelt läbi.

Eelväesalk oli tugev, suurtel hobustel, hästi relvis, ja Kahro oli ulgunud alles siis, kui see juba jõe lähedale, teesuudmele oli jõudnud. Seda ulgumist ei kuulnud Kiuru salk, kes oli peitunud metsa nurga taha jõe äärde. Alles siis kui pasunat puhuti, kihutas Kiur välja tee suudme poole, aga sealt purskus talle vastu kiivreis ratsanikke, tahtes vist ajada joonelt läbi jõe. Nähes Kiuru mehi, pöörduti neile hoogsalt vastu. Visatud odad täratasid vastu kilpe, hobused kargasid üksteisele jalgadega rindu, mehed karjusid metsikult, haarasid mõõgad ja hakkasid raiuma.

Kiur nägi enese vastas tugevat meest kiivris, punetava katmata näoga, punaste juustega ja karjatas hämmastusest. See oli äraandja Rahi, läti-vene värdjas, raske mõök kui raudne kaigas lõögiks tõstetud.

Kiur nägi enese vastas tugevat meest...

Kiur lõi leekima tapahimust, aga teadis, et jõu polest siin alla jääb. Ainult väledus, see Mägistes palju kiidetud võrratu väledus võis teda aidata. Ta mõtles esita ainult kaitsele ja saatis kiilbiga ning kerge mõõgaga ränki hoope mängides kõrvale. Ta laskis vastasel end väsitada ja hakkas siis vasemalt, paremalt, ülalt ja alt katseks kergeid hoobe andma. Viimaks püüdis ta vaenlase mõõga ja hakkas seda oma relva abil tiirutades kaasa vedama, rinna ees väikesi sõõrisid tehes. Rahi aimas halba, karjatas vihaseks, vabastas oma mõõga, tõstis kõrgele ja virutas. Sel hetkel torkas Kiuru talle otse kõrri. Rahi mõök raksatas vastu Kiuru kilpi ja lõi selle pooleni lõhki. Siis aga vajus punajuukseline seljakile, pillas relvad ja sai veel hoobi, mis purustas lõualuu.

Kiur tundis küljes valu. Ta nägi vasemal läti ratsanikku, pöördus talle vastu, peletas ta ilma võitlusetta põgenema ja vaatas ümber. Tema mehed olid pagema löödud; neid aeti mööda jõekallast taga. Kohati olid lätlaste suured hobused pehmesse pinda takerdunud, põlvini langenud, ja mehe üle pea langedanud. Eeslased oma väikeste nässakatega pääsesid kergesti läbi või tulid seljast maha ja vedasid hobuse käe kõrval kuiva!

Kiur hakkas mehi koguma, hüüdis neid, viipas käega, ruttas mõnele appi. Kogunud kuus ratsanikku, tõmbas ta hinge ja vaatas, keda rünnata. Ta surus käe vastu külge — see tuikas valusalt.

Sel hetkel jooksis Vello metsast välja, nägi lähedal Kiuru, viipas talle käega ja karjus kõigest jõust:

„Aja üle jõe, too abil!... Ruttu!... Lange rüütelite peale!... Teed mööda!“

Kiur tõstis mõõga, vilistas ja kihutas oma kuue mehega otse jõe poole.

Uks läti ratsanik lähenes Vellole metsa äärt mööda nii kiiresti, et ta vaevalt kõrvale sai söösta. Hoop langes vastu kilpi, hobune jooksis hooga mööda. Aga varsti peatus ta ja käändus tagasi. Vellol oli aega metsa pagemiseks, aga teda valdas otse raevuvahk tapelda, raiuda, kägistada. Ta sööstis vaenlasele vastu, kaitses end ülalt kiilbiga, torkas hobusele küljesse ja kui see edasi tormates mehe pillas, jooksis juurde ja lõi tal ühe hoobiga pea otsast. Nüüd oli tal kergem ja lähedam, kui janunejal, kes on joonud sõõmu jahedat vett.

Ta pöördus metsa tagasi, nägi aeglast taplust rüütlitega, hukutas ja ässitas mehi, jooksis edasi tahapoole. Siin seisid sakslased rüütelite kombel kahes rivis, aga nende vahel rohkesti meeste ja hobuste laipu.

Jõe poolt kuuldus hundi ulung. Siis varsti pasun, pikalt, julgustades, kutsudes, manitsedes.

„Hakkab peale!“ lausus Ott sadulas ja muheles rõõmsas elevuses.

Pasunat puhuti nüüd lähemal, korrati kogu rindel ja Ott oma meestega nihkus võsa äärde, kus selgesti teele võis näha.

Korraga tärisesid kilbid ja hirmus tapluskisa kajas tee äärest.

Nüüd puhus mees Oti kõrval, ratsanikud vajusid võsast välja, üle põllu, pilve varjuna, kärata. Hobused tõmbusid nelja joostes sirgu, vajusid maa ligi, mehed surusid end laka lähedale.

Juba oli neid nähtud ja vaenlase rivi käändus vastu. Odad, kärbid ja kirved lendasid õhus kaari joonistades vastamisi, üksteisest mööda, hobustele pähe, vastu jalgu, meestele vastu kilpe ja kiivreid.

Vaenlase rida taganes, tekkisid vahemikud. Tagantpoolt küla vahelt ilmus aga uusi liivlaste rühmi. Neid kihutas ja julgustas valgejuukseline kiivris pealik, suure musta seljas. Ta rohmis ise pika kõvera mõõgaga vasemale ja paremale, tungis teistest ette, lähenedes Otile. See heitus hetkeks ja vaatas otsides ümber: kas ei leidu võõrale väärilist vastast? Aga ei olnud näha kedagi, kelle hooleks usaldada noor pealik. Ott uraltas korra vihaseks, hoidis kilbi ja mõõga valmis, põmises vandesõnu ja käändus pealikule otse

vastu. Ta ei rutanud lööma, teadis, et on väna, et väsib varsti, et vaenlasel on rüü all rinnakatteks soomus. Noor pealik lõi oma pika kõvera mõõgaga hoolimatult, põlglikult; Ott kaitses end meelega kohmetult, ei teinud katsetki lüüa. Vastane sai kärsituks, ägestus varsti, virutas kõigest jõust, et asja lõpetada. Hobused seisid, pead vaheliti, lingutasid kõrvu, pööritasid hirmunult silmiga, tammusid rahutult jalgadega.

Siis tuli vasemalt nii ränk hoop, et Oti kiilp eest vajus ja mõök tugevasti õlasse löikas. Tal oligi vasem külge hooletusse jäetud, sest ta torkas samal hetkel vaenlase kubemesse. Ta teadis, et raudne soomus sinna ei küüni. Ja ei küündinudki. Noor kiivris pealik röögatas ja kattis end kiilbiga. Siis hakkas ta meeltult raiuma, lõi Oti kiivri peast ja riivas korra vasemat külge.

Ott tundis väsimust ja aimas, et ots on lähedal. Õlas tuikas ja sooja märga voolas rinnale ning käisesse. Löögiks puudus jõud, oli tegemist, et raskeid hoobe vastu võtta ja kõrvale saata. Aga vastanegi näis raugevat, rohmis ikka korratumalt ja toetas hetketi kilpi hobuse turjale. Ott varitses pisteks aega, löögiks ei olnud tal enam jaksu. Ta ei rutanud — las vaenlane väsitab end ja raiub. Ja ta andiski jälle raske hoobi, mõök löikas pronkskilbi pooleni ja takerdus sinna. Ott ümahtas rõõmu pärast ja sorkas vaenlase tõstetud kilbi alt oma mõõga serviti sügavale vaenlase istmiku alla, jalge vahele. Mõök riivas hobuse selga, loom kargas valu pärast järsult kõrvale, kiivri-mees pillas mõõga, langes raskelt maha ning lohises sadula küljes edasi.

Ott laskus hobuse seljast ja kõndis taarudes vastase juurde. See lebas kummuli, käed laiaili. Valged juuksesalgad katsid kaela.

Ott tõukas teda jalaga vastu õlga ja küsis liivi murrakus:

„Kes sa oled? Vasta, kui veel elad?“

„Ära mind tapa! Olen Liivi kuninga poeg... Kaupo poeg,“ kostis vaenlane nõrga häälega.

Ott hõiskas rõõmu pärast. Liivi kuninga poeg oli talle vastaseks! Ta vaatas ümber. Eemal tee ääres käis äge taplus, ei olnud kedagi lähedal. Siis lausus ta mõrult:

„Olen ise mineja. Ei või sind jätta nõnda... Kui küsitakse Seal, kes su võitis, kes su tappis, eks ütle: Mägiste vanema lombak sulane Ott.“

Siis sülitas ta pihku, võttis kahe käega mõõga pidemest kinni ja raius vaenlase pea otsast. Mitu korda pidi ta lööma — käed olid nõrgad, kael oli tugev. Lõpetanud töö, laskis ta mõõga langeda, toetus hobuse najale ja vaarus metsa poole, sõnades käies:

„Sulane Ott läheb puhkama... Liivi kuninga poeg... Ei see olnud kerge!“

Temast mõnikümmed sammud eemal tee ääres jätkus äge taplus, tärisesid kilbid, kõlksusid mõõgad, oiati, karjuti, vannuti, puhuti pasunat, hüüti appi jumalaid ja inimesi.

Küüvits oma saja ratsanikuga ootas läbematult tapluse algust. Ta pidas hobust liikumatult paigal ja oleks pinevusest või lõhkenud. Ta hoidis kirvevart kõvasti peos ja laskus tee poole vahtides kummargile lakale, nagu jookseks hobune tuhatnelja.

Viimaks puhus jõe pool pasun, see kordus kohe lähemal ja nüüd võis näha, kuidas mehed teiselt poolt teed ründasid vaenlast. Uhtlasi kostis kilpide tärin ja hirmus kära.

Küüvits lõi hobusele kirvega vastu külge, vilistas ja ajas põõsaste vahelt välja, sada meest temaga kõrvuti vasemal ja paremal.

Vaenlane pöördus neile vastu, aga hilja. Ründajate hoog oli nii tugev, et liivlaste read keskelt täiesti purunesid. Suurem hulk langes kahelt poolt pillutud relvade all, teised sööstisid hobustelt ja pagesid metsa alla, kus nad maha löödi, muist jooksid segaduses ette- ja tahapoole.

Küüvits vaatas vasemale ja paremale, raiumise hoog käsi varres, aga ees omad mehed. Lõuna poolt metsavahelt, tee suudmest tuli vaenlase ratsanikke juba viiskuuks kõrvuti. Nende hulgas suure musta ratsu seljas oli helkiva kiivri ja suletutiga pealik. Ruttu seadis ta oma mehi risti teed ritta, surus põllulegi ja ründas eestlasi tiivalt.

Küüvits taganes taplevate hulgas, hüüdis mehi, lõi uut rinnet, pidas helkivas suletutiga kiivris vaenlast silmas. See surus oma meestega aeglaselt edasi, oodates tee suudmest ikka uusi salku.

Küüvits otse karjus, et koguda mehi, tõmbas mitut hobust päitseid pidi, osutas küljelt ähvardavat hädaohtu. Saanud vaevu kümnekond kaaslast, ajas ta kiivrimehele vastu, korrates omaette võitlusinnust joobunult:

„Ometi kord!... Ometi kord!... Eks näel!...“

Kiivrimees ei oodanud teda, tõmbas hobuse päitseid pidi püsti ja oli mõne hüppega Küüvitsa ees. Piik lajatas mööda väikest pronkskilpi ja libises mööda, tõmmates ratsanikku järele. Vaevu sai ta sadulasse jääda, laskis piigi lahti, kaitses end suure kilbiga ja haaras oma pika kõvera mööga. Selle aja sees sai Küüvits tema kiivrit riivata, see kukkus peast ja jäi kaela külge ripendama. Pealiku pead katsid õlekarva lainelised juuksed, mis nüüd salkudena silmilegi langesid.

Küüvits joobus võitlusest kui taevalikust mängust, mida jälgib maailm. Ta nõksas vaenlase relva nii tugevasti ja äkiliselt, et see hooga eemaldus ja rinna, pea ning õlad löögiks avas. Aga kilp jõudis kõikjale ette ja Küüvits nägi, et siin tegemist on vilunud sõjamehega, mitte sõtta toodud talupojaga. Ta pidas silmas kiivrit pead, katsus juba kümnendat korda sinna lüüa, aga pörkas oma relvaga ikka kilbi või mööga vastu. See hakkas väsitama ja tüütama. Oli selge, jõuga pole siin vähematki teha, osavus on aga mõlemal võrdne. Tõmmates oma hobust vähe tagasi ja varjates end kilbiga, andis ta tugeva hoobi vastase ratsule risti üle kõrvade. See sööstis paigalt, tõi vastase otse kõrvale, vaarus kõigega. Nüüd lõi kiivrimees, et tasakaalu hoida, käed laiali ja Küüvits rohmas otse ülevalt vastu kiirdu, mis kaetud õlekarva juustega. Mõök vajus nina juureni, vastane langes relvi poetades ühes hobusega.

Liivlased panid vastu. Ikka veel tuli neid kümnete kaupa tee suudmest ja selja taga julgustas ning korraldas neid teine suletutiga kiivrimees.

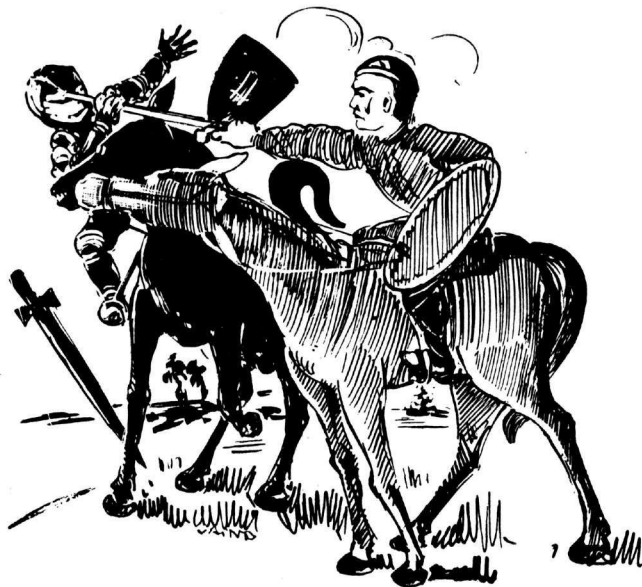
Kiur, saanud Velloit käsu jõe tagant abi tuua, kihutas viie mehega otse jõe äärde, käskis kolmel vaenlasi peletada ja laskus ise kolme ratsaniku saatel vette. Hobused ujusid kerge vaevaga läbi.

Vähe aja pärast tuli veerandsada ratsanikku. Kiur kõige ees, läbi jõe tagasi. Peatuti kaldal hetkeks ja saadeti meest kümme lätlasti jälgima, kes niitu mööda eestlasi taga ajasid. Viisteistkümmend valitut, kõigil rasked viskrelvad, seati kolmekaupaga ritta ja siis aeti otse tee suudmesse. Varsti paistsid rüütlid, risti teel, kilbid ja möögad käes.

Sõnatult ja kärata lähenes neile Kiur ja viskas odaga, teised kaks tema kõrval samuti. Visati veel kirved odadele järele ja haarati möögad.

Juba olid kaks rüütli hobused neile vastu pööranud ja varjasid endid kilbiga.

Kiur võttis teise neist täiesti enese hooleks. Rüütel tõstis oma mööka aeglaselt ja langetas raskelt. Kiuru kerge kaheteraline läikis siia-sinna, täksas juba vastast õlale, käisele, kintsule, torkas rinnale — igal pool oli ees raudne soomus. Kiur tundis abitust, hüüdis teistele, kes selja taga, et nad aitaksid, et nad ometi aitaksid. Need olid oma viskrelvad juba pildunud, ei pääsenud möögaga lähedale. Kiur katsus hobust tagasi tõmmata — teised olid selja taga oma hobustega. Ahastades ja vandudes otsis ta kohta, kuhu vastast lüüa või pista. Rind oli kaetud, pea, nägu ja kael helkisid, ainult silmade kohal ahtad praokesed. Neisse kiinduski Kiur, varjas end hoolsasti kilbiga ja saatis raskeid lööke kõrvale, parajat hetke otsides. Siis korra, kui vastase ränk möök jälle kõrvaldatud, torkas ta silma suunas, aga sattus kaetud suu kohta.

Mööga terav ots läks sügavale silmauku

Uuesti varitses ta soodsat hetke, leides selle viimaks, ja torkas tugevasti. Mööga terav ots läks sügavale silmauku, tera jäi raudse prao vahele. Rüütel karjatas, rohmas veel huupi kõigest jõust, laskis kilbi langetada ja haaras raudses kindas käega silmatorgatud mööga terast ja vajus seljakile.

Teine rüütel oli Kiuru kaaslaste ja metsast ründajate abil viskrelvadega uimaseks pillutud ja hobuselt maha võetud.

„Taganevad!“ karjus Kiur, aga vajus ise hobuse kaelale. Seltsilised toetasid teda, aitasid maha ja kandsid metsa alla.

Rüütlid taganesid kiiluna kahes reas, kattes end külgedelt kilbiga, varjates jalamehi eneste vahel, ähhardasid lähenejaid möögaga. Viimased kaks istusid tagurpidi sadulas ja tõrjusid ründavaid Kiuru mehi.

Rüütlite ees taganesid kannupoisid, sulased, lätlased, ühtekokku üle poolesaja. Nad olid varsti metsa

... aga jalanõud ostke „Raudnahast“
Estonia pst. 15.

vahelt väljas, nägid põllul Asso ratsanikke lähenemas, kihutasid kiiremini, jõudsid liivlaste juurde ja raiusid neid mõõkade, et nad taganeksid teelt.

Asso pääses ainult viimastele rüütleist lähedale ja pildus neid läheda maa pealt oma viskrelvadega, peletades neid kiiremale pagemisele ühes liivlaste hulgaga.

Vello ajas oma poolesajaga küla ahervartest läbi, üle risttänava ja jõudis põllule, kus Kүүvits oma meestega poole suurema hulga liivlastega heitles. Viimaseid ergutas suletutiga kiivrimees ja need, kes temaga. Ahvardati isegi mõõgaga neid, kes julgesid taganeda. Aga liivlased võitlesid loult, võtsid kilpidega hoope vastu ja löid ise, et hoida elu ja tõrjuda ründajat. Rinne käis loogeldes mööda põldu, võitu polnud kummalgi näha. Lõuna poolt tee suudmest tuli veelgi uusi vaenlase salku. Kүүvits oli mures oma rinde pärast ja, kus nägi mehi taganemas, ajas juurde, karjus julgustusi, löi mõne vaenlase maha, vajutas rinde nõkku ja ruttas teise kohta, kus oli abi vaja. Korruga nägi ta küla poolt ratsanikke tulise ajuga lähenevat, tundis omad ära, ehmus rõõmust ja hakkas karjudes oma mehi ässitama. Lõõgu nad ometi! Lõpp on lähedal!

Vello ajas oma ratsanikega üle põllu, Kүүvitsa salga tagant mööda ja pöördus siis metsa lähedal liivlaste vastu, suunates löögi tee suudmele.

Kүүvitsa mehed said julgust ja võiduka kisaga suruti liivlasi tagasi. Need lakkasid võitlemast, viskasid relvad, muist tõstsid käed ja palusid armu, teised sööstis hobustelt ja jooksid metsa.

Vello nägi selles ajaviitu, tõmbus tagasi, vaatas, kust tee äärde pääseks, leidis Kүүvitsa ja surus ühes sellega relvatuud liivlasi kõrvale, surudes neid tee poole.

Ta nägi põgenejate hulga keskel lehvivaid suletutte ja kiivreid, need lähenesid kiiresti, traavi rütmis üles ja alla õõtsudes. Mõnekümne mehega rõhus Vello kõrvuti Kүүvitsaga liivlasi peale, sõtkus neid hobuste jalgade alla, rohmis mõõgaga. Ta pääses aeglaselt edasi, nägi suletutte mööda lehvivat ja hüüdis vihaselt sajatusi.

Juba oli neli-viis rüütlit, osa kannupoisse ja sulaseid neist möödunud ja kadusid tee suudmesse. Nende järele pöördus ka helkivas kiivris liivi pealik.

Teistele aga pääses Vello oma meestega ette ja löikas neil tee. Rüütlid, kannupoisid ja sulased katsid end külgedelt kilpidega, moodustasid raudse kiilu ja surusid edasi. Aga tihe rida ratsanikke oli neil vastas, ümberringi olid nad piiratud ja viskrelvi otse sadas neile pihta. Hobused löödi jalust maha, torgati neid odadega, üksteise järele langesid rüütlid ja teised, kes nendega.

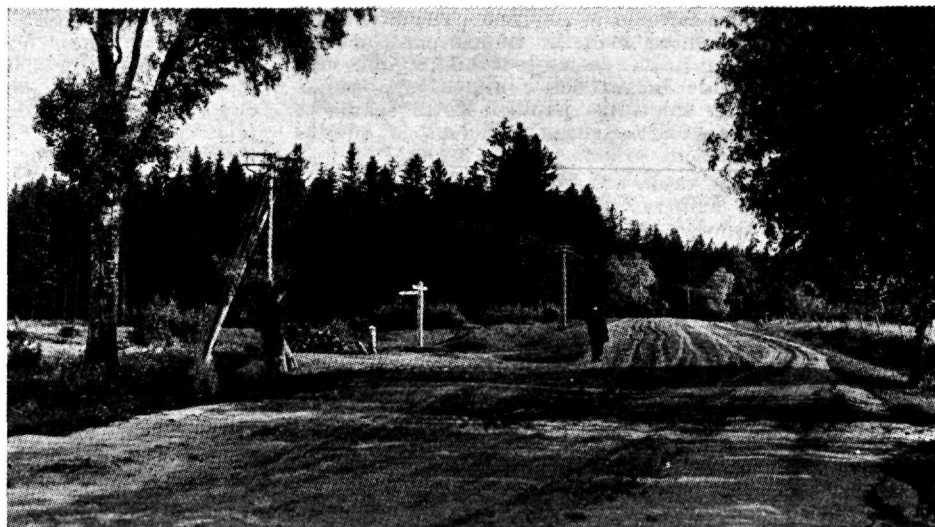
Väike salk sulaseid heitis relvad ja tõstis parema käe.

„Võit!“ karjus Vello ja tõstis oma verise mõõga otse taeva poole.

„Võit!“ karjuti ümberringi sadadest suist lähemal ja kaugemal.

„Võit!“ hüüdsid isegi maas lamavad haavatud, ja surijad, sosistasid seda sõna silmi sulgedes.

Taoti kilpe ja puhuti pasunat. Ümera metsad rōkasid eestlaste võidukarast. Vello jättis vangid Asso hooleks ja pööras hobuse põllule. Ta tundis suurt nõrkust, aga võidurõõm hoidis teda sirge. Seltsilise

Ümera lahingu arvatav asukoht

toetusel ratsutas ta küla ahervartest läbi ja otsis silmiga oma vana sulast.

Seal ta lebas tallatud viljal külitil, pea mättal; silmad poolkinni.

Kahro seisis sealsamas, murelik ilme näol.

Kuuldes lähenevaid samme avas Ott silmad, tõstis pea ja hüüatas rõõmsalt:

„Vanem?!... Elus!“ Aga pea langes tal väsinult mättale.

Vello tuli hobuse seljast ja märkas alles nüüd oma verise mõõga tuppe pista.

„Kui palju neid pääses?“ küsis Ott.

„Üsna vähe,“ vastas Vello ja laskus sulase kõrvale põlvili.

„Sis võit!“ sosistas sulane nõrgalt, aga näol rõõmuilme.

„Nad on sind rängasti haavanud,“ sõnas vanem.

„See oli Liivi kuninga poeg... Ma lõin tal pea otsast... Sest on sulasele küllalt... Käsi neil kõigil pead raiuda... Ma võin surra... Oli mehine taplus... Väsitas mu ära...“ kõneles Ott jõuetult, silmad poolkinni. Siis avas ta need veel korraks ja lausub pisut hoobeldes:

„Ümera jõel... ei ole antud... igamehel surra.“

Kahro sulges lahkunu laud. Vanem tõusis jalule ja pühkis verise käega pisaraid.

Hulk mehi oli nende ümber kogunenud. Nad ei suutnud silmi pöörata vanemalt. Nägu oli tal kriimuline ja verine, vesihall rüü mitmest kohast lõhki, vere ja mullaga hõõrdunud, teine sääri oli paljas ja nõretas verest, kiivri raudne hari oli nõkku löödud.

Ta oli nii nõrk, et mättale laskus ja sealt hakkas jagama käskusid.

Liivi vangidelt võetagu relvad ja hobused. Asso saatku nad Beverina finnuseni ja juhtigu sealt Ürele teele. Rüütlid ja sakslased, olgu need elus või surnud, veetagu ühte kohta ja raiutagu kõigil pead. Muidu võib veel mõnigi neist hiljem üle Säde tulla. Rüütlitel võetagu kiivrid peast, raudrüüd seljast ja lõigatagu õlale rist, et kui tuleb keegi neid matma, siis teab, kellega tegemist. Ja näeb, et rist ei päästa kedagi, samuti see kolmesabaline jumal. Haavatud omad mehed aga kantagu jõe äärde, pestagu seal haavad ja seotagu.

Toodi sõnum, et see kiivris liivi pealik, kelle oli tapnud Kүүvits, olnud Kaupo väimees. Kaupo ise aga pääsenud põgenema.

„Küllap see ristitud koer saab ka ükskord oma palga!“ lausus üks sõjalastest.

Vello tõusis mättalt ja läks Kahro abil jõe poole. Ta ei suutnud kuigi kaua käia. Mehed haarasid ta kätele ja kandsid mööda teed, üle inimeste ja hobuste laipade vee äärde, kuhu juba suurem jagu malevast oli kogunenud, et pesta tapluse higi ja verd oma ihult.

Kahro kiskus tal rüü seljast, leidis õla juurest lihas-tes sügava haava, löödud vist piigi teravikuga. Puusa lähedal oli teine, vähem haav, vist mõõgaga riivatud. Kaelal ja põskedel olid verised reiad.

Kahro puhastas haavad, pesi jõeveega, hõõrus metsa äärest toodud rohtudega ja mähkis hoolsasti. Kui siis ka nägu sai pestud jaheda veega, tundis Vello end hästi, tõmbas rüü selga ja sidus vöö vööle.

Üks sõjalane jooksis tema ette ja sõnas hingel- dades:

„Külavanem Kiur on seal — tahaks vanemat näha!“

„Kiur!“ hüüatas Vello rõõmsalt. „Kus ta on?... Tulgu kohe siia!“

„Ta on haavatud.“

„Siis lähen ma kohe!“

Aga ta sai vaevalt mõne sammu astuda, kui pea käis ümber ja ta pidi langema. Kahro toetas teda. Mehed jooksid Kiuru tooma.

Varsti kanti ta okstest raamil sinna, kaame kui koolnu, kerge kui luustik.

„Kahro aitab sind kohe,“ lausus Vello, „kuidas see sündis?“

„Oma hooletus... Tapsin Rahi...“

„Rahi?!“ hüüdis Vello ängistudes. „Oli tema ka siin?“

„Küllap leiate raipe, siinsamas... Unustasin kõik... Uks lätt forkas kõrvalt... Kahro, ära näe vaeva... Mind sa ei avita... Tähendab võit?... Sellest on küllalt...“

Kiuru silmad vajusid kinni ja naeratuse ilme tuli ta kõhnale näole. Siis avas ta silmad, vaatas päikese poole ja lausus kui laps uinumisel:

„Siin... Ümera jõel... on ilus surra... ja täna... on ilus päev... ilus päev... Kas tuleb veel kunagi...“

Silmad ei avanenud enam.

Ümberolijad pühkisid pisaraid ja vaikisid. Eemal aga hõisati uljalt.

Pilved lahkusid õhtuks; jäid järele vaid riismed, mis sarnanesid lagunenud linnuse vallide ja murtud kil- pidega. Nende servad hõõgusid kui sula raud ääsis.

Kingu jalale oli kokku kantud ilmatu tuleriit; sel- lele laoti langenud sõjalasi. Keskele, Oti ja Kiuru va- hele asetati näitsik Vaike, kaks noolt ristamisi rinnale, vibu kõrvale.

Kui siis kõik laibad olid riidal, kogunesid sõjalased sõõris ümber, kellel oda püsti jala kõrval, kellel haljas mõök või kirves paremas, kilp vasemas käes. Vanem astus kingule riida peatsisse ja toetus odale. Metsa alt toodi tuletunglad ja neljast küljest läideti kuivad puud ning oksad põlema. Varsti kerkis riidast halle suitsu- kahle ja need tõusid kui vaimud puude latvadeni. Juba ilmusid kollased leegid, hõljusid, kasvasid ja ehtisid kui õlelehed langenud sangarite viimset aset.

Vello lõi kolm korda vastu raudset kilpi ja kõikide silmad pöördusid vanemale. Ta seisis rahulikult, ja ilme oli tal kui mehel, kellel on meelevald, kes on võit- nud kartuse ja kahtlused. Ta hüüdis oma sõnu ühe- tooniliselt, laulvalt, võidukalt, aga pidi iga lause järele hinge tõmbama.

Ta oli kui kiskja, kes on tulnud metsikust kiskle- misest eluga, lakkunud oma reiad ning haavad ja ulub nüüd väsinult, aga võidukalt.

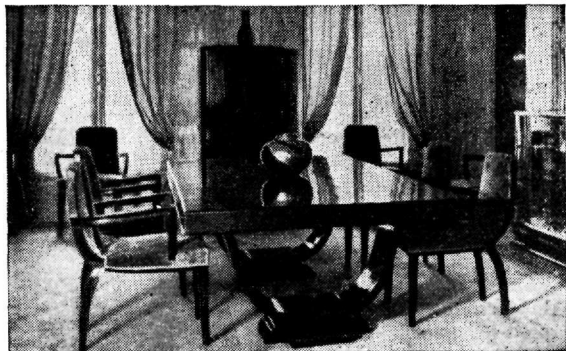
Ta tänas kõiki sõjalasi, et need tapelnud mehiseit rüütliga, mis on väga raske, ja muu ristitud rahvaga. Ta tänas mehemele eest, mis ei löönud kartma suurte hobuste, raudrüü ees ega põgenenud ilmatu hulga lät- laste ja liivlaste eest. Kui võitja võib nüüd igaüks koju minna ja sellest kõnelda, mis sündis Ümeral. Ta tule- tas meelde neid, kes raskes tapluses olid langenud, nagu see on julge sõjalase kohus, ja kelle hinged lähevad nüüd auga esivanemate hulka. Ta kordas Kiuru sõnu: Ümera jõel on ilus surra, ega jätnud ütlemata sedagi kadunu kahtlust: kas tuleb veel kunagi niisugust päeva?

Mehed pühkisid vargsi pisaraid.

Vanem jätkas:

„Aga veel mõnigi kord võib tulla niisugune päev, kui aga mehemeel meis ei kustu. Nüüd aga minge koju ja jutustage, mis sündis Ümeral. Ütelge, kõigile, et rüütleidki võib võita, kui tuleb vahvaid mehi kokku igast kihelkonnast. Ütelge kõigile, et rist ei kaitse rüütleid ega ristivesi lätlasti. Et meie Jumal ei ole nõr- gem nende omast... Aga nende oma on väga vere- januline. Minge koju, igaüks oma töö juurde! Kui aga jälle puhub sõjapasun, siis võtame mõõga ja rutta- me lõuna poole. Kutsume kaasa kõik, kellel mehe süda rinnus... Kus on mehel ilusam surra kui mõökade mõllus!“

Nii hüüdis Vello oma sõnad küll väsinult, aga või- duka häälega, seistes tuleriida ees, kus põlesid sanga- rite laibad. Aga kui ta oli lõpetanud, täristas kogu malev kestvalt kilpe tema auks.

Tellige sügiseks — juba kevadel

mööbel, mille olete kavatsenud endale muret- seda. Hea mööbel valmib pikkamisi. Tellides esi- meses järjekorras, kindlustab see Teile parima töö.

Mööblitehas

A/S. „MASSOPRODUKT“,

Tallinn, Tartu mnt. 73, tel. 308-96.

Meie ergutuspreemiaid said:

„Kaitse Kodu!“ 1938. a. aastatellijate ja tellimiste kogujate vahel väljakuulutatud tingimustel
9. juunil 1938. a. toimetatud ergutuspreemiate loosimisel langesid võidud:

TELLIMISTE KOGUJAILE:

1. võit - õmblusmasin - J. Liivoja, Leisi p-ag.;
2. „ - fotoaparaat - H. Randma, Tallinn;
3. „ - kirjutuslauagarnituur - R. Teras, Tallinn;
4. „ - taskukell - E. Saks, Narva;
5. „ - portfell - J. Järv, Kohila;
6. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - M. Tähiste, Pärnu;
7. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - K. Rooleid, Valga;
8. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - E. Kalekaur, Võru;
9. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - A. Laur, Pärnu;
10. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - K. Sikk, Rõuge.

TELLIJAILE:

1. võit - raadioaparaat - Rakvere Ühisgümnaasium;
2. „ - fotoaparaat - J. Kalpus, Tallinn Veizenbergi 23;
3. „ - hõbeportsigar - NKK. Puka jsk.;
4. „ - taskukell - Meremeeste Kodu, Tallinn, U. Sadama 11-a;
5. „ - paar suuski - KL. Petseri Maleva staap;
6. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - KL. Vaivara patarei pealik;
7. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - E. Karuks, Rakke;
8. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - Narva Ühisgümnaasium;
9. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - Türi linna avalik raamatukogu;
10. „ - „Ulevaade Eesti Vabadussõjast 1918-1920“ - Kõo vallavalitsus.

„K. K.“ talitus.

Toimetusele saadetud kirjandus

Max Laosson: Adam Smith. Elulugu. 162 lk. Hind 1 kr. 50 s. Suurmeeste Elulood nr. 42. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1938.

E. A. Poe: Valimik novelle. Inglise keelest tõlkinud Joh. Aavik. 376 lk. Hind 4 kr. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1938.

Jonathan Swift: Gulliveri reisid. Inglise keelest tõlkinud L. Anvelt. 440 lk. Hind 5 kr. Maailmakirjandus nr. 1 — 1938. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1938.

V. Grünthal-Ridala: Laulud ja Kauged rannad. Luuletused. Hind broš. kr. 2.50, köites kr. 3.50. O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“, Tartus, 1938. a.

Juuraku Hulda: Hella Vuolijoe komöödia 7 pildis. Eesti Haridusliidu kirjastus.

August Jakobson: Oktoobri tuul I. Romaan. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“, Tartus, 1938. a. Hind kr. 5.25.

K. Mihkla: Kirjanduslooline valimik IV — 5. vihk. Hind 50 senti. Sisaldab eesti rahvalaule.

P. Krusten: Pime voorus. Hind broš. kr. 2.90, köites paremal paberil kr. 3.90.

Jaan Vahtra: „Kuldne laev“. Noorsoojutte. (O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastuse“ Rahvaraamat nr. 6). O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1938. a. Hind Kr. 1.—.

O. Luts: Soo. Hind broš. Kr. 3.—, köites paremal paberil Kr. 4.—. O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1938. a.

Paul Rummo: Linnuse saladus. Noorsoonäidend 3 vaatuses. Eesti Haridusliidu kirjastus 1938. a.

Emil Ludvig: Napoleon II osa. Hind broš. Kr. 4.—, köites paremal paberil Kr. 5.—. O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1938. a.

Eesti Rahvaleksikon III vihk. Toimetus: J. Roos, O. Urgart, J. Piiper, J. Kiivet ja E. Elisto. O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1938. a. 96 lk. teksti 2100 artikliga.

Eerik Laidsaar: Kapral Pensioni ametiasjad. Komöödia 3 vaatuses. Eesti Haridusliidu kirjastus 1938. a.

A. H. Tammsaare: Hiina ja hiinlane. Hind Kr. 2.—. Lk. 94. O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1938. a.

G. Bienstock: Hiina ja Jaapan. Hind Kr. 2.—, lk. 98. O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1938. a.

Elmo Ellor: Peigmees maanteelt. Komöödia 3 vaatuses, 5 pildis. Tegelasi: 8 meest ja 5 naist. Dekoratsioon: kraavikallas, taluõu ja tuba.

O. Luts: Kirjad Maarjale, Karavan, Harald teotseb. Hind broš. Kr. 3.—, köites paremal paberil Kr. 4.—. O.-Ü. „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus 1938. a.

Ed. Grosschmidt-Suursepp: „Valge rinne“. Sõja-kirjanduse II seeria I raamat. Sisaldab hulk pilte ja selgitavaid skeeme. Hind kr. 4.50. Lk. 372. O.-ü. „Noor-Eesti Kirjastus“, Tartus, 1938. a.

Lüksus kinoteater

Gloria-Palace

Tallinn, Vabadusväljak

∫∫

Hooaja parimad
helifilmid

∫∫

Kohasemad ja vastupidavamad Eesti
oludes on
Inglise

Ransomes

kvaliteet põllutööriistad ja masinad,
muruniitjad

Ruston

maailmakuulsad mootorid petrol-,
nafta- ja gaasiküttele, 1½ h. j. alates

Kännujuurimise masinad „MONKEY
WINCH“ ja „MONKEY JACK“ j.n.e.

Peaesindus ja ladu:

V. M. LAUSSEN

Tallinn, Roosikrantsi 3, tel. 466-26

Piima kvaliteet paraneb,

kui veate piima vastupidavates piimaveokannudes nagu:

Saksa „Rosista“ roostevabast terasest

Taani „F. M.“

Rootsi „Alfa“

Saksa „Thiel“

Piimakurnamisel tarvitage aga kurnavatti ja „F. M.“ ja
„Alfa“ piimakurnasid

M Ü Ü B P I I M A Ü H I N G U T E L E

P. K. „VÕIEKSPORT“

TALLINN, S. KARJA 23 • KAUB.-OS. TEL. 446-06

Virumaa
Elektri A/S.

REGULAARSED
LAEVALIINID:

Tallinn-Helsingi a/l „Aegna“
Tallinn-Visby-Kopenhagen a/l „Ruhno“
Tallinn - Heltermaa - Oris-
saare-Triigi-Sõru-Orjaku a/l „Hansi“
Tallinn - Käsmu - Võsu-Silla-
mäe - N.-Jõesuu - Narva . a/l „Juku“
Rohuküla-Heltermaa . . . a/l „Gustav“
Virtsu-Kuivastu a/l „Rudolf“

LAEVAUHING
G. SÈRGO & Ko.

Baikovi sild 1, Tallinn
Tel. 314-55, 401-26 ja 314-40
Tel. aadr.: „Sergoko“

EESTI KIVIÕLI A/Ü.

Suurim õlitööstus Eestis

Juhatus ja müügiosakond:

Tallinn, Pärnu mnt. 10
Kõnetr.: 478-66

Tehased ja kaevandus:

KIVIÕLIS
Kõnetr.: Sonda 15

SAADUSED:

Kütteõli, immutusõli, bituumen, „Kresolaat“ (Fenolaat) „Karbostoleum“, katuselakk „Kivitõrv-Ekstra“, puhaskiipõlevkivi-katuselakk, mootornafta, mootorpetrooleum, tolmuõli „Estolmit“, viljapuu-karbolineum „Estoleum“, denatureerimisbensiin „Estol“, auto- ja aviobensiin „Estolin“, atsetoon

Tarvitage ja nõudke kõikjalt

EESTI KIVIÕLI A/Ü.

saadusi

Kaitseliidu

õppustel, manöövritel,
laagrites, väljasõitudel
ja igasugu koosviibimistel

*võimaldavad kiiret ja ots-
tarbekohast toitlustamise
korraldamist*

*konservid, vorstid,
singid, pirukad,
võileivad*

*ja teised meie tööstuste ja eksport-
tapamajade odavad lihasaadused •*

M ü ü g i l

«LIHATSENTRAALIDES»

J a

TALLINNA, TARTU JA VÖHMA
eksporttapamajade ladudes •

ÜHING «EESTI LIHAEKSPORT»

Reumahaiguste puhul

farvitage

„Urolith'i”

Urolith on saadav kõigist apteekidest. Valmistaja G. Gnadeberg
ja E. Leydeni apteek, Tallinn, S. Karja 4

HOTELL-RESTORAAN

«ROOM»

TALLINN

MANEEŽITÄN. 1

• KÖNETR. 425-51

ERVIN SAKSEN

**VESIVARUSTUSE-,
KANALISATSIOONI- &
LUKUSEPATÖÖSTUS**

PÄRNU 35

TEL. 457-88

„BINGLEY”

tsingitud plekki
valget plekki J. C.

1×2×3×4×

Siberi plekki

1×3 arss. 1×2 mtr.

SEATINA
INGLISTINA

soovitab

V. VUNDER

Suur Patarei 6.

Bisquit Dubouché & Co.

*Dõin ütelda seda
kinnisilmi*

see on

WHITE HORSE WHISKY

A.-S. ESIMENE EESTI PÕLEVKIVITÖÖSTUS

end. Riigi Põlevkivitööstus

Juhatus ja müügibüroo

Tallinn, Valli 4-3

Telegr. aadr.: Peapõlevkivi

Telefonid: Juhatus 450-62

Üldine 450-85

Arveosak. 474-76

PÕLEVKIVI; TOORÕLI; KÜTTEÕLI; BENSIIN; MOOTORPETROOLEUM; MOOTORNAFTA; DIISELNAFTA; RASKED ÕLID; BITUUMEN (Estobituumen); ASFALT-EMULSIOON; MAANTEEÕLI; IMMUTUS-AINE „FENOLAAT“; „ESTOKARBOLINEUM“, IMMUTUSÕLID; VILJA-PUUKARBOLINEUM; putukamürk „PUTTOX“; KATUSELAKK (katusetõrv); RAUALAKK (asfalt-lakk) ja ASFALT-MASTIKS

O/Ü. LIHULA VILLA- JA JAHUTÖÖSTUS

VILLAKRAASIMINE
JAHUVESKI
LINAPUHASTUS

Töö kiire ja korralik

Lihula mõisas tel. 3

Victor Thoen & Co

Kentmanni 9

Telef. 459-53

T/ü. Tarbija

Jaama 12, telef. 312-27

Sõjaväe Majandusühisus

Tallinn, Pikk 11, tel. 452-07

Vene 5, tel. 429-42 • Kopli 21, tel. 466-58 • Liivalaia 64, tel. 450-18

Osakonnad :

Tartu, Võidu 3, tel. 11-16
Võru, Jüri 24, tel. 129
Rakvere, Lai 17, tel. 79

Pärnu, Kalevi 27, tel. 297
Narva, Malmi 1, tel. 143
Viljandi, Tartu 6, tel. 160

Rätsepatöökoda

Kuninga 2/4, Tallinn

Kingsepatöökoda

Vene 5

Kaitseliidu tarbed

Peakaupluse juures avatud oma PESUÕMBLUSE-TOOKODA võimaldab pakkuda kaitseväelaste khaki, valgeid j. t. särke ning muud pesu parimas kvaliteedis. Eritellimised täidetakse võimalikult veel samal päeval.

J. & A. LILLIOJA ÕLITÖÖSTUS RISTIL

Universaal relvaõlid tuntud headuses:

IVOL, JUNOL ja KALITÕL

JUNOL RELVAPASTA — laskurite peres tuntud **laisamäärde** nime all

KOTKAÕLI — uus saavutus, valmistatud võistlejaile relva liikuvate osade määrimiseks

RISTO — uus saavutus. Relva kiirpuhastaja ja nikli lahustaja

POOLUNIVERSAAL RELVAÕLI — Sõjaministeeriumidele. Leidnud tunnustust välismaade vastavate ministeeriumide poolt

Tekstiilõlid:

SOAÕLI — ainulaadne maailmaturul

VILLAÕLI — ei riku villa keratiinkihki ja on kergesti väljapestav. Tarvitamiseks lahjendada 1+15 kuni 20 osa veeга, mille tõttu **ligi kolm korda odavam** oleiinhapest

PICKERSIMÄÄRE — eriliselt suure määrdavõimega

VÄRTNAÕLI — suure määrdavõimega ja roostevaba

TEKSTIILMASINATE MÄÄRDEÕLI — määrdavõimelt poole suurem tavalisest määrdelist

TALLINNA JUUDI ÜHISPANK

EESTI ARSTIDE Kliinitsistide Ühingu

ERAHAIGLA

Tallinnas, Narva m. 6-a, tel. 428-80

Statsionaarne ravi igal erialal.

ALATINE ARSTLIK VALVE.

RÖNTGENIKABINETT: läbivalgustused, ülesvõtted, röntgenteraapia (ravi). Tasud vastavad keskhaigla taksidele.

ELEKTRIKABINETT: diatermia, kõrguspäike, sinine valgus, elektiivibratsioonid, neljarakuvann, diatermia mudağa.

MASSAAŽIKABINETT: üldine ja osaline massaaž.

VESIRAVILA: männiekstrakti, meresoola, Haapsalu tervismuda, söehappe, pärmi- ja vahuvannid, istevann, valguskapp, aurukapp, charcot, shoti, kapillaar, aurudušid.

LABORATOORIUM: kliinilised ja bakterioloogilised analüüsid ning kvantitatiivsed keemilised ja mikrokeemilised määramised vereta.

Tarvitajateühing

kaupluste võrk

varustab tarbijaid

õiglaselt ja hästi

VANIM PAPPKARBITOOSTUS EESTIS

E. Glaudan — f-ma „Georgi“

Asut. 1897 a.

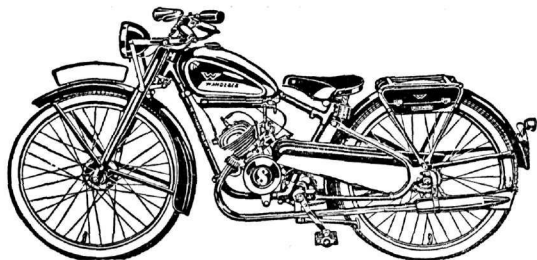
valmistab igasuguseid papptöid parimas väljatöötamises ning moodsate hindadega

JALGRATTAD

Inglise „Rudge“
Rootsi „Viking“
Saksa „Wanderer“

on margid, millised rahuldavad ka
nõudlikema ostja

JÄRELMAKS VÕIMALK

MOOTORRATTAD

Saksamaa parim „BMW“
Inglise parim „Rudge“
ja teised tuntud margid

K/M. LIER JA ROSSBAUM

Viru tän. 7, Tallinn

K/M.

M. TREUMAN

Tallinn,

Sakala 1, kõnetr. 304-48.

Soovitab rikkalikus valikus

Konserve

Maiustusi

Puuvilja — värsket ja

kuivatatud, ja

igasugust

koloniaal-

kaupa.

Müük suurel ja väikesel arvul

Kontor „VIRONIA“ H. Simm & Ko.

Tallinn, Vana-Posti 5 — Telefon 446-98

Naha- ja jalanõude tööstuse masinad. Metall- ja rauavalamise masinad

Trükivärvid

Pronks- ja alumiiniumpulbrid

Villase lõnga esindused

KÕIKI HOOAJA KODU- JA VÄLISMAA

RIIDEKAUPU

SUURES VÄLJAVALIKUS SOOVITAB

INGLISE MAGASIN

H. GUTKIN

TALLINN, VIRU 4, TELEFON 436-46

Chr. Jürgenson

Tallinn, Raekojaplats 15

Asut. 1887. a.

Pesu,

pudukaubad ja
rätsepatarbed

Telefon 431-66

NIKOLAI SKOBELEV

**Naha, saapa ja
hobuseriistade kauplus**

Tallinn, Maakri tän. 2. Telefon 314-99

+

Soovitan oma ärist võislemata
headuses igasuõuseid naha-
kaupu, vene saapaid ja hobuse-
riistu, oma tööstusest võimlemis-
ja spordikingi

*Kaupmeestele ja maameestele eriti soodus
ostukoht*

NIKOLAI SKOBELEV

Soovitan omast suurlaost hulgi-müügil
konjakeid:

A. C. Meukow & Co
Jas. Hennessy & Cie
Bisquit Dubouche
I. F. Martell

viskit:

John Haig

vahuveine:

Lanson père & fils, G. H. Mumm,
Pommery & Greno, Moët Chandon

veine:

Prantsuse, Saksa, Ungari, Itaalia ja
Portugali suurematest keldritest

Eriti soovitan:

Vermouth Martinazzi
Madeira Victoria
Sandemann Port & Madeira
Rootsi tervise mineraalvett Ramlösa

K/k. Joh. Tusti

Vene 4, Tallinn. Telef. 446-18

A. J. Trankmann & Ko.

//

**Laevamaakler,
speditsoon
ja transport**

//

Tallinn, Pärnu mnt. 6, Urla majas
Telefon 442-57 ja 442-59

Posamendi-, paela-
ja trikoovabrik

A. SCHEER

Tallinn, Viru t. 4
kino „Heliose“ peal,
III korral, tel. 444-82

Valmistab seltsidele lipunööri ja -narmast

Kõiksuguseid mööblinarmaid, topse ja nõöre, siidist, puuvillast ja villast
pidžaamagarnituure ja igasuguseid muid posamenditööstuse artikleid, ka
kummi- ja saapapaelu

Tellimiste täitmise kiire ja korralik, mõõdukate hindadega

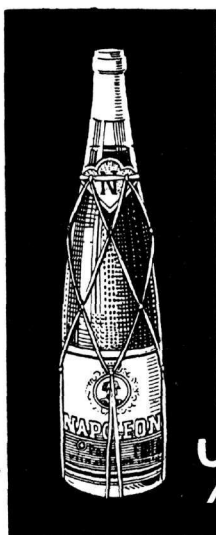
KALAEKSPORT

J. VANAAASE

TOOM-KUNINGA 24

TALLINN, TEL. 461-45

Meie uudismark

NAPOLÉON

EMLO

TKV

KOOKOS- JA SISALVAIBAD,
LINIKUD JA MATID

on kauniks toahteks.

Nõudke kõikjal

A.-S.

TALLINNA KÖIEVABRIK

John Carr'i pärijad

KOPLI T. 33.

TEL. 439-79

KOGU PERE

LEIAB OMALE VAJALIKU
MOE-, PUDU- JA PESUÄRIST

VENNAD LEPP

TARTUS, KAUBAHOOV 2 JA 3

TARVIJATEUHING
"OMA-ABI"
TALLINN - KOPLIS

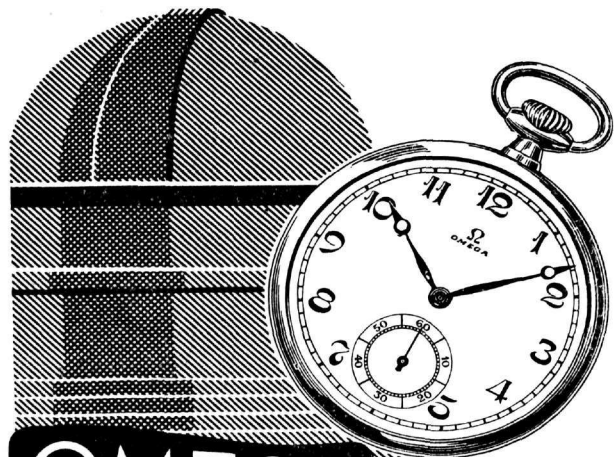

1913 — 1938

OMAKAPITALID
Kr. 75.583.00

Reserveeritud

Alates 1933. aastast
seisab

OMEGA

Teddingtoni tähetorni rahvusvahelisel kellade täpsusvõistlustel esikohal.

Suurima valiku auhindadeks

hõbe- ja alpakka-
pokaalide,
hõbe- ja kristall-
esemete alal

leiate

o/ü. **J. RUBIN'ii**

Tallinn, Viru 7

Kuidas

mõjub, pole mingi saladus. Udu-
tanud Shell-Tox'iga ruumid, muu-
tuvad kärbsed erilisel elavaks,
kuna teised putukad püüavad
põgeneda. Lühikese aja vältel
lamavad kõik põrandal ja akna-
laudadel. Selle järele tuleb vaid
surnud putukad kokku pühkida ja
välja visata.

Pole midagi lihtsamat!

Gustav Pihlakas

KIRJAÜMBRIKUTEHAS,
PABERIKAUPE, KOITMISE JA
LINEERIMISE TÖÖSTUS

Tallinn, Toompuiestee 18, telef. 434-79

valmistab igat seltsi kaupu paberi
ümbertöötamise alal tuntud headuses
võistlemata odavate hindadega

AINUKE SUURIM SEL ALAL EESTI
KAPITALIGA TÖÖTAV ETTEVÕTE

SEISLER & Ko.

KUNSTAINETE PRESSTÖÖSTUS

TARTU MNT. 45.

TELEF. 313-84

Nahatööstus

A-S. „E. M. USVANSKY JA POJAD“

Tartu, Kaubahoov 24.
Tallinn, Veneturg 3,
Petseri, Kaubaread 17

A/S. TARTU METALLIVABRIK

G. & H. LELLEP

TARTUS, KALMISTU 21/23

VALMISTAB:

Pöllumajajatele:

Reaskülvimasinaid
Laialkülvimasinaid
Hekslimasinaid
Patent pununud kablutus-kette

Ehitajatele:

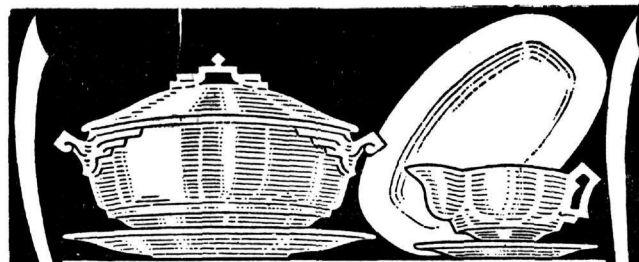
Toaukse lukke ja käepidemeid
Akende ja uste hingi
Akna kremoone
Ahju- ja pliidiuksi
Ribidega pliidiraudu
Siibreid, klapp-pelte
Turbakütte ahju uksi

Perenaistele:

Keedupott, malmist
Praevaagnaid, malmist
Pajad
Pannid
Sütega triikmasinaid jne.

Nõudke ainult A/S. LELLEP'i kõrge kvaliteediga kaupu. Müük paremates ärides

Klaas ja portselan

D. Mirwitz & Pojad

V. Karja 7
Tartu mnt. 13

O.-ü.

Meltsi villa- ja riidevärvimisetööstus

Tartus, Pikk tän. 12. Telefon 8-88

Valmistab tuntud headuses:

 ülikonna-,
palitu-,
püksi- ja
mantliriideid

VIRU PANK

Asutatud 1911. a.

Rakveres, Pika ja Tallinna tän. nurgal, omas majas

Telefonid: Juhatus nr. 22, üldine nr. 109

Võtab raha hoiule, annab laenusid ja
toimetab kõiki muid pangaoperatsioone

Panga juures

Kindlustus Akts.-Seltsi „OMA“ Rakvere peaesindus

Täielikumas valikus

sõjaväe riidevarustusele kuuluvat materjali,

nagu:

Kodumaa tööstuse ja inglise kaitsevärvi diagonaali, ●
püksi kord'i ● sõduri ševiotti ● lennuväe vormi-
riideid ● noorkotkaste ja skautide vormi-, pluusi-
püksi-, ratsapüksi-, kaelaräti-, kandi- ja voodriideid.

Presendi- ja telgiriideid.

Viimasele moele vastavaid kodumaa ja inglise

ülikonna- ja palituriideid ● Valmis üliriiete eriosakonnad

F-ma **M. JÄNES, TARTUS**

Asutatud 1899. a.

KAUBAHOOV 8-9-10-11-12, TELEFON 5-91

TARTU LINNAPANK

Tartus, Raekojas.

Telefon 2-32 ja 11-32.

Arvete seis 30. aprillil 1938. a.

AKTIVA

PASSIVA

Kassa	Kr.	32.485.77	Põhikapital	Kr.	324.546.38
Hoiuarved	"	613.553.57	Tagavarakapital	"	66.763.35
Väärtpaberid	"	392.100.46	Amortisatsioonikapital	"	11.513.13
Väärtused	"	2.961.69	Hoiusummad	"	5.289.588.57
Diskonteeritud vekslid	"	3.540.216.65	Võlad teistes krediidasutistes	"	2.26
Tähtajalised laenud	"	10.200.—	Korrespondendid	"	38.525.93
Kontokorrentlaenud	"	1.033.280.06	Väljaantud garantiid	"	103.087.98
Korrespondendid	"	209.340.46	Mitmesugused kreditorid	"	5.156.36
Garantii deebitorid	"	103.087.98	Tulud	"	149.173.19
Mitmesugused deebitorid	"	5.156.36	Muud passivad	"	27.990.65
Vallasvara	"	16.824.15			
Kulud	"	40.997.33			
Muud aktivad	"	16.143.32			
	Kokku:	Kr. 6.016.347.80		Kokku:	Kr. 6.016.347.80

Toimetab kõiki pangaoperatsioone.

POSTIMEES

Vanim päevaleht Eestis • Täiuslik informatsioon kodu- ja välismaalt • Huvitavad romaanid • Põnevad seeriakirjutised • Huviküllased ja asjalikud eriosakonnad

LASTELEHT

Eesti laste lemmikajakiri • Parimad ja nimekaimad kaastöölised • Hurmavad pildid • Hulk ülesandeid • Huvitavaid võistlusi • Ilmub 2 korda kuus • Üksiknumber 20 senti

E.K.-Ü. „POSTIMEES“

Tartus: Ülikooli 21/23. Tel. 65-80 ja 14-65

Tallinnas: Viru 11. Tel. 436-11

Eesti Hüpoteegipank

Tartus, Võidu tn. 11, omas majas,

annab linnade ja alevite kinnisvaradele pikaajalist pantlehe-laenu esimese obligatsiooni kindlustusel.

Laenult võetakse aastas 6,5% ja 1% kustutusmaksu.

Kasulikemaks raha mahutamise vahendiks on 6% Eesti Hüpoteegipanga pantlehed. Pantlehtedesse paigutatud kapital kannab praeguse kursi juures 6,7% aastas.

JUHATUS.

Tartu Eesti Majanduse Ühisus

Tartus, Holmi tän. 12—18

O s a k o n n a d: Tartus, Võru tänav 4 ja Söögiturg 3, Räpinas, Pukas, Pubjas, Kambjas, Varal, Kavastu-Koosal, Lähtes ja Mellistes

Soovitame hooajaks paremate vabrikute

niidumasinaid
hobuserehasid
traktoreid
rehepeksumasinaid

Ostutingimused soodsad

Ostutingimused soodsad

ÜHISTEGELIK KINDLUSTUSSELTS

«**EESTI**»

Asut. 1907. a.

Põhi- ja tagavarakapital ning preemiareservid

omal arvel üle Kr. 1.250.000.—

Tasutud kahjusid üle Kr. 3.400.000.—

Kindlustusvõtjailt ei nõuta sunduslikku lisavastutust

Valitsus: Tartus, Suurturg 8

Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi kaubanduse osakond

Viljandis, Tallinna tän. 3. Telefonid 6 ja 3-23. Postkast 37

Suurim ühistegelise kaubamaja Viljandimaal

Harukauplused

Kärstnas, tel. 8,
Oiul, tel. V. Tännasilma 6-1
S. Kõpus, tel. 5
Tarvastus, tel. 20
Õisus, tel. 8

Peakaupluse juures kinnitus a/s. „OMA“ Viljandi peaesindus

Pärnu Linatööstuse A-S.

Pärnus, Rääma tän. 38. Telefon 125.

Soovitab oma tööstusest:

- Linast lõnga ja niiti
 - Pesuriid, pleegitud ja pleegitamata
 - Mustrilisi laudlinu, salvrätte, käterätte
 - Voodilina, käsitöö, särgi, presendi, madratsi, põrandat ja vaheriieid.
- **Rahvariiüks:** seelikuriid, pluusiriid, kampsuniriid j.n.e.

Söögisaal

„KOIT“

Tartus

*Kõige soodsamate tingimustega ostate
FOTOAPARAATE JA -TARBEID*

KARL SILLAM'i

FOTOÄRIST, VIRU T. 11, TALLINN

*Kaup heas kvaliteedis, rikkalik, parimaist
vabrikuist*

Amatöörtööde vastuvõtt

Suurim ja täielisim auto- ja mootorratta kummide
VULKANISEERIMISE TÖÖSTUS

„GRAND VULKAN”

TALLINNAS, VANA VIRU 13, TELEFON 476-78.

Moodne sisseade võimaldab vastupidavaid ja kiireid parandusi esimese järgu **Inglise materjaliga**.

Hoolas töö.

Hinnad mõõdukad.

RÄTSEPAÄRI

A. VENGERFELDT

TALLINN, NIGULISTE 14

TELEFON 475-60

NAHAVABRIK

„LINDA”

Om. G. Susi

LUX akumu'aatorid

*Ehitame igasuguseid
akumulaator - sisse-
seadeid*

Akumulaatori- ja elemenditehas

Konstantin Mühlwerk

Tallinn, Jaama tän. 8, telefon 306-67

TALLINN,

Pärnu 132

Telef. 459-74

Keila Villaketramis- ja Kudumistööstus

Tallinn, Soo tn. 27

Lääne-Eesti Ühispank

Märjamaal

Laenud kuni $6\frac{3}{4}\%$ -ga aastas, hoiustelt maksetakse 5% intresse.

Muud pangaoperatsioonid.

GRAAFILINE ASUTUS

„LIGRA“

NARVA MNT. 13/15. TEL. 303-11

TARTU NÄITUS

27. aug. — 30. aug. 1938. a.

Büroo Tartus, Näituse 31, tel. 101

Kaitseliitlaste ja kaitseväelaste

ülikonna-, püksi- palitu-
mütsi- ja kandiriie

A/S. KREENBALT

TALLINN, SUUR KARJA 13, TELEF. 425-14

Järgmiste kodumaa tekstiilvabrikute suurmüügi keskkoh:

Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabriku AIS.

Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri OÜ.

Sindi Tekstiilvabrikute Ühisus. OÜ. Eesti Niidivabrik

Väikemüük kauplustes üle maa

Eesti Paberi Aktsia Selts

esindab järgmisi paberivabrikuid:

Põhja Paberi- ja Puupapi Vabrikute Aktsia Ühisus, Tallinn

A/S. Tallinna Paberivabrik E. J. Johanson, Tallinn

Türi Paberi- ja Puupapi Vabriku A/S., Türi

A/S. Paberivabrik «Koil», Kohila

Müük ainult suurel arvul

Igasuguse varustuse
oma autole ostate

O.-Ü. „TARMO”st“

Tallinn, Narva mnt. 6, telef. 306-50 ja 308-54

OSAKONNAD:

TARTUS, Gildi 14, ja RAKVERES, Pikk 5

EDASIMÜÜJAD:

VALGAS:

A. SILBEREISEN

VILJANDIS:

J. & R. WERNCKE

VÖRUS:

A. SIBUL

PÄRNUS:

K. VIKS

NARVAS:

M. MÄGI

TÕRVAS:

JOH. SIILAK

KURESSAARES:

A/S. C. BERGMANN

PAIDES:

G. LAAS

JÕHVIS:

A. SCHMIDT

